

LJUBLJANSKI ZVON

LETNIK XLVI

1 9 2 6

ŠT 3

Vsebina zvezka za mesec marec:

1. Oton Župancič: Beseda o Prešernu	161
2. Fran Albrecht: Jubilej Ivana Prijatelja	164
3. Juš Kozak: Šentpeter. (Konec prihodnjič.)	169
4. Pavel Golia: Večer	182
5. Vladimir Levstik: Oblodovci. (Konec prihodnjič.)	185
6. Onono-Komači-Pavel Karlin: Sanjavo življenje	197
7. Ivan Albrecht: Beda	197
8. Anton Ocvirk: Ekspresija	198
9. Dr. Alma Sodnikova: Vebrov estetski sistem v luči tradicijskih estetskih teorij. (Konec.)	198
10. Dr. N. Preobraženski: Nova Rusija	
6. I. Babelj. — 7. A. Remizov	211
I. Babelj: Linija in barva	212
A. Remizov: Rž	214
11. France Bevč: Beg pred senco. (Dalje prihodnjič.)	216
12. Pavel Golia: ● mraku	224
13. Književna poročila	225
Slovenska dela: Ivan Pregelj, Božji mejniki (Pavel Karlin). — Simon Gregorčič-A. Barac, Antologija (J. A. G.). — G. Mazzini-A. Gradnik, Dolžnosti človeka. (Konec prih. — A. Budal.) — Srbsko-hrvatska dela: Desanka Maksimović, Pesme (A. D.).	
14. Kronika	250
Domači pregled: Konceri (France Marolt). — Inozemski pregled: Romain Rolland (Pavel Karlin). — Današnji ameriški roman (L. M—s.).	

LJUBLJANSKI ZVON

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta 60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 150 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Na reklamacije se pošlje reklamirana številka brezplačno le tedaj, če se je ista reklamirala najkasneje en mesec po njenem izidu. Za poznejše reklamacije se mora reklamirana številka plačati.

Urejuje: FRAN ALBRECHT.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo: Prešernova ulica št. 54.

Izdaja «Tiskovna zadruga», r. z. z o. z. v Ljubljani (Fran Šarabon).

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (Miroslav Ambrožič).

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

Oton Župančič / Beseda o Prešernu

(Govor na Prešernovi akademiji Društva slov. književnikov v Narodnem gledališču v Ljubljani dne 10. februarja 1926.)

Danes, ko je minilo že stopenindvajset let od Prešernovega rojstva, se zavedamo vsi, da se klanjamo največjemu geniju svojega rodu. Raziskavanja o podrobnostih njegove zapuščine, ugibanja o načinu njegovega dela, čuvstvovanja in mišljenja se bodo brez dvoma nadaljevala, dokler bodo Slovenci živeli — vprašanje ocenitve je mislim definitivno rešeno. In vendar je bilo okoli tega tako edinstveno visokega duha toliko prepira, napadov in bojev, neumevanja in blatenja kakor okoli nobenega naših poetov. Večina Slovencev si dolgo ni bila v svesti, da so dobili s Prešernovo besedo centralno idejo slovenstva, skupno ognjišče svojega duhovnega življenja.

Od zunaj pogledano je Prešernovo delo skromno in nezatno: drobna knjižica z naslovom Poezije doktorja Franceta Prešerna — to je vsa žetev celega polstoletnega življenja; kaj malo za oko: ali odpri jo, poglobi se vanjo, prepusti se voljno čaru teh valujočih ritmov, in odpirajo se ti neizmerni horizonti na vse strani, kakor da si nenadoma prestavljen v središče velikanskega duševnega sveta, ki mu ne manjka najmanjši delec do zaokrožene popolnosti...

Ljudje pa ne znajo vedno odpirati in čitati knjig. Ker se branijo stopiti v poetov svet čisti in dobre volje, vzprejemljivi za novo razodetje, temveč prinašajo s seboj svoje staro razodetje: aprioristične zahteve, prevzete doktrine in dogme, svoje osebne, družabne, strankarske, cerkveno-verske ali narodno-politične interese. Ti prihajajo pred poeta kot sodniki v imenu svojih idealov, in so nazadnje obsojeni, da morajo ostati zunaj, njih sodba pa ni videla bistva in njih obsodba ni zadela jedra.

Pa so prišli možje vnanje akcije — politiki, in so hoteli tributa svojim idealom. In so spoznali, da je Prešeren resda nadarjen pesnik, spreten oblikovalec srčnih občutkov, ali pogrešali so v njegovih pesmih tega, kar so imenovali vzvišene misli, ki bi narod budile in dvigale — k njih idealom. Pesnik sonetov, sonetnega

venca, Zdravljice, Krsta — ta je po njihovem lazil po tleh; visoko nad vsakdanjo zemljo pa je plaval bobneči gromovnik tistih dni, krilati pevec tako zvanih vzvišenih idej. Kaj so nam danes te tirade, pred katerimi se je takratno izobraženstvo klanjalo v zamaknjenem spoštovanju! Za nas jih ni več.

Pa so prišli gospodje z moralo; in so tudi gledali od zunaj in so krstili najnežnejše izlive najčistejšega slovenskega srca za «zaljubljene brklarije». Ne bi jih niti omenil, da se ni ta pravda še za naših dni pred leti nanovo pogrela; še za naših dni se je odločilo, da bo pred «božjim tronam» pravda vendarle izpadla proti Prešernu. Prešeren pa je tudi sam gnal to pravdo pred božji tron s svojim Orglarčkom, in zadnja instanca se je izrekla zanj.

Vsi ti so priznavali Prešernu pač samo vnanjo oblikovno dovršenost. In res je: od zunaj pogledane so Prešernove pozije sama forma, skrb za lepo besedo, prizadevanje za zvonek stih, blagoglasno rimo; estetsko izprehajanje po vseh mogočih umetnih oblikah: tercina, ottava rima, španska asonanca, distihon, anakreontska kitica, triolet, glosa, gazela, sonet, in potenciran sonet — sonetni venec še z akrostihom povrh — kaj je to? Esteticizem, eklekticizem, forma, dognana do zadnje izbrušenosti — ali ni kakor samo lagodno muziciranje po dragocenih starih inštrumentih, pesem na tuje strune? — Od znotraj pogledano: samo čustvo, sama topla srčna kri, sama borba za izraz — ali po današnje za ekspresijo čisto posebnih življenskih usod in spoznanj, ki se kljub Petrarki in Danteju in Horacu, kljub antiki in teoriji nemške romantike še nikjer in v nobenem času in v nobenem srcu niso tako ali podobno snovale in prečutile kakor edino v srcu Prešernovem. S tega zorišča nikjer več oblike zavoljo oblike, nikjer besede zavoljo vnanjega zvoka — vse je notranja muzika in ritem, upogibajoč se verno in pokorno po linijah pesnikove ideje; nič ni nakit ali navesek, nego sam živ, sočen organizem, ki so mu rime privele iz stiha tako naravno, kakor cvet iz veje. Da, to je vsa razlika: ne cvet na veji, temveč cvet iz veje. Vse to, kar je videti od zunaj tako izumetničeno in komplicirano — kako je odznotraj naravno in preprosto! Zakon in čudo organizma.

Prva in zadnja beseda Prešernove knjige je ljubezen. Ljubezen v vseh odtenkih od najelementarnejše erotike preko prijateljstva in domovinskega čustva do produševljene, skoraj abstraktne ljubezni do resnice. — Človek, rojen za ljubezen, je od ljubezni izkrvavel, ali kar je še groznejše: ob živem srcu

okamenel. Prijateljsko sozvočje dveh duhov, kjer je Čop isto hotel, kar je Prešeren bil, je rezko pretrgala nenadna smrt. In ko je moral zapeti še Andreju Smoletu v opombo, je ostal strahotno sam. To je bilo, ko je bil že davno dal slovo tudi sanjam o srečni ljubezni.

Ta mož, v kraljestvu duhov tako širok in suveren, je bil v življenju tako neskončno nesrečen in beden, kakor le more biti nesrečen in beden zemljan, na katerega zro robustni praktiki tega sveta s ponižujočim pomilovanjem kot na slabiča. In tako so ga sodili od zunaj. Jaz pa vidim globoko presunjen človeka s tako bogatim srcem, da navaden poprečnik te preobilice čuvstva sploh ne bi mogel prenesti: zmajala bi se mu tla pod nogami, zrušil se moralni svet v njem. Prešerna je tega zadnjega pretresa, ki vede neogibno v samomor, očuvala njegova genijalnost: notranji imperativ njegovega pevskega poklica, ki mu je z usodno neizprosnostjo velel vse prenesti, vse pretrpeti, dati si streti srce in se preko vsega pozemskega povzpeli do zadnjih spoznanj zase in za svoj narod. Po kruti borbi s samim seboj je premagal strah in up in bolečino, in se je odrekel sreči na zemlji. In tako se je zgodilo, da je Prešeren prvi Slovenec, ki je spoznal in z lastnim življenjem izpričal neobhodnost trpljenja za idejo brez ozira na kakršnokoli povračilo tu ali tam — potrebo trpljenja in brez-pogojne žrtve v službi resnice in pravice iz notranjega postulata genijalnega človeka, ki ne more drugače. Tega spoznanja dokument je njegova večna knjiga. In zavoljo nje je hotel in mogel toliko trpeti, da je sploh prenašal življenje.

Vse, prav vse, kar je poleg njega pelo in pisalo, nam je danes nemo. Ves krog čebeličarjev, teh izobraženih, vnetih in delavnih mož, ki so po svoje pošteno opravljali dnevno delo in se trudili za gojo našega jezika in duha — vse samo še zaprašeno gradivo na policah; zgodovina, ki nam govori samo še preko znanstvenega aparata; oni sami nam neposredno nimajo nič več povedati. Kar imajo še lica in podobe za neznanstvenika, jim ga je dal Prešeren v epigramih: skozi njegovo lečo jih vidimo.

Edini Prešeren je premagal čas in sega v sedanost in bodočnost; njegova beseda nam še vedno poje, njegove sanje nas še zdaj omamljajo, in čim zrelejši smo, tem več lepote in resnice nam žari iz njega. Njegove ideje so še danes bojna gesla, in vsaka bodoča doba bo lahko iskala v njegovem bogatem zakladu spopolnila za svoje nedostatke. Naš povojni rod je izgubil nekaj, brez česar človeštvo ne more ostati: trajno pomanjkanje te dragocene soli življenja bi pomenilo smrt; Prešeren je preživel najtežjo

notranjo tragedijo, in vendar si je ohranil oproščujoči, sončni smeh in humor.

Dogma in kánon pa nam ne more biti tudi Prešeren. Vsako pokolenje stoji pred svojimi problemi in jih mora po svoje rešiti: v življenju in umetnosti. Doživeti po svoje pa bo moral Prešerna vsak naš tvorec, zakaj pot naprej vodi samo preko njega. Ne dogma in kánon, in vendar: Bog daj vsem našim duhovom živeti tako polno in pogumno in govoriti tako naravno in preprosto, kakor je živel in govoril véliki mojster Prešeren.

Fran Albrecht / Jubilej Ivana Prijatelja

Dne 25. decembra lanskega leta je dopolnil svoje petdeseto leto dr. Ivan Prijatelj, profesor modernih slovanskih literatur na ljubljanski univerzi, najboljši slovenski literarni historik in najodličnejši esejist našega lista. Ne samo iz čuta dolžnosti do odličnega in dragega sotrudnika, temveč predvsem iz zavesti o pomembnosti njegovega dela za Slovence, je potrebno, da se «Ljubljanski Zvon» — vsaj v bežnih potezah — ozrè preko žetve tega petdesetletnega življenja, njegovih prizadevanj in naporov.

Število Prijateljevih del, knjig, spisov in razprav sega preko sto. Zato nam ob tej priliki in na tem mestu seveda ni mogoče objeti in strniti vsega njegovega življenjskega dela, ki razodeva izredno energijo, močan napor volje in duha, mladostno prožnost in čilost ter čudovito plodnost in aktivnost, ni mogoče preoceni njegovih literarno-historičnih uspehov, marveč se je treba omejiti predvsem na to, kakor se je avtor udejstvoval v tem listu.

*

Najmanj negovana slovstvena oblika med Slovenci je literarno-kritičen esej. Kakor da Slovenci sploh nimamo daru za to napol znanstveno, napol umetniško literarno panogo, ki jo moderni narodi, zlasti Francozi, gojé s tolikim pridom in tako izbranim okusom v svojih literaturah; kakor da smo preokorni in pretežkokrvni, da bi imeli dar in čut za gibko, prozorno-čisto linijo eseja, da smo preveč odrezani od sveta in se nam je domača provincialnost preveč ugnezdila v vse celice naše miselnosti, da bi mogli zajeti široke, s kritičnim žarom osvetljene razglede preko sveta, širokopotezne, svetske perspektive, kakršne nam mora odpirati dober esej. Esaj je logična dognanost znanstvenika, strnjena v lapidaren in definitiven izraz lirika, zajeta v

posodo umetnika. Esejist je znanstvenik in umetnik, kritik in poet, tvorec in erudit. Ta preredka, svojerodna panoga ima v svetovnih literaturah seveda le malo zastopnikov.

Prvi ustanovitelj te moderne literarne vrste pri nas je po moji sodbi Ivan Prijatelj. Kakor je on v svojem literarno-historičnem delu, ki je obstajalo pred njim bolj ali manj iz mehaničnega naštevanja in opisovanja ter življenjskih dat, zmerom stremel po sintezi, črtanju organske rasti posameznikov in dogodkov in notranjem obrazovanju («duševni profili») del in struj, rastočih iz miljeja in potreb, izžarevanih od močnih individualnosti, kakor je v svojih bogato dokumentiranih literarnih monografijah vedno skušal vezati tok sodobne slovenske miselnosti in raziskavati njih oplajanje od tokov evropskih svetskih gibanj, struj in valovanj («Janko Kersnik», «Mladoslavenci in Mlada Evropa»), prav tako je v svojem eseju vedno na višku sodobnih literarnih in znanstvenih dognanj in izsledkov. Zato literarni portret, ki ga črta, navadno sega preko ozkega okvira portretiranja in se razširi v perspektive eseja. Tak je njegov portret pesnika Aleksandrova, ki nas je, doraščajočo mladino, navdajal s tolikim entuziazmom in ki ga je še danes užitek čitati. Njegov esej je vedno pisan z umetniškim temperamentom, zlasti pa ima pisatelj neko redko nadarjenost, ki pa je ena najbistvenejših zunanjih črt vsakega esejista, nadarjenost namreč, ki ume tolmačiti tudi najtežje probleme na odličen, umljiv, stilistično dovršen in lahkoten način, dar, ki ga visoko čislajo Francozi in Angleži in ki se pri nas pod vplivom okornih nemških razprav po krivici omalovažuje.

Kakor je Prijatelj dal prve temelje modernega slovenskega eseja in je slovensko razpravo oprostil tistega konvencionalnega šolsko-okornega značaja, ki je po klasično-jedrnatem Levstiku in izbranem stilistu Stritarju zavladal v našem slovstvu, s tem, da ji je dal potezo svetske sodobnosti, temeljitost anatoma, hkratu pa duhovito lahkoto improvizatorja, — tako je bil med tistimi, ki so v vstajajoči «moderni» z velikim uspehom teoretično estetsko preobrazali sodobnike in oplajali mlajši rod. V svojih «Perspektivah» (Ljubljanski Zvon, 1906), fragmentarno-aforistično pisanem, filozofsko-estetskem eseju je zapisal nakaj najglobočjih estetskih stavkov, kar se jih je do tistih dob čitalo v slovenski literaturi. Kljub temu, da se je po vojni naše pojmovanje umetnosti premaknilo v dokaj relativnejšo smer, ima premnogo njegovih besed še danes svoj globoki pomen, nad katerim mora obstati misleči duh. Še danes se moraš razmisliti nad besedami:

«— tam, kjer misel odstopa mesto čuvstvu, tam, kjer na mesto resnice stopa nadresnica: «pulchritudo, quae est supra verum...» Koliko intenzivnega premišljevanja o prapojmu lepote je pisatelj zajel v aforizmu: «Lepota je resnica v ideji, ne pa v kvaliteti. Kvalitete so zemeljske, ideje nadzemeljske. In tako je lepota nadzemeljska ali nadresnica. Rečem ti torej, da je tam, kjer je lepota, tudi resnica, a tam, kjer je že resnica, ni lepote več. In to vsled tega, ker je resnica ne obseže.» To njegovo vero v Lepoto-nadresnico, ki jo podpira z izreki najodličnejših sodobnikov kot Francea, Brjusova, Barrèsa in drugih, bi utegnilo izpovedati tudi dragoceno pero kakega Oskarja Wildeja.

*

Kako je notranje doraščal, se razvijal in šolal, svojo centralno misel in poglavitno težnjo svojega dela — vse to nam najmarkantneje opisuje Prijatelj sam v svojem eseju «V zatišju» (Veda, 1915), v tej, žal, nekončani, duhoviti apologiji svojega monumentalnega dela «Janko Kersnik», tej po svojih globinah in širinah, po obilju podrobnega raziskovanja edinstveni literarni kulturnopolitični monografiji med Slovenci. Tam piše: «Po končanih visokošolskih študijah sem na dvehletnih popotovanjih študiral Evropo in njeno kulturo. V Petrogradu sem proučeval rusko literaturo in iz ust sivolasega Pypina sprejemal navodila in naravnost program, kako naj na dunajski stolici razlagam vedoželjnemu avstrijskemu svetu tudi one ruske pisateljice, ki zaradi svoje težko dostopne, a zato tem bolj zanimive ruske posebnosti in samorastlosti, še niso prodrli v inozemstvo. Živeč v Varšavi sem izkušal pronikniti v skrivnosti poljskega duha pod vodstvom tajinstveno lepega trozvezdja Mickiewicza-Słowackega-Krasinjskega, ki je v zadnjih letih dobilo okrog sebe kar celo rimsko cesto poljske «moderne», najbujnejše in najbogatejše med vsemi slovanskimi. Z Dunaja sem že prej zasledoval češko literaturo in po osebnih zvezah vedno tudi južnoslovanske. V Nemčiji sem študiral metodiko in teorijo literarne zgodovine, ono bližino do virov, ki ne trdi nikdar ničesar brez dokazov. A nič manj hvaležen nisem Parizu za nekaj, kar naše lesene epigone nemške točne filologije morebiti res bode v oči: ob francoskem espritu se je vzbudil moj temperament. V nekdanjih dneh, ko sem se še na Dunaju brezuspešno bavil s klasično filologijo, ste mi ga docela odrekli, Cankar, Župančič in Kraigher? ...»

«Po teh letih romanja in učenja so pričakovali moji profesorji, da se prisolnim k univerzi. Mene pa je žejalo po domovini. Kadar-

koli sem se na svojih potih komu predstavil, vselej in vsakomur sem moral predstaviti tudi svojo domovino: kje leži, kaj hoče, kaj, dela in na kakšna dejanja svojih sinov opira svojo zahtevo po majhnem prostorčku na solncu? In v tistih časih sem pisal skice naše domovine; napisal sem jih za Madžare, za Nemce, za Srbe in Ruse, pripovedoval jih od ust do ust celo daljnim Fincem. Vsakdo je zahteval samo „sliko“ brez razglabljanj, brez postajanj, brez preiskovanj. A jaz sem ob vsaki besedi, ki sem jo zapisal, čutil vedno bolj praznoto in gluhoto vsega tega, kar sem od svojih učiteljev in iz naših knjig vedel o naši preteklosti. Strastno se mi je zahtevalo, stopiti v intimnejšo zvezo, v podrobnejši, neposrednejši dotik ž njimi, ki so snovali tenko nitko slovenskega kulturnega življenja iz dobe v dobo. In vzel sem v roke knjigo za knjigo, od Trubarjevega katekizma do tega, kar je včeraj izšlo. Proučil sem protestantizem, da bi v njem našel prvi zasnutek one nitke, ki se imenuje ideja slovenskega naroda. Zasledoval sem, kako se je trgala ta v katoliški reakciji, se krepčala v prosvetljenosti Zoisovega kroga, se ovijala v francoskem interegnju že okrog administracije, akademično se napela v Čopovem krogu, liki zlata struna zazvenela v geniju naroda, v Prešernu, in se potem nadrobno razpletla najprej v politične, potem tudi kulturne in sploh socialne svrhe.»

«In sedaj mi je to ostalo. Za to nitko: idejo slovenskega naroda hodim kakor platoničen zaljubljenec. In za drugo rabo nisem. Svoje profesorje tolažim, da se habilitiram za rusko in poljsko literaturo, ki ju seveda še vedno spremljam — drugo leto, a vedno bolj se mi zdi, da ne bo nič iz tega. Jaz bom sedel pri svoji zaljubljenki, za katero ni vseučiliške stolice na svetu.»

A danes je. Že štiri leta potem, ko so bile napisane zgornje vrstice, je «zaljubljenec» našel stolico za svojo «zaljubljenko». In množica njegovih učencev danes ve, s kako neumorno vernostjo, nemoteno od časovnih situacij in nevšečnosti dneva, je ostal zvest svoji ljubezni. O tej ljubezni pa pričajo tudi njegove razprave, objavljene v zadnjem času v Ljubljanskem Zvonu, predvsem dva temeljita eseja «Duševni profili slovenskih preporoditeljev» (1921.) in «Vloga omladine v prvem obdobju Mladostenstva» (1924.). O tem pričajo končno njegove klasično-vzorne izdaje naših klasikov, dela, opremljena s tako podrobnim raziskavanjem, kakor nobene naše izdaje doslej.

Kakor pa je pisatelja že v njegovi mladosti gnala ljubezen, raziskavati in odkrivati obrez naše preteklosti in iskati sledov Slovencev kot naroda ter nam je kot rezultate svojih raziskavanj

ustvaril nekaj najdragocenejših esejev o Prešernu, Bleiweisu, Vrazu, potem Kersniku, Stritarju, Aškercu in končno Aleksandrovu, Župančiču, Cankarju — iz istega nagnenja izvira tudi njegova ljubezen za slovanske, zlasti severoslovanske moderne literature. S tem, da je s svojim izbornim peresom seznanjal Slovence z modernimi literarnimi pridobitvami drugih Slovanov, si je Prijatelj za propagando modernega slovstva med nami pridobil mnogo zaslug, najsi on sam ta svoj posel skromno nazivlje «bolj srčno delo». Te informativne študije in eseje je priobčeval predvsem v Ljubljanskem Zvonu. Že pod Bežkovim uredništvom piše o «ruskem romanu in francoski književnosti» in o «Tolstem in njegovem romanu „Vstajenje“»: ko je nato prevzel uredništvo lista Aškerc, ki je hotel napraviti iz «Zvona» moderno evropsko revijo, se je to delovanje še stopnjevalo. Tedaj piše o Čehovu, Gorkem, o Gogolju, o poljski pesnici M. Konopnicki, objavlja literarna pisma iz Moskve, priobčuje v dnevnikih feljtone iz Petrograda in Pariza. Kesneje razpravlja o kiparju Trubeckem in svojem učitelju A. N. Pypinu ter piše ocene o delih kulturno-politične in prevodne literature. Kot urednik «Vede» nadaljuje svoje publicistično delo v tej smeri, ko pa med vojno ta revija zamrè, je spet eden najzvestejših in najznačilnejših sotrudnikov našega lista. Iz slovanskih literatur je objavil svoj blesteče pisani esej o «poeziji Mlade Poljske» in v lanskem letniku informativno študijo o Dostojevskem, ta z vestno temeljitostjo in z najnovejšimi izsledki podprti esej; hkratu praktično razpravlja o naših časopisih, o izdaji in ureditvi naših klasikov ter objavlja eseje «Pesniki in občani». Plod globokih študij ruske literature je knjiga «Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma», delo, ki ga naša kritika še ni ocenila. V to smer sodijo tudi njegovi dovršeni prevodi iz ruske književnosti: prevodi Puškinove «Kapetanove hčere», Gogoljevega «Revizorja», prevodi iz Čehova (Momenti) in iz Saltykova-Ščedrina, zlasti pa njegova pesniško krasna prepesnitev «Onjegina».

Vse to pa je samo drobec tega živo snujočega, bogato plodnega duha.

*

Kakor je estetsko-kritični in literarno-historični pomen Ivana Prijatelja najtesneje zvezan z imeni ustanoviteljev našega moderno-klasičnega slovstva Cankarja, Župančiča, Ketteja in Aleksandrova, ki jim je bil drug in vrstnik, prav tako tesno je združen z zgodovino «Ljubljanskega Zvona» zadnjih let. Poleg one četvorice poetov, ki so rastle iz tega lista, je Prijatelj njegov

najpomembnejši sotrudnik, ki je na polju našega literarno-historičnega slovstva oral najgloblje brazde, sipal vanje najbolj klena semena. Zato se sme brez pretiravanja trditi, da se je ves naš mlajši rod kritikov od Preglja preko Koblarja do J. Vidmarja bolj ali manj, posredno ali neposredno učil in šolal ob njegovem delu.

A «Ljubljanskemu Zvonu» ni stal ob strani samo s svojim bogatim delom, z redko iskrenostjo in zvestobo, temveč dostikrat tudi s svojimi premišljenimi in pretehtanimi nasveti. Da bi mu stal ob strani še mnogo plodnih, zdravih in vedrih let!

Juš Kozak / Šentpeter

(Nadafjevanje)

Jagned posekana.

Dolgega, zamišljenega Luko so nekaj dni pogrešali, čeprav niso radi govorili o njem. Zdelo se je, da jim je s smrtjo obremenil vest. Veliko ljudi je glodalo na njegovem življenju, on pa se ni nikoli zmenil zanje. Ker ni zapustil ne hiše ne njive, je kmalu utonil v pozabnost. Če je kdo še pomislil nanj, se je zbal izgubljene sence, ki je strašila v vsaki družini.

Pri Hostarjevih, kjer so ga iskreno ljubili, so se zaprli. Nikamor niso hodili v gosti, neradi so sprejemali. Družina se je tesno spojila, zrastle so v eno telo. Celo hlapci in dekle so s prezirljivimi pogledi zavračali vse, ki so o gospodinji govorili slabo.

Tiho je hodil Aleš med njimi, ves vdan Mariji in Zebi. Tajnosti rojstva mu niso odkrivali, le Marija je drhtela pred trenutkom, ko bo stopil pred njo s prašanjem po materi in očetu. Sklenila je, da mu bo vse razodela.

Z vedno večjo bridkostjo pa je ljubila Roka, v katerem je rastla razbrzdana sla. Fant je brezmejno sovražil Aleša. Večkrat se je Marija izpraševala, če ni to zgolj ljubosumnost, toda prepričala se je, da mu ne more ublažiti duše. Spoznala je, kako mu pohlepna in sovražna strast vre iz tajnih globin in pred temi je trepetala.

Uteho je iskala v delu od jutra do večera. Edino veselje, čeprav s prilito grenkobo, ji je bilo v rasti posestva, katero je namenila obema. V tihih urah se je veselila: «Med Aleša in Roka bom razdelila, da bo našel Luka mir na onem svetu. Lahko bosta živela, in če bosta hotela, blagostanje se bo množilo.» V zgodnjih jutranjih urah, v snegu in solncu je hodila na trg prodajat.

Pozimi je oblačila otroke, vsako poletje pa je dajala njena volja njivam novo podobo.

V dnu duše pa ji je včasih obupno zazevala praznота. Smrt je prizanesla edinole Zebi, drugih prsi ni imela, katerim bi lahko v dneh izkušnjav in trpljenja potožila. V teh urah se je tako jasno zavedala minule mladosti in preživo je gledala pred seboj pot v smrtne temine. Tedaj je vdano šepetala: «Meni si ustavil ure, ah, da bi mogla izpolniti vsaj to, za kar si me namenil.»

Pri Godeževih je zavládala moreča tišina. Andrej se je po Lukini smrti izpremenil. Tako molčečega ga niso nikoli poznali. Ogibal se je ljudem in pil, kakor bi se hotel utopiti. Zmanjkalo mu je tal, opotekal se je iz obupavanja v besnost. «Sina mi daj,» se je od časa do časa srdil nad njo, «potem delaj, kar te je volja.» Ona pa se mu je smejala v obraz. Vsa cesta se je sedaj ustavljala pred hišo, kjer je za zidovi besnelo peklo. Pravili so, da so ga po takih dneh videli v cerkvi, kjer je skrit v temo goreče molil. Za Hostarjeve se zdaj niso zmenili in že se je zdelo, da se hiši ne bosta več spogledali.

Novi župnik ni hodil med farane. Iz župnišča je vodil faro, kateri je priporočal v posnemanje škofičko in njeno bratovščino. Ljudje, ki niso mogli pozabiti Rožmana, so hodili v cerkev le še po tolažbo v tihi molitvi.

V pozni jeseni, tretje leto po Lukini smrti, je prejela Marija zvečer pismo.

Prebrala ga je in prebledela. Boječe je uprla oči v Zebo.

«Kdo piše?»

«Aza!»

Starka je vstala od začudenja, kajti že ves čas niso prejeli besedice od nje.

«Piše, da naj pridem ponjo, ker bi rada umrla doma.»

Zebo se je molče zazrla. «Ti uboga Aza!» je dihnila.

Marija ji je izročila ključe in naročila: «Jutri zjutraj se odpeljem. Če boš potrebovala sveta ali ne bo kaj v redu, poprosi Miho!»

Sosed Miha je bil nekdanji veliki hlapec pri Matiji, ki je kupil prejšnje Godeževo posestvo onkraj ceste. Rad je zahajal k Hostarjevim v vas, ker je od mladih nog rasel v Zamejčevi družini.

Vsak dan je hodil hlapec čakati. Šele četrty dan se je prikazala Marija med vrati, podpirajoč Azo.

Ljudje ob cesti so se radovedno ozirali na voz. Le malo jih je bilo, ki so spoznali izmučeno obličje po velikih, vročično

žarečih oči. Molče je sedela poleg sestre, kakor senca iz nekdanjih dni.

Ko sta se pripeljali domov, ji je Marija pomagala z voza. Otroka sta zvedavo molila glave skozi okno, na prag je prišla objokana Zeba. Pogledala je Marijo, tudi ta ni mogla zadrževati solza. Ni vedela, ali bi objela sestro, ali bi se vrgla Zebi okrog vratu.

«Zeba!» se je prisiljeno posmehnila Aza, ki je od utrujenosti komaj stala. Nikamor se ni ozrla, nič je ni zanimalo.

Spremili sta jo v sobo.

«Azička, Azička? Kako ti je?» Starka je plakala.

S tihim glasom je odgovarjala: «Teta, umrla bi rada.»

Legla je in zatisnila oči. Nista je hoteli motiti.

«Kaj ji je?» je vpraševala Zeba zunaj.

Marija se ji je naslonila na ramena. «Moj bog, strašno jo žge v telesu. O tem ne govori. Našla sem jo v bolnici. Med vožnjo je veliko trpela. Venomer je tožila, da je utrujena do smrti, da bi si jo rada na kolenih izprosila. Vendar vidim, kako težko...» Hotela je reči: umira, pa se je ustrašila besede. Zeba se je okrenila. Brisala si je oči.

Iz sobe se je zaslišalo stokanje. «Pojdi ti, jaz ne morem!» je prosila Marija.

Po prstih se je približala Zeba. Bolnica jo je bolešno pogledala. — «Teta!» je zašepetala.

«Azička moja, ti je hudo?»

«Hudo, hudo, moli, da bi umrla.»

Zeba je ni mogla tolažiti. Prazne besede so ji prihajale: «Potrpi, potrpi, od pota si utrujena.»

Aza se je zravnila. Prijela je starko za roko: «Teta, meni ne bo nikoli odpuščeno. Jaz sem zavržena.»

«Kako pa govoriš, ljuba moja. Rožman je rekel, da je Milost večni ogenj, ki gori za vse ljudi na zemlji.»

«Teta, ti si mi zamerila.»

«Azička moja, če bi te vsi ljudje tako ljubili!»

«Ne, ne, ljubezni nisem poznala na svetu.»

Zeba se je obrnila vstran, da bi ji ne bilo treba gledati bolnici v obličje, kajti nehote so jo polivale solze.

«Ah, teta, saj rada trpim, veliko sem grešila nad vami in...» Zakrila si je obraz in čuden trepet ji je prešinjal telo. Med stokanjem so se oglašali trpljenja polni vzdih.

Zavladal je molk, kakor bi prihajal iz globokega brezna.

Po dolgem času je izpregovorila Aza.

«Oče je umrl.»

«Umrl je, umrl,» je odgovarjala Zeba. «Velik pogreb je imel. Rožman mu je lepo govoril. Radi so ga imeli. No, kmalu za njim je šel tudi ta revež. Še za zadnjo pot mu je morala fara zložiti, vse je izdal v življenju. Drugega župnika imamo, pa ni več gorko v cerkvi, jaz sama ne vem. Luka je storil nesrečno smrt, kakor je živel... Eh, Azička, smrt prihaja.» Prej mirno pripovedujoča, se je prestrašila zadnjih besedi. Stisnila je roke na prsih in je boječe pogledala. «Zase sem mislila,» se je nerodno izgovarjala.

Aza pa se je nasmehnila: «Teta, saj vem, da sem prišla umret.»

Ponoči so prinesli Marijino postelj k Azi.

«Kako si dobra, Marija, toliko gorja sem ti prizadela, zdaj boš pa ti trpela z menoj.»

«Ne govori tako! Vesela sem, da te imam pri sebi, saj veš, kako te imam rada!»

«Kmalu bo bolje, zame in za vas!»

«Aza, zaupaj!»

Marija je vstala, da bi ji dala zdravil. Medla svetloba sveče je padala na trpeče obličje. Aza je prijela Marijo za roko ter jo krčevito stisnila.

«Marija, kajne, da ni rešitve! Oh, kako peče!»

Sestri sta jokali. Spajala ju je vroča ljubezen krvi.

Vlekli so se dnevi in trudno so polzele dolge noči. Marija je stabela od trpljenja. Večkrat se je zgodilo, da ni mogla zjutraj z doma, kar je sestri skrbno prikrivala, da bi je ne užalostila.

O preteklosti še ves čas nista črhnil besede. Neke noči pa, ko je Azo silno bolelo, je nenadoma vprašala. «Ubogi oče! Ali je silno trpel zaradi mene?»

«Nikomur ni črhnil besede. Z menoj od tistega dne ni več govoril. Zjutraj je šel v mesnico in tam ga je zadelo.»

«Marija! Jaz sem kriva njegove smrti. Ko bi bil on vedel, koliko sem trpela! Ali se še spominjaš, kaj sem rekla, ko sem zadnjič odhajala? Da je svet gnila prevara. Takrat mi nisi mogla tajiti tega. Je, je, Marija. Ampak tudi mi smo prevara.»

Marija je gledala v temo nad seboj. Spanec je prešel, položila je lehti pod glavo.

«Pusti take misli, Aza. Seveda je prevara. Samo, da je nekaterim dano, do konca upati. Drugi prebole in nosijo!»

V tišini se je čulo le dihanje dveh bitij. Čez čas je Aza vzdihnila.

«Oh, Marija, kako sem se pehala po svetu. Ljubezni sem iskala, prosila... Menda je ni na svetu...»

«Je, je, Aza. Medve pa je nisva našli.»

«Če je, Marija, zakaj moram umreti.»

Sestra je molčala.

V Azi se je razpasla bolečina. Odgrnila je odejo in se vila od bolečin. «O ... o ... kako peče, kako žge ... Kristus, vode ...»

Marija je hitro priskočila. S tresočo desnico ji je dajala vode. Le okusila je. Na ožgane ustnice so padale kapljice, strašno so žarele vročične oči.

«Boooli! ... O, kako žge. V meni gori!»

Sestra je trepetala.

«Marija, Marija! Kako so me moški želeli. Če bi ti vedela, Marija! In jaz sem jih ljubila, vse, vse. Da bi mogla zdaj razpraskati to telo, vnelo se je v meni, le srce je hladno, mrzlo kot led.»

«Molči, duša draga, molči in umiri se! Škodovalo ti bo.»

«Zakaj? Naj škoduje! Naj. Saj bo zadnjič! Kako srečen je bil tisti črni fant, Mirko. Vidiš, če bi me ti danes oblekla v žido, pa bi me polila z vonjavami, o, to bi me ljubili! Norec. Zakaj hoče iz groba? Da bo grešil nad menoj in jaz nad njim. Ha, ha! O, še mrličiči so tako neumni! Fant, kaj te ni že tisti poljub, ki si mi ga ukradel, preveč žgal? Ah, korajžen je bil, lepo je znal umreti. Vse krvave laske je imel. Mirko, ti si spal, jaz sem se klatila po svetu. To je bila pot! Mirko, Mirko, skrij se tam pod zemljo, jaz prihajam doli. Poiskala te bom. Boj se, boj, jaz morim, morim! ...»

Marija ni več vedela, kako je z njo. Zdelo se ji je, da blazni. V strastnih bolečinah se je zvijalo ubogo telo. Poizkušala jo je umiriti, a zaman. Aza je izgovarjala tako mračne in strašne besede, da je Marija tiho prosila boga pomoči.

Polagoma se je bolečina vdajala. Marija je upala, da bo od utrujenosti zaspala. Toda varala se je. Komaj je legla, jo je bolnica poklicala.

«Marija, ali spiš?»

«Aza, počivaj, prosim te!»

«Ne morem, preveč me žge. Pusti me, da živim, vsaj teh par uric še, ki so mi štete. Strašna je ta tema, v katero moram gledati.»

«Ali hočeš, da prižgem luč?»

«Ne, Marija, jaz gledam v drugo temo. V izgubljenem življenju.» Čez čas je nadaljevala, a glas je odkrival, da trpi velike muke.

«Vidiš, Andrej je storil prav, ko me je zatajil in pahnil od sebe. On je bil sirov, strahopeten, a uganil me je le. Takih žensk ne smeš ljubiti. Malo se odpije in se dá piti drugim. Le verjemi,

jaz sem šla od ust do ust. Ne maram tožiti, ženske vselej obtožujejo. Meni se je zdelo, kakor bi bila vsakogar do norosti ljubila, pa ni res, izsesavala sem jim ljubezen. Oh, človek pred smrtjo gleda vse drugače. Kaj sem prav za prav iskala na svetu?

Ne, Andrej se je motil. Njega sem ljubila. To vem danes. Če bi bila takrat ponoči dala Mirku poljub, bi bil postal najnesrečnejši človek. Zakaj, on je ljubil. Kako je bil lep. Prej sem lagala, Marija. Rada bi ga še enkrat videla. Če bi zdajle vstal in bi prišel k meni, tukajle poleg postelje, da bi stal s svojimi nedolžnimi, otroškimi očmi! Veš, Marija, vsi umiramo na tem, kar smo ljubili. Premalo je ljubezni v nas, da bi koga priklenili nase. Mirko? Mogoče?»

Marija je molče poslušala. Šele pri zadnjih besedah je vzdihnila: «Res je.»

«Ko sem prišla v Trst, sem spoznala pri stricu njega. Saša je bil mlad in resnično lep. Zvedela sem, da je trgovec z žitom, da ima zveze s stricem, ki mu pa že takrat, kolikor sem opazila, ni posebno zaupal. Previdni mož je kmalu zapazil, da se je Saša pričel bolj zame zanimati kot za kupčije. Poklical me je nekega dne in me posvaril. V meni pa je že gorelo. Čudna je bila ta zmes občutkov, s katerimi sem ga gledala. Lepota me je vabila. V srcu pa je kričalo življenje, ki sem ga imela za seboj. Žejna sem bila, silno žejna. Jeza, prezir nad vsem, kar sem izkusila doma, me je pognalo k njemu. Prav vrgla sem se mu. Da bi se maščevala. Nad kom? Še danes ne vem.

On je poznal mojo naturo. Izvabil me je od strica, ki mi je prepovedal še kdaj prestopiti prag njegove hiše. Oblačil me je v moje želje. Od nekdanj sem ljubila lišp. Oče me je preveč razvadil. Tako sem živela v paradižu, kakršnega ti še nisi spoznala. In od bleska je oslepelo srce. Nič več nisem videla, kaj se dogaja okrog mene. Ljubila sem ga. Tresla sem se zanj sleherno minuto. Z menoj je tako, Marija. Kadar sem ljubila, sem bila nora. Potem je prišlo drugače. Tudi to je dobro vedel.

Navidezno mu je bilo vseeno, če sem tožila, da me zapušča. V resnici, ni ga bilo zlepa domov. Igral je. Kaj bi ti pravila. Toliko je takih zgodb, ki se dogajajo doma, kadar se vrača mož vinjen, obupan, toliko, da so zoprne:

Nenadoma se je izpremenil. Ostajal je pri meni, vse moje muke so bile zaman, da bi mu pregnala črno otožnost. Naposled mi je zaupal. Trgovina je propadla, če ne dobi denarja, ostaneva na cesti. Takrat sem bila žena in mati v prvih slutnjah.

Rotil me je, da bi šla k očetu. Vse sem obljubila. Kako je bilo doma, tega ne veš. Mrtvaško bled je stal oče pred menoj, žival bi se ga bila usmilila, jaz ne. Tisti dnevi so bili tako grozni, da me še sedaj pretresa, če se spomnim nanje. Oče, Andrej, ti, Rožman, meni se je v resnici mešalo. Zakaj sem se maščevala nad Andrejem, povej, zakaj?

Marija, ti si me morda sumničila. Ni bilo prav. Če si pa menila, da sem to storila iz ljubezni do tebe, si se tudi varala. Nič ne de, celo sama sem se. Veš, iz užaljenega samoljubja sem ravnala. Čutila sem se dvakrat prizadeto, tu in tam v Trstu, kajti, odkrito rečeno, moževa izprememba me je ves čas vznemirjala. Zaradi tebe pa je bila kri užaljena in nič drugega.

Ko sem se vrnila, sem plaho stopila predenj. Izročila sem tvoj denar in povedala vse, kakor se je zgodilo. V trenutku sem spoznala, da se nisem varala. Postal je sirov, očital mi je, da me ne bo zastonj redil in pognal me je od hiše.

V starem delu mesta sem našla skromno zavetišče. Takrat, Marija, je šlo z menoj nizdolu. Vrgla sem se stricu pred kolena. Spočetka ni hotel ničesar vedeti, končno mi je dal nekaj malega. Aza je sprejela miloščino.

Čez par dni je pričel prihajati k meni njegov prijatelj. Nagovarjal me je, da bi podpisala pismo na očeta. Trdovratno sem se obotavljala. Venomer sem gledala očetovo obličje pred seboj. Pozneje sem se vdala.

Po tistem dogodku se je oglasil Svedrač.»

«Svedrač?» se je nehote začudila Marija.

«Da, Svedrač je prišel. Mogoče ga je oče poslal.»

«On ga je ...» Marija je našla zvezo med dogodki, kakor so jih takrat pripovedovali.

«Tako sem bila zbegana pred njim, da bi se mu najraje skrila. Kmalu potem mi je stric naznanil očetovo smrt. Marija, v tistih urah mi je bilo vseeno. Otopela sem. Kajti, ti ne veš, kaj sem pretrpela ves ta čas. Nisem ti hotela povedati, tako me je sram pred lastno dušo.

Še prej, ko sem živela v zatohli izbi od stričeve miloščine, sem rodila otroka. Druge matere trpe z veseljem, jaz nisem voljno prenašala bolečin. Lastnega otroka nisem tako ljubila, kot bi ga vsaka druga. Vem, da se rode v umazanih cunjah, pa jih matere grejejo s svojim telesom. Meni pa je umrlo od lakote. Moje telo mu ni moglo dajati hrane. Jezus, če bi ti videla ta mala, bleda ustka, kako so me do krvi sesala na bradavicah, kako se je zvijalo drobčkano, kot sneg belo telesce, preden je umrlo. Kako so me

- parkrat pogledale tiste široke plave oči pod prosojnim čelom. Križ božji, če bi mi bil takrat kdo srce predrl, bi storil dobro delo. Po kolenih bi se morala plaziti, da bi mu dobila mleka, jaz pa sem gledala obupana predse in jokala lažnive solze.»

Marija se je vzpela v postelji: «Aza, ne govori tako. Saj ni res!»

«Res je, Marija, res, zato ti tega nisem hotela praviti. — O, žge, žge!» Od bolečin je vila roke. Nato je nadaljevala s srditim glasom, kakor bi se hotela ponižati pred vsem svetom.

«Marija, kriva sem pred plavimi očesci, ki so me še nevede ljubila, pa niso našla matere, čeprav sem jih rodila. Strašno se je maščevala nedolžna smrt nad menoj. Postala sem topa za vse, kar je bilo lepega v meni, je umrlo. Ko si je zopet opomoglo to prekleto telo, je pričel hoditi tudi on. Omamil me je do brezumja. Nekega večera sem sedela s prijateljem doma. Pili smo močno vino in jaz, nora od strasti, sem pijana podpisala tisto pismo na očeta. Zdaj veš vse. Še toliko vem, da sem zjutraj, ko sem se zavela, poslala pismo tudi župniku.»

Sestra je tiho, da bi se ne čulo, plakala.

«Usoda ni čakala. Oče je umrl. On je denar zapravil. Par dni nato, vse sem že vedela, sem padla na tla, ko je prišel k meni. ‚Saša, Saša, kaj boš z menoj, povej.‘ Tako sem prosila. ‚Poglej, očeta sva pokopala, otrok je umrl, premoženje sva zapravila, tak govori, kaj misliš zdaj!‘ Še danes ga vidim. Sedel je pri mizi, bobnal s prsti po njej in malomarno govoril. V toliko sem se rešil dolgov, da jo lahko popiham. Ti prideš za menoj. Iskali me bodo, ne črhni niti besede, dokler ti ne sporočim, kje bom. Nekaj denarja sem si obdržal.»

Ne morem reči, da sem zarjula od bolečin, da sem tarnala, jokala, očitala. Nič takega. Vse sem slutila že prej, tako jasno, kot bi mi dal pisano. Nekaj hujšega se je zgodilo. Kako živo se spominjam tistih trenutkov. Vstala sem. Obrnila sem se k njemu, prav v oči sem ga gledala. «Pojdi!» sem dejala. Nekaj časa se je pomišljal, nato je vstal in med vrati je lagal, kot je navada: ‚Za mano prideš, Aza!‘ Vzela ga je tema. Veš, česa sem se domislila, da je tako lepo počesan, kakor je hodil včasih k meni? ‚Bog zna, s katero se odpelje?‘ sem mislila. Potem mi je stisnilo srce. V tisti sobi, kjer je bil menda dom za dekleta s ceste, sem stala in — molila. Resnica, Marija. Molila sem. Za očeta, za malega, ko sem hotela še zase, mi je padel pogled na šareno svileno ruto, v katero me je on zavijal. Šele tedaj sem zakričala, omahnila skozi vrata in se ne spominjam prav ničesar več. Kje

sem hodila, kaj sem delala, da bi si vsaj eno samo misel mogla priklicati, ne in vse zaman.

Spominjam se, da sem pogledala okoli sebe v svetli sobi bolnice in preteklost je bila zame le še strašno truden spomin, katerega sem se neizrečeno bala.»

«Tam notri,» je dejala čez čas z zamolklim glasom, «se je spočelo tisto strašno.»

Aza ni mogla govoriti. «Tega ti ne morem povedati. Peklensko je in umazano. Zato bom sojena!»

Marija ni hotela siliti vanjo. Sama v sebi pa je mislila: «Mogoče bi bilo bolje, če bi jo bog odrešil.» Tako se ji je smilila, da je ni mogla pogledati. Od utrujenosti je bolnica zatisnila oči, toda spat ni mogla. Vse je vedela, kaj se godi okrog nje: da je Marija vstala, šepetala z Zebo, a vendar ni dvignila trepalnic.

S težavo se je Marija oblekla in odšla na delo. Opoldne je tako onemogla, da je morala počivati. Ko je proti večeru vstala, je srečala Pušelca na dvorišču.

«Mamka, je Aza bolna?»

«Je, Pušlec!»

«Sem mislil, če bi ji smel malo zaigrati.»

«Čakaj, vprašam jo.»

Stopila je v sobo. «Ti, Aza, zunaj je Pušlec, prosi, če bi ti smel zagosti.»

«Naj pride!» se je nasmehnila bolnica.

Stari berač, ki se je vidno sušil, se je boječe približal.

«Ah, ti si, Pušlec, kaj me še nisi pozabil?»

«Kako bi vas pozabil, najlepša ste bila.»

Aza ga je čudno pogledala. «Kje je pa tisti... Škrjanček?»

«Utonil je, ali so ga utonili, kdo ve?»

Zenice so se ji razširile. «Ali je lahko umrl?» Vprašala je s tako trepetajočim glasom, da jo je oni na eno oko pogledal. «Saj je menda res, da ni pri zdravi,» si je mislil.

Zasmejal se je. «Pravijo, da je šel pijan na oni svet.»

Aza se je zdrznila. «Ti še vedno godeš.»

«Še, še, ampak vse pesemce sem pozabil, če jih ne dá harmonika. Štiri dni pred smrtjo vašega očeta sem igral, takrat so me izpustili.»

Pri teh besedah se je Aza obrnila v zid. «Pušlec, le pojdi, Marija ti bo dala pijače.»

Ko je berač odšel, je pokrila lice z dlanmi in krčevito ihtela. Sestra jo je ogovarjala, toda ves večer in še drugi dan ni dobila besede: Le plašne oči, kakor bi se bale strašnih očitkov so jo

spremljale, kamorkoli se je ganila. Marija jo je ogovarjala. Aza se ni odzvala.

Popoldne je sedela Marija pri oknu in pletla.

«Marija, daj mi vina, močnega,» je prosila bolnica.

«Aza!»

«Če te prosim, Marija, izpolni mi to željo. Saj bo mogoče edina!»

«Aza, kaj si zblaznela. Prepovedali so ti.»

«Ah, Marija, kako si otročja. Vsaj ti ne laži. Konec se že bliža, izpolni na smrt obsojeni, za kar te prosim.»

Nerada je šla Marija po vino. Aza je prijela kozarec z obupano roko in pokusila. Omahnila je nazaj. «Ne morem. Še to mi ni dano.»

Bolesten pogled ji je uhajal skozi okno. Lice se ji je zmračilo: «Vse jagnedi ste posekali, zakaj, Marija?»

«Streharjeve so zdaj očetove njive in on jih je posekal. Pravi, da bo zidal hišo.»

«Lepe so bile.» Trenutno pa je obupno zaječala. «Moj bog, moj bog!» Iz prsi ji je udaril tak jok, da Marija ni vedela, kaj bi storila.

«Kristus, Kristus,» je ječala.

«Aza, kaj ti je, Aza?» Vzela ji je glavo v naročje, čutila je na prsih silno vročino.

«Marija, jaz, jaz sem zavržena.»

«Uboga moja, ne muči mene in sebe!»

«Zdaj vem vse. Rešitve zame ni!»

Marija je čakala, da bi se poleglo. Toda vedno hujše ji je pretresala bolečina dušo in telo.

«Umrta bom, ničesar nisem storila v življenju, le grešila sem.»

«Aza, kdor toliko trpi kot ti, temu bo vse odpuščeno!»

«Ne, ne, Marija, tega greha mi ne more nihče odpustiti. Ti ne veš...?»

Sestra je molčala. Prešinjale so jo zle slutnje. Misel se je borila z mislijo.

«Ah, kako sem jih imela rada, ta lepa drevesa. Za Streharja nimajo cene, ne rode mu. Glej, Marija, lahkoverno sva včasih poslušali pri nauku, kar nam je govoril Rožman. Kdaj bi si mislila, da se bo tako strašno izpolnilo. Grozno resnico mi je pokazal bog. Živa bom zgorela, kakor se poseka drevo, ki ne rodi in se vrže v ogenj. Tudi jaz nisem rodila.»

Sprva je Marija menila, da se sestri blede. Aza pa je uporno ponavljala.

«Zgorela bom od bolečin, zavržena in obsojena. Vedi, Marija, v meni se je vnelo... Saj ti nisem mogla povedati. Tvoja sestra je zatrla sad v sebi, prekletstvo jo je zadelo.»

«Tam v bolnici sem ležala tako dolgo, da sem pozabila na sramoto. Mlad zdravnik je skrbel za nas. Opazila sem, kako mu počivajo oči na meni. Nisem ga hotela videti, čeprav me je že opajala tista pozornost, ki mi jo je izkazoval. Neke noči je imel službo, takrat se mi je izpovedal. Bil je eden izmed tistih ljudi, ki človeka ne pretresejo do duše, kadar se spogleda z njim. Šele počasi se ga privadi. Dober, mehak, včasih mu je siknil v oči čuden ogenj, ah, to so bili le utrinki. Govori lepo o trpljenju. Navidez. Trpeti ne zna. Razbrzdan. Vedno nezadovoljen sam s seboj. Nezaupljiv do vseh ljudi. Ženska se ga bolj usmili, kot ljubi.

Res je, to ni bila ljubezen, to je bilo usmiljenje obupane ženske, ki je v življenju vse zapravila. Zadnja nitka, na kateri sem se hotela rešiti. Vse sem mu dala. Ah, hotela sem živeti. Toda komaj je to zaslutil, saj se morda še zavedal ni, je že postal sirov, oblasten, kakor so vsi nezaupljivi ljudje. Jasno sem vedela, da me je le poželed, nikoli pa me ni ljubil. Očitala sem si, da ne more ljubiti ženske s tako preteklostjo, a hotela sem ga imeti, prikleniti nase. Veš, edino dobro pri teh ljudeh je, da se človeka navadijo in ga ne morejo več pogrešati. Zato sem prenašala vse mrzle poglede, objeme brez srca, kaj je bilo meni njegovo vedenje! Jaz sem ljubila. Zanosila sem. Oprezno sem mu namignila, da bi se utegnilo kaj takega zgoditi. Uprl se je iz zgolj samoljubja. — V meni pa ni gorela velika ljubezen. — In zatrla sem sad telesa, da bi ohranila njega. Sama ne vem, kaj se je takrat dogajalo z menoj. Bila sem blazna, drugače ne morem misliti. Tudi to je bilo zaman. Naveličal se me je in odšla sem, čisto sama. Nisem pa vedela, da nosim v sebi smrtno rano. Kam sem se hotela obrniti, kaj početi?

Imela sem še toliko poguma, da sem stopila v službo.»

«Aza, zakaj nisi prišla k meni?»

«Sram me je bilo, strašno sram. Prodajala sem v trgovini. Zalegla nisem veliko, kdaj me je kdo učil delati? Poleg tega pa se je oglašala bolezen, da sem slabela od dne do dne. Zadnjo besedo v življenju mi je dajal mlad mornar, ki je zahajal v trgovino. Dva večera sva se sprehajala ob morju. Preprost je bil in ni lagal. Malo je govoril, ampak, kar je povedal, je gorelo. V dveh sladkih nočeh na klopi pred vodo sem preživljala še enkrat preteklost. Vsak poljub se mi je zdel slovo od sveta. Moralo je priti.

Tretji večer je deževalo in kolikor sem se obotavljala, branila, hotel je z menoj domov. Tam sem mu vse povedala. Zakaj? Ljubila sem ga. Med vrati mi je zabrusil: ‚Vlačuga!‘

Nisem zakričala, niti jokala. Zgrudila sem se pri mizi in vedela, da je zame življenje minilo. Ko bi ti znala, Marija, kako je človeku pri duši, kadar je vsega konec in ni nobene prevare več. Do jutra sem čepela na tleh, nobena solza mi ni olajšala trpljenja.

Čez par dni sem odšla v bolnico in ostala tam, dokler mi niso zapretili, da me pošljejo domov. Tedaj sem ti pisala.»

«Aza moja!» Marija jo je objela in stiskala k sebi.

«Ah, kako me žge, žge! Drob mi gori. Marija, pomagaj!»

Bolnica je prvo noč trpela neizmerne muke. Drhtela je, se stresala, da so ji šklepetali zobje. Zavratni krči so vili ubogo telo, da je golče ječala: «Odreši me, odreši me!»

Drugi dan je Zeba pripovedovala Mariji: «Ali veš, kaj raznaša škofička? Da se je Aza vrnila, gnila od greha.»

«To je laž. Če bo še katera toliko trpela, bo šla gorka v nebo.»

«Saj pravim, ta venomer voha za grehom.»

«Ah, Zeba, pusti jo, nekateri ljudje so ustvarjeni za to.»

«Soseđa mi je pravila, da je tudi župniku že gorko nesla. Sedaj pripoveduje, da so ji gospod obljubili in je ne bodo obhajali. Pomisli, taka sramota.»

«Nič ne de, Zeba, pojdemo pa v drugo faro po gospoda. Rajnci bi jo tolažili, ta jo peha od sebe.»

Aza je spala. Tako so jo izmučile bolečine, da je ležala mrtvaško bleđa s polzaprtimi očmi.

Molče je stala Marija pred njo: «O, Gospod, kako si nakazil svojega otroka!»

Bolezen je vedno hujše razdejala telo. Valjala se je v vročici, z obupnim glasom je klicala: «Gorim, gorim, vode, vode!» ... O bog, reši dušo!»

Počasi se je približevala smrt. Nekega dne je z otožnim pogledom vzdihnila: «Marija, da bi mogla znoreti, ti ne veš, kako je strašno gledati smrti v oči. Tako zavržena in obsojena!»

«Zeba je poslala sveče na sv. Višarje,» jo je tolažila sestra.

«Za hitro smrt naj jih postavi v oltar.»

Pred Miklavžem so bolečine opešale, postala je prozorna, glas ji je drhtel. Marija je slutila, da se približuje konec.

Še ves čas ni povprašala po človeku, po otrocih, tiste dni pa je dejala: «Ali boš kupila otrokom za Miklavža?»

«Veš da!»

Dva dni nato je zopet trpela. «O gospod, reši, reši dušo!» je prosila s sklenjenimi rokami.

Široko je odprla oči in se oklenila Marijinih rok: «Sestra, ali veš, kaj je svet? Bogastvo, lišp, veselje, čast in malo, malo slasti. Kje je resnično življenje, kje?»

Nato je pričela umirati. «Reši... dušo...» se je včasih čulo iz hropečih prsi. Tik pred koncem pa je poizkušala nekomu dati desnico. «Zbo... gom» je dihnilo iz nje in onemela je.

Zeba jo je zvečer zamaknjeno gledala: «Tako je lepa, kakor bi bila iz voska ustvarjena. Zdaj je odrešena.»

Aleš je zajokal, ko je zagledal Marijo. «Mamka, ne jočite!» je prosil, «midva sva tako vaša!»

Na Miklavžev dan, tri dni po pogrebu je Marijo potrla nova žalost.

Aleš in Rok sta se sprla. V besni, slepi jezi je navalil Rok na Aleša.

Ko je prihitela Marija, ni mogla verjeti očem. Aleš se je ves bled tresel v kotu in tiščal puško, ki jo je dobil za Miklavža, na prsih. Zadaj za njim je stal Rok in mu pretil z velikim, kuhinjskim nožem. Videlo se je, da niti ne ve, kaj dela ter mu jeza bruha iz oči.

«Rok, Rok!» je zakričala Marija.

Otrok je ni poslušal. Zdelo se je, da bo vsak hip zamahnil. Marija je potegnila Aleša k sebi. Še glasu ni mogel iztisniti.

«Boš dal?» je rjul Rok. «Ti pritepenec! Mačka je tvoja mati, pes tvoj oče!»

Mrzel pot je oblival Marijo. Zgrabila ga je za roko in z vsem naporom mu je iztrgala nož.

Zaklenila ga je v sobo in ga strahovala. Iz sobe se je zopet oglašalo.

«Mačka je tvoja mati in pes tvoj oče!»

Ko se ji je posrečilo z največjim naporom streti jezo, je potuhnjeno pokleknil in še vedno sikal: «Bo že videl pritepenec!»

Zvečer se je Aleš približal k Mariji. Objokan je bil.

«Mamka, povejte, ali res nimam očeta?»

«Tvoj oče, Aleš, je umrl. Dober človek je bil, ampak ubog!»

«Kdo, kdo?»

«Stric Luka je bil tvoj oče. Zato si bil pri nas in si naš kakor Rok.»

Otrok jo je nezaupljivo motril: «In mati?»

«Nesrečna je bila. Veliko je trpela, kot teta Aza.»

«Škofička je pa rekla, da je moja mati delala greh, očetu pa še molitev ne pomaga.»

«Aleš, ti moli za oba. Škofička ni lepo govorila.»

Nekaj trenutkov je vladal molk med očmi. Nato se je Alešu utrnila solza: «Mamka, če bo Rok še enkrat kaj takega rekel, ga bom udaril.»

«Aleš, vidva se ne smeta pretepati. Sem mu že jaz prepovedala.»

Stisnil se ji je v naročje: «Mati, zakaj mi stric Luka niso tega prej povedali, tako sem jih imel rad.»

«Da bi ti ne bil žalosten.»

«Nič bi ne bil žalosten, še pomagal bi jim. Ali so me imeli radi?»

«Aleš, saj veš, kako te je imel rad.»

Nenadno se je ozrl vanjo s blestečim pogledom.

«Mati me pa ni imela rada.»

«Imela, imela, Aleš, pa je umrla, ko si bil še čisto majhen.»

Otrok je prepričevalno trdil: «Ni me imela!»

«Zakaj, Aleš?»

«Če bi me imela, bi me ne dala Škofički.»

«Gospod župnik te je dal tja, ker ti je dobro hotel. Tvoja mati je že umrla.»

Tisti hip so Aleša polile solze, vrgel se je v Marijino naročje in krčevito je plakal: «Vas imam tako rad!» je jecjal, «vi ste moja mati!»

*

Matere so odprle oči in bedele nad spečo deco. Obličja se niso izpremenila, čeprav jim je umrlo že toliko otrok. Mlada srca so živo utripala v kamenitih telesih in pričela so spoznavati življenje.

(Konec prihodnjič.)

Pavel Golia / Večer

V večernih urah, ko zvone
zvonovi v cerkvah Ave,
ko mrak čez rosno gre poljé,
čez loke, čez dobrave

ter se zresni vsa širna plan
pod sinjimi gorami,
se v duši polno nad in sanj
in želj predrami.

In že prihaja blaga noč
po prstih iz daljave,
poljublja gozd in plan gredoč,
vse cvetke in vse trave.

In Bog da luč milijonom zvezd
in blagoslov livadam,
a zvon veselo nese vest
vsem željam, sanjam, nadam.

Vladimir Levstik / Oblodovci

Te dni sem čital nekje feljton, v katerem se znani «arbiter elegantiarum» pritožuje, da je slovenska družba premalo dovzetna za nove ljudi. Človeku iz drugega kraja ali celo iz tuje dežele je po mnenju tega pisca nemogoče prodreti v naš omikani svet; zato, pravi, se tujci ne morejo sprijazniti s tukajšnjimi razmerami, ampak razočarani čakajo prve prilike, da pobero šila in kopita ter odneso s seboj kar najslabši dojem o nas.

Ne vem, kdo je mogel tako poučiti našo avtoriteto, niti ne, s kakšnimi dejstvi je podprl svojo trditev in kje in kdaj so se ta dejstva dogodila. Omenjena sodba naj velja zastran mene o Ljubljani in morda še o kakem drugem poslovnem mestu, ki ni z uspehom čuvalo dobrih tradicij; o veliki večini naših mest in ljudi bi bila vsekako pretirana, da ne rečem naravnost obrekljiva. Tudi to popustim, da se nemara lahko pritožujejo papeži, kralji, cesarji, člani revizijskih komisij, davčni izterjevalci in orožniki na službenem opravku, z eno besedo, osebe, nasproti katerim nam spoštovanje ali pa slaba vest naročata primerno opreznost, in končno, tujci iz daljnih deželá, ki jih ne moremo takoj oceniti, ali so poslaniki prijateljskih držav ali mednarodni sleparji... Do poslednjega diha pa branim stavek, ki ga zdajle zapišem: naš domači, slovenski tujec, oseba, katere se naš človek ne boji, ampak se čuti nasproti njej pogumnega — taka oseba ne samo da ni pri nas nikoli niti v najmanjši zadregi, kako naj se zbliža z ljudmi, marveč je neprestano, vsako uro in vsako minuto, v največji in najjobupnejši zadregi, kako naj se jih otepe!

Ker ne trdim nikoli ničesar brez dokazov, vam hočem povedati zgodbo, ki sem osebno priča in porok njene resničnosti...

I.

Predlanjske počitnice in začetek lanjskih sem prebil v zakotnem, toda prijaznem mestecu R***.

Zakaj sem si izbral baš ta kraj, bi povedal enako težko kakor razlog, zakaj naj ga ne bi izbral. Ali mar niso vsa majhna mesta enaka? Gotovo je, da bi težko našel drugod bolj pozoren in bolj navdušen sprejem. Vsa boljša družba se je zanimala zame, še preden sem stopil v vlak, ki me je pripeljal, in prvi teden po mojem prihodu še ni minil, ko sem bil znan z vsemi do zadnjega in združen z njimi po najrazličnejših osebnih vezeh. Ne pomnim je skoro urice, da bi jo preživel sam; ali sem bil v gosteh, ali je

bil kdo pri meni, ali sem sedel sredi ženskega in moškega razumnštva na kakem gostilniškem vrtu, ali pa sem romal z znankami in znanci na izprehod v vabljivo okolico.

Tako je bilo tudi tisto nedeljo popoldne.

Kaj vem, kaj nam je vdahnilo misel, da smo na povratku z izleta krenili po samotni poti, ki je ni ubiral skoro nikoli nihče. Bila je zaraščena s travo in ponekod preprežena z debelimi koreninami, drugod razorana po starih kolotečinah, v katerih je gnila zelenkasta mlaka; držala je skozi gozd, ki ga sekira še ni našla, čeprav šumi svojo bučno pesem jedva četrto ure od Mestnega trga.

Mrak se je bližal, pod smrekami je bilo tema in nizko vejevje nam je šibalo obraze. Vsi smo bili dobre volje; najeli in napili smo se do sitega, zabava je tekla po preizkušenem tiru in nežnega spola je bilo med nami na prebitek, veliko več, nego ga prenese srce brez izkušnjav. Vznemirjeno čivkanje ptic nas je pozdravljalo iz goščave, kadar se je sunkoma razletel po njej naš smeh in vrišč.

Najbolj razigrani sta bili gospa Kosirnikova, mogočna plavka, in gospa Cicigojeva, drobna črnugljica, voditeljici naših narodnih dam.

«Joj, kako romantično!» je vzkliknila prva, ko smo stopili na široko tratino, sredi katere se je pokazal očem prijazen domek. Večerna zarja je segala nanj preko drevja in oblivala s svojo malinasto barvo vso sprednjo stran.

«Kako divno!» je pritegnila tovarišica.

«Kako čudovito! Kako nebeško! Kako poetično!» je ostrmel z vikom in krikom ves nežni zbor.

«Kateri srečnež živi v tej ljubki samoti?» se je obrnila gospa Kosirnica naravnost do mene. «Tako nam povejte, gospod Senica, ki veste vse.»

Res mi je menda usojeno, da vem povsod vse, kakor hitro se kje prikažem. Že sem hotel odgovoriti, ko me je stisnila zla slutnja za grlo. Pomislil sem, ali se ne bi rajši zlagal, da ne vem... Ob prvem koraku iz gozda sem videl, da se v sobi na vogalu kreše luč, kakor bi nekdo prižgal lulo; tudi sem opazil žensko, ki je sedela na klopici pred hišnimi vrati. Naše pojavljenje pa je zaneslo v ta kraj očividni preplah. Ženska se je utrnila v vežo, še preden so jo dosegli pogledi zvedavih dam; tisti, ki je v hiši prižgal lulo, se je prihulil. Prav tedaj je izginilo tudi solnce za vrhovi dreves in beli domek je utonil v mraku in mrtvi tišini.

Ljudje, ki so živeli tu, so hoteli ostati nemoteni. «Res, bolje bi bilo, da jih zatajim,» sem si rekel na tihem; «a kaj, ko morda ne

vem edini...» S to mislijo v glavi sem krenil dalje, da bi speljal družbo mimo vabljive hišice, in sem gredoč pripovedoval:

«Človek, ki živi v tej samoti, je moj znanec, draga gospa... Poznam ga dobro in vem, da ni ne srečen ne zanimiv. Ali ste morda slišali kaj o profesorju Mlinarju iz Ljubljane? Filozof je, pomislite, abstrakten filozof... In drugače, odljuden človek, sam-svoj značaj, z eno besedo, čudak in irhovina, povrhu pa še bolnik. Bajе ga je na vojni podsulo; vrnil se je z razdejanimi živci, tak, da ga na gimnaziji niso mogli trpeti. Pred dvema mesecema je dobil dopust in je prišel z ženico v to zatišje, da se popravi, ako je še mogoče... Zdaj sedeva pred hišo ali pa se klati po gozdu; časih tudi piše, sam Bog zna kaj. Strašno togoten je, nikogar ne mara k sebi. Zdravje se mu baje nič ne boljša. Zdravniki mu priporočajo samoto in mir, ljudje pa — saj jih poznate! Ni ga skrivališča, v katerem vas ne bi našli; mrliča bi odkopali, da mu ukradejo večni mir...»

«Ah, kaj bi tisto!» me je prekinila gospa Cicigojeva. «Zdravniki niso vsi enakih misli. Ko sem bila jaz nervozna — in kdo ni nervozen, prosim vas? — je naš doktor venomer pritiskal: ‚Razvedrila potrebujete, milostiva, v družbo morate, milostiva, potovali bi, milostiva!...‘ Nu, tako sem storila in konec je bilo nervoznosti.»

Njen glas je utonil v hrupu pritrjevanja.

«Pred dvema mesecema!» je poňovila Kosirnica in tragično sklenila roke. «Dva meseca brez omikane družbe... Uboga žena!»

Sočuten «Ah!» se je iztrgal iz prs njenih spremljevalk in mило splaval med smreke.

«Biti mora pač fina, visoko naobražena ženska,» je uganila gospa Cicigojeva. «Samo aristokratske duše se umejo tako zatajiti.»

«Narobe,» sem oporekel. «Tudi njo poznam. Bila je skromno dekle in — ne da je ne bi cenil z umstvene strani! — a njeno srce je gotovo bolje opremljeno od njenih možganov. Kar pa pravite zastran plemenitosti, je bogme res. Požrtvovalna, junaška žena je, drugače ne bi strpela ob njem.»

«Ah, takooo!» Nihče je ni več občudoval. «Le kaj delata siromaka ves božji dan? — Palce vrtita! — O vremenu se razgovarjata! — Ni čudo, da se mu zdravje ne boljša... Meni bi se zmešalo!»

Gospodične so se hihitale. Pristava Oblodo je silil uslužen smeh.

«Ta strašni položaj se mora končati,» je odredila gospa Kosirnica. «Mlinarja pritegnemo v našo sredo in mir besedí.»

«V našo sredo,» je umno ponovila njena nečakinja Matilda, godna devica z rdečimi lasmi, mozoljastim nosom in neizmernimi ledji. «V našo sredo in mir besedi.»

«Z nami bo vsaj lahko govoril o višjih stvareh.»

«Imel bo sorodne duše okoli sebe...»

«Predaval bo v Narodnem domu!»

«O filozofiji!»

«O literaturi...»

«Ali ne bi kar nočaj stopili k njemu?» je sprožila Cicigojka. «Vsi skupaj, da nas ne bo strah? Enkrat se je treba seznaniti.»

«Čim prej, tem bolje,» je vneto pritrdil Obloda, ki je smatral mnenja gospe Cicigojeve za svoja mnenja in je, kakor v marsičem, tako tudi v tem pogledu vrlo izpolnjeval dolžnosti njenega moža, uglednega trgovca z živimi in zaklanimi prašiči.

«Pojdimo!» Vsa družba je obrnila korak proti hiši.

«Stojte, gospoda!» Skočil sem prednje in razprostrl roke. «Svarim vas... Premislite dobro. Rekel sem vam, da je čudak... Bojim se, da nisem rabil dovolj jasne besede. Opasen je, Bog zna česa je zmožen v svoji togoti. Njegova pamet je vsa v neredu. Da vam povem primer: izumil je perpetuum mobile! Vprašam vas, koliko je ura v možganih, ki se ukvarjajo s takimi nevsakdanjimi problemi?»

«Ho, ho, perpetuum mobile!» je zahrumela tovarišija. «Izvrstno! Živel perpetuum mobile! Pokaže nam ga!»

«Povem vam vso resnico: ni ga še izumil in ga tudi ne bo, ker je nemogoče, a namenil se je, da ga izumi. Najti ga hoče s pomočjo filozofske dedukcije — ali govorim dovolj jasno? ‚Gibanje,‘ pravi, ‚je večno. Po tem takem je možno tudi večno gibalo ali perpetuum mobile; zakon, ki velja za vse vesoljstvo, ne trpi izjeme v poedinem primeru...‘ Stojte, milostive, nikar ne hodite!»

Pristav Obloda je porabil priliko, da se izkaže viteza.

«Pardon, prosim,» se je vzrepenčil nad menoj, «ne bodite nevljudni, gospod Senica. Saj slišite: dame želijo!» Tako govoreč me je strogo prebadal z očmi.

Nisem se zmenil zanj. Mislil sem le na to, kaj poreče ubogi Mlinar in kako mu bo pri duši, ako ga sredi božjega miru zaskoči ta rahtajoča in jaskajoča ženščad!

«Rotim vas, milostive,» sem poizkusil še enkrat. «Prvič: Mlinarja ni doma, peljal se je k zdravniku. Dopoldne so ga videli v Ljubljani.»

«Nič ne de,» me je zavrnila Kosirnica. «Oglasimo se toliko, da pozdravimo gospo, zanj pa oddamo posetnice. Naj ima veselje, ko se vrne.»

«Naj ima veselje,» se je pridružila Matilda.

Tedaj sem vrgel poslednji adut.

«Drugič,» sem dejal, «zdi se, da mu je soproga na porodu...»

Bedak, ki sem hotel gasiti s petrolejem!

«In tako sama!» so zavpile gospe. «Brez čutečega bitja v svoji bližini! Ne, potem je celo naša dolžnost» — in tako dalje! Ves roj je zvihral proti hiši.

Lasje so se mi naježili. Že sem gledal, kod naj izginem in kam. Še trenutek in vsi bodo videli mojo laž: perpetuum mobile je bil moj izum, Mlinar je sedel v svoji sobi ter pušil lulo in vrla gospa Marica seveda ni ležala v porodni postelji — še tega bi ji trebalo! Tedajci pa je nebo poslalo rešitelja.

«Stojte, kaj pa sprejem?» je nenadoma vzkliknil gospod šolski nadzornik, ki je zaradi debelosti sopihal v zadnjem voju. «Za Boga! Ministra Paja Cincarmišković in Mustajbeg Bisagović se peljeta ob dvajsetih petdeset pet skozi našo postajo... Zdaj je četrť na dvajset, in mi smo še tu! Kaj pa sprejem, gospoda moja?»

Njegov vzklik je dosegel več od vseh mojih zarot. Armada našega vrlega ženstva je napravila sredi juriša levo v krog in se je z brezprimerno odločnostjo zapodila proti mestu. Profesorja, filozofijo, perpetuum mobile in porodnico, vse to je veter odnesel.

Toda skrivališče mojega znanca je bilo izdano. Vsemogočna javnost je ustavila oči na njem. In meni, ki sem s pobešeno glavo sledil družbi v mlačni večer, ni bilo pri duši nič dosti drugače nego Iškarijotu, ko je povedal Židom, da Kristus moli na vrtu getsemanskem...

Nisem ga mislil zaznamovati, Bog mi je priča, da ne!

II.

Sprejem ministrov je spravil vse iz tira. Omizja in damski krožki r-skega mesteca so modrovali več tednov samo o velikem dogodku. Zanimanje za profesorja Mlinarja je med tem zadremalo, čeprav je baje izumil perpetuum mobile in čeprav je bilo rečeno, da mu družica stoka v porodnih bolečinah. Še jaz, ki sem tisti večer trdno sklenil stopiti k njemu, da ga za časa posvarim, sem vsak dan odlašal svojo namero. Ko sem se naposled ujezil in zapovedal samemu sebi, da pojdem nepreklicno drugi dan, je preprečila novo izneverjenje brzojavka, ki me je pozvala k bratovi smrtni postelji.

Pogreb, žalovanje, zapuščinske skrbi in ostale dobrote, s katerimi nas obsipajo pokojniki po svojem odhodu, kakor bi hoteli znesti nad nami kaj vem kakšno neutemeljeno zavist — vse to se je vrstilo brez usmiljenja tik do konca mojih počitnic. Čeprav je bilo do R*** samo tri ure železniške vožnje, mi vendar ni ostalo časa, da bi se peljal k tamkajšnjim znancem po slovo. Rad ali nerad sem moral prepustiti Mlinarja usodi in sem odpotoval na svoje službeno mesto, ne da bi prej govoril z njim. A da povem res odkrito: ob tistih zmedah in preglavicah sem ga vobče nekam pozabil.

Pozen jesenski piš je že smukal poslednjo rumen s premraženih dreves in jaz sem bil zdavnaj preko glave zarit v uradne posle, ko dobim nekega jutra pismo iz R***. Na prvi pogled sem spoznal izmučeno in raztrgano Mlinarjevo pisavo. Njegova epistola je bila očitvidno plod skrajno razdražene minute. Glasila se je takole:

«Lopov!

Kaj si mislil, ko si nahujskal name ves ta vsiljivi zverinjak? Ali si morda pričakoval, da bodo molčali? Zmotil si se: Cicigojka, gospa Kosirnica, budalasti Obloda in ostali so mi povedali sleherno besedico, ki je prišla iz tvojih širokih ust — da se ne izrazim bolj primerno!

Že to, da si jih opozoril name, je zločin; a ti si še lagal povrhu. Rekel si jim, da se ukvarjam z visoko filozofijo, da sem, z eno besedo, malo manj ko blazen in da sem izumil perpetuum mobile. Vse to je, kakor sam dobro veš, nesramna laž in brezsrečno norčevanje iz uboge utrujene pare. O tvoji podli kvanti na rovaš moje žene pa vobče ne govorim ...

Le kaj si mislil? Kakšen je bil tvoj namen? Vedel si, da sem izmučen in naveličan kakor pes, ki bi ga podili štiri leta lačnega križem sveta; da potrebujem samote in oddiha! In da bi rad skrpucal tisti dve bedasti šolski knjigi, ko mi nihče ne da denarja za nič!

Ali morda nimam pravice do svojega miru? Ali nimam pravice do trohice zaslužka? Ali je mar greh, da nisva ne dovala, ne sleparila, ne verižila, ne krala, ampak sva se vzela siromašna kakor dve miši? Ali mi zavidáš nekaj stolov in omar, ki bi jih rad postavil v svoj prazni brlog? Ali mi ne privoščiš obleke brez zaplat na komolcih in kolenih? Mar se bojiš, kanalja, da ne bi dobila Marica toplih copat za zimo in novega klobučka, beraškega klobučka, ki ji ga obetam že vsa tri leta, odkar jo imam?

Ako ti je do tega, vedi, da se je tvoj naklep obnesel. Ne stolov ne bo ne obleke, ne copat ne novega klobučka, zakaj tvoji zavezniki so neizbežni in brezobzirni kakor bolhe. Kadar so pri meni, lezem vase, otrovan po njihovi navzočnosti kakor ptič po srepih zrenicah kače, ki ga hoče požreti; svet okoli mene in svet v meni se ruši. Kadar jih ni, si ponavljam, da morajo vsak trenutek priti; v tej gotovosti trepečem za svojo mizo in buljim v prazni papir in nastavljam uho, češ, kdaj privihrajo nadme, da zasmradijo moje uboge, trudne misli in razkradejo moj zlati čas. O kakem delu ni več niti govora...

Pobegnil bi. Tulil bi in mahal z rokami in bežal v skok čez drn in strn (tako, si mislim, beži človek pred divjimi zvermi, pred kugo, lakoto in vojno), če bi le vedel, kam. V teh časih, ko so celo grobovi preobljudeni in ga ni na vsem božjem svetu kamna, da bi nanj položil glavo! Edino, kar me čaka, je ta umazana, idijotska, vsak dan nova in vekomaj ista muka, in onkraj nje, kmalu ali pozneje, enkrat pa gotovo — pasji konec, ki ga že vidim pred seboj... Ali razumeš, kaj hočem reči s to besedo: v i d i m ga pred seboj?!

In zaradi ljudi, ki jim nimam ničesar povedati, pa da mi je živeti tisoč let! Zaradi ljudi, ki sami dobro čutijo, da ni med njimi in med menoj niti toliko sorodstva razen podobnosti z opico...

In si se celo predrznil obetati, da bom na vso moč vesel, ako pridejo k meni? Če bi ti oprostil vse ostalo, za to cinično nesramnost bi te pretepel s palico!

Kaj sem zagrešil? Le kaj sem vam storil, svojat? Za kateri zločin ste me obsodili, da mi ne daste živeti v miru?

Ali veš, da pijem žganje? Da se pijan zaletavam z glavo v zid in vlačim ženo za lase, ker ne morem več gledati v njenih očeh tistega nemega strahu pred bodočnostjo in solznega koprnenja po stolih in omarah, po copatah in klobučku in kaki oblecki, da bi se nesrečnica upala med ljudi?... Bodi ponosen na svojo zaslugo!

Le s čim sem se pregrešil, Bože ti moj?

Mlinar.»

To neobičajno pismo me je osupilo, ujezilo in tudi vznemirilo. Kdo bi si misil, da bo ostalo zanimanje za profesorja vzlic sprejemu ministrov tako živo in burno? Kdo bi slutil, da ga utegne pripraviti v toli neizmeren obup? Duševno stanje, ki je kričalo iz sleherne vrstice, ni bilo več nekdanja Mlinarjeva utrujenost in nestrpnost; bilo je skrajna, ob blaznosti meječa nevrastenija,

popolna iznemoglost volje, ki se je tešila s psovanjem, očitki in klavrnim razmazovanjem svojih nesreč. Vse to po nekaj mesecih zdravega in dobrodejnega življenja? Ko sem štirinajst dni pred tistim večerom govoril s profesorjem, se mi je zdel skoro bolj čil od mene samega, poln upanja in vračajočega se zdravja; njegov notranji razkroj tedaj ni mogel nastati sam ob sebi, ampak je moral biti posledica vnanjih nadlog. Prav nič nisem dvomil, da se okoli nesrečneža res gode stvari, ki daleko presegajo ustanovljeno mero malomestnega neprilicja.

Iz pisma sem tudi posnel, da so se profesorjevi mučitelji izgovorili name, češ, «oprostite, tako in tako, Senica je rekel, pa smo prišli pogledat, ali je res...» Zlagali so se celo, da sem obetal, kako nepopisno jih bo vesel! Jaz, ki sem tisti večer na vse kriplje delal, da bi ga očeval šibe božje! V tej grdobiji sem na prvi mah spoznal Oblodo. Kaj si ne bi izmišljal, kaj ne bi lagal: «saj vidite, dame želijo!...»

Nesrečnež, ki sede nanj tak roj nadležnih muh, pač res lahko izgubi potrpljenje in zdravo pomet, tudi ako ni že itak profesor logike in klasični filolog. Moj znanec se mi je zasmilil v dno srca: sočutje z njim, nekaj pa tudi ogorčenje nad zlorabo mojega imena mi nista dali miru, dokler mu nisem odpisal.

Razložil sem mu vse po pravici in jasno dokazal svojo nedolžnost. «Saj me vendar poznaš, da bi te hudiman; lahko bi uganil, da ne morem biti vedoma kriv in da jih nisem izpodbujal, ampak narobe...» Zastran r-ske gospode sem si temeljito olajšal srce. Oglodal sem jih do belih koščic in dal Mlinarju svojo pismo častno besedo, da bi v takem položaju še lipov bog skočil iz kože. Samopašnosti pristava Oblode in njegovih kokošk je bilo vsekako treba napraviti konec; ne daj Bože, da bi se tak steber slovenske humanistike majal po njihovi krivdi. Narod, ki nestirpno čaka njegovih del, mu kliče: Bodi trd, neizprosen, moč jeklen, in pokaži vsiljivim gostom vrata!

Z velikim samozadovoljstvom sem nesel pismo na pošto. Ko pa sem šel zvečer ob reki na izprehod in je hlad žuboreče vode umiril mojo razigranost, sem jel ogledovati svoje ravnanje tudi z drugih, premisleka vrednih strani. Marsikaj važnega mi je prišlo na um; razlogi, da naj ne vtikam prstov pregloboko v to kočljivo stvar, so vstajali pred menoj kakor nenadna, poražajoča odkritja.

Pri svojih znankah in znancih v R*** sem moral biti že itak črno zapisan, odkar so se uverili, da sta Mlinarjev perpetuum mobile in porod njegove žene samo bajki, s katerima sem jih hotel

odvrniti od nenapovedanega poseta. In zdaj naj jim profesor za-brusi, da sem jih celo postavil na laž? In naj jim v svoji nepre-računljivosti pomoli pod nos pisanje, v katerem jih zmerjam in se norčujem iz njih? Kakšen bo moj sprejem, kadar pridem spet na počitnice!

Kurji pot me je polival. Spomnil sem se Matilde, rdečelase in bokate nečakinje gospe Kosirnice, katero sem zaradi njenih dve sto tisoč dote malone že prepričal, da je najzaljša vseh kra-sotic... Pomislil sem, da ve Cicigojkin brat istorijo, ki bi mi utegnila preteto škoditi, ako bi se po nesreči raznesla med ljudi. Daljni bratranec njenega moža je bil v službi moj starejšina, svak njenega tasta vplivna «ličnost» v ministrstvu. Še zoprnemu Oblodi se nisem smel zameriti, dokler je bilo kaj upanja, da me podpre pri nekem važnem poslu. Z eno besedo: profesor Mlinar je bil zame vendarle nekam postranska oseba v tej komediji...

In tako sem mu brž napisal drugo pismo, v katerem sem ga milo prosil, naj se za Boga ne sklicuje name in naj me ne omeni živi duši; tudi mojega nasveta naj rajši ne izpolni preveč do-slovno, da ne spravi sebe in mene v krivo luč...

Čez teden dni sem imel odgovor:

«Bodi brez skrbi! Ne bom se izgovarjal nate; bilo bi bob v steno kakor vse. Tudi vrata sem jim že davno pokazal, le žali-bog da niso šli, ampak so proglasili moje razsajanje za čudaštvo našega originala! Prepozno je, dragi. Mreža, v kateri bream, ne pozna usmiljenja. Oglasi se, kadar prideš; videl boš blaznico na svoje lastne oči. — Tvoj Mlinar.»

«Bog bodi zahvaljen!» sem se oddahnil. «Človek, kateremu gre za kožo, grize okoli sebe in se bori do zadnjega, ne pa da bi mislil: 'prepozno'... Mlinar je v prvem pismu očitvidno zelo pretiraval.»

Odslej mi ni pisal ničesar več, ne očitkov ne tožbá. Vesti iz R*** so mi dohajale zelo redko; še tiste, ki sem jih dobil, so ali vobče molčale o profesorju, ali pa so poročale, da tamkajšnja družba veliko občuje z njim in da se vsi skupaj sijajno zabavajo. Meneč, da je stvar po tem takem v najlepšem redu, sem se iznova vdal službenim poslom in svojemu gostilniškemu omizju, na Mli-narja pa sem mislil toliko kakor na vse druge odsotne ljudi.

Kadar sem vzlic temu z duham ugledal beli domek na gozdni jasi, sem videl profesorja nekam zabrisano, tem živeje pa njegovo ženo. Prikupno dekle je bila v minulih časih in nič kaj žal mi ni bilo sladkih besed, ki sem jih takrat zaman potrosil, da bi jo zvabil na svojo stran. Slikal sem si jo, kako zdaj sameva z bolnim,

sitnim možem in hujša ob svoji siromašni mizi. Misel, da so postale tople copate in nov klobuček nedosegljivi blagri, o katerih se gospa Marica niti glasno sanjariti ne upa, je bila zame tako gorostasna, da ji nikoli nisem mogel slediti do dna...

III.

Minila je zima, minila pomlad; vrnilo se je poletje in z njim moj počitniški dopust. Mestece R*** s svojimi zaspanimi ulicami, svojo mično lego in svojo dehtečo gozdnato okolico se je iznova začrtalo na obzorju mojih hrepenenj, samo da ne več tako vedro in brezskrbno kakor lani. Ne le, da mi je bilo nerodno zastran r-skih dam in njihovih kavalirjev, ki sem jih s svojimi izmislicami o Mlinarju potegnil za nos, in da sem se sramoval njegga samega, ker me je smel po pravici smatrati za bojzljivca: bolj od vseh strani me je morila slutnja, da me čakajo zaradi profesorja nove, še hujše neprilike. In tako sem zatezal jermene na svojem kovčegu z dokaj pisanimi občutki.

Nu, že prvi dan bivanja v R*** mi je pokazal, da so bile moje skrbi vsaj v enem pogledu pretirane. Družba, s katero sem lani občeval, se je razveselila mojega prihoda, kakor se razveseli malomestni svet vsakega novega prirastka, stoječa voda vsake kapljice sveže vode. Sprejeli so me v svojo sredo, kakor da se vobče še nismo razstali. In moje lanjske bajke o Mlinarju? Da, bile so duhovita šala, res imeniten dovtip; še zdaj so se jim smejali!

Sedeli smo v gostilni pri «Kranjskem cesarju». Nečakinja gospe Kosirnice me je gledala izpod rusih obrvi hrepenčče kakor pred letom dni. Vitez Obloda, ki je postal med tem sodnik, me je pravkar milostno pohvalil, da umem lagati kakor kak cirkuški artist. Ha, ha, perpetuum mobile! Ha, ha, filozofija in porod in ostalo! Vsi prisotni so udarili v kar najprisrčnejši grohot in posoda duhovna se je napolnila, da nihče ni vedel kdaj.

Razgovor se je ustavil pri profesorju, čisto po moji želji. Drobná gospa Cicigojeva je vsa gorela zanj.

«Krasen človek!» je vzklikala, živahno mahaje z ročicami. «Duhovit, naobražen človek, z eno besedo, bistra glava! Čudak pa tak, da mu z lučjo ne najdete enakega.»

«Izjemen značaj, kaj hočemo,» je razsodil Obloda. «Ti ljudje imajo zmerom svoje posebnosti. Od njih se ne smete nadejati uglajenih manir. Odkod naj bi jih imeli, ko si štejejo v veliko čast, da ne samo ne iščejo plemenite ženske družbe, ampak jo uprav omalovažujejo!»

To rekši je dostojanstveno pogledal okoli sebe, češ: hvala Bogu, da nisem tak kakor tisti cestinar...

«Nu, nu,» se je oglasila blaga gospa Kosirnica, «omalovažujejo' je huda beseda. Jaz bi dejala, da jo uživajo po svoje.»

«Po svoje pa, po svoje,» je sladko pripomnila Matilda. «Skromni so kar se da. Profesor je ves nesrečen, ker se zanima zanj toliko uglednih ljudi. Brani se, namestu da bi pokazal veselje. Jelite, tetka?»

«In kako se brani!» je zabrblijala gospa Cicigojeva, še preden je Matilda umolknila. «Kdor ga ne bi poznal, bi mislil, da je sirov. Česa, vprašam, česa za vseh tri sto vragov iščejo pri meni te avše?» ga je oponesla. «Ali nimate nič otrok, pohajkovala pohajkovalasta? Nič dedcev doma, da bi jim krpale nogavice? Moja ima robote, da se ji nos iz nje ne vidi, ve pa ne veste s svojim židanim časom drugam kakor meni siromaku na grbo. Ali vas bom res moral znositi pred vrata? Mir hočem imeti, sakrament!» V občo radost je udarila z drobno peščico po mizi.

«Priljudnost starega kranjskega kova,» se je zmrdnil sodnik, izkušaje dati svojemu obličju kar najbolj sodoben francoski izraz.

«Takšni, vidite, so njegovi sprejemi,» je nadaljevala gospa Cicigojeva. «Tuj človek bi se ga res ustrašil in bi jo odkuril na vrat na nos! A baš ob tem se je razživel, prav to ga dramatično iz njegove pobitosti. Kadar smo mi pri njem, vsaj dvigne glavo in zmerja.»

«In — kako mislite: na tihem je seveda ves zadovoljen, ker ima toliko družbe?» sem vprašal kar moči oprežno.

«Kaj ne bi bil!» je ostrmela. «Saj menda nismo kdorsibodi? On, to se ve, razodeva svoja čuvstva drugače od nas vsakdanjih ljudi. Nič redkega ni na primer, da trešči kaj ob tla ali v zid. Časih si puli lase, grize se v pesti in brlizga kakor razjarjena veverica. A to so pač ostanki njegove prejšnje boleznij.»

«Po tem takem se izkazuje, da moja lanjska istorija vendarle ni bila čisto bosa?» sem se namuznil vzlic tesnobi, ki me je zgrabila za srce.

«Izkazuje, izkazuje,» mi je pritrdila gospa Kosirnica. «Toda pameti mu je ostalo še dovolj za njegovo rabo. Inteligenten človek, je.»

«Grozno inteligenten,» je pritrdila nečakinja.

«Tedaj se rad pomenkuje z vami o višjih stvareh?»

«Mm, prav zelo rad ne. Oster jezik ima in njegovi odgovori so največkrat jako hudobni. A baš po tem se vidi, da je duhovit.»

«Strašno duhovit,» se je spet začul Matildin glas.

«Genijalnim ljudem je tudi težko zameriti; menda imajo že od nekdanj pravico, da zinejo povsodi vse, kar jim pride na um. Navadili smo se ga. In pa lepo je pri njem: ta gozd, ta sveži zrak in to ptičje petje — z eno besedo, природа. Krasno!»

«Čudovito!» je vzdihnila nečakinja iz globine deviških prs.

«Divno! Poetično!» je izjavil Obloda z uslužno vznosenostjo.

«Imenitno,» je zamomljala debela, starikava gospa, ki je vse dotlej molče obirala kurje bedro. «Res lepo. In pa navadili smo se ga. Treh dni ne bi mogla prebiti, ne da bi stopila k Mlinarjevim. Izprehodiš se, tam pa sedeš na klop pred hišo... mizo smo si tudi napravili...»

«Mizo ste si tudi napravili!» sem zaječal.

«Kakopak!» se je pohvalila Cicigojka. «Gospod sodnik je lastnoročno zabijal kole.» Tako govoreč ga je poljubila z očmi.

«... in vzameš iz pompadurice košček piškice ali pečenkice.» je nadaljevala debela gospa, «in se nazabavaš in pogostiš na svežem zraku. Domov grede pa navadno zavijemo k 'Staremu soldatu'.»

«Dobra kaplja se prileže na zavest, da si opravil dobro delo,» je rekel gospod nadzornik.

Tedaj sem se osokolil.

«Oprostite,» sem izpregovoril, obračaje se h Kosirnici, gospe Cicigojevi in sodniku kot vrhuncem družbe, «oprostite, nekaj bi me zanimalo... Se pravi, dame so prej omenile, da jih profesor velikokrat zmerja kakor Čič. Iz vaših besed sem nadalje posnel, da hodite k njemu zelo marljivo... da ste si napravili pred njegovimi vrati mizo... z eno besedo, da ste pri njem kakor doma.»

«Gotovo da, gotovo da,» so mi segali v besedo.

«Rekli ste tudi, da ima hudoben jezik in vam daje — če smem tako razumeti — zafrkljive odgovore, kadar napeljete pomenek na višje stvari. Drugače se vdaja potrnosti. Jelite?»

«Kdo ve, nemara pa filozofira?» je dejal Obloda, kakor bi otrešel pepel s cigarete. «Oh, vse to je vendar zelo nevažno. Mar ne, milostive?»

Vztrajal sem.

«Ne morem si čisto utajiti,» sem nadaljeval, «da bi taka in enaka dejstva... v kakem drugem podobnem primeru... dopuščala razne zaključke... Človek bi se na primer vprašal, ali ni profesorjeva nasajenost morda povsem iskrena? Ali ni njegovo obregovanje, zmerjanje in zafrkovanje prebito resno mišljeno? Vrag si ga vedi! Kaj če bi bilo to, kar smatrate ve, cenjene dame,

in vi, gospod sodnik, za originalnost, za čudaštvo in razbrzdanost izrednega človeka — če bi bilo vse to samo izraz skrajne, obupne nestrpnosti?»

«Pardon!» je patetično vzrojil Obloda. «Nasproti damam je taka možnost pač menda izključena.»

«Z moje strani vsekako,» sem dejal. «Toda recimo... nu, Mlinar je bil nekdanj delaven človek, plodovit v svoji stroki. Pisal je. Kdo ve, nemara ga tišči tudi zdaj kako delo. Lahko da se res togoti na vas; lahko da vas zmerja in podi zato, ker vaša vsakdanja prisotnost morda ne vpliva nanj samo blagodejno, ampak ga tudi ovira v njegovem snovanju.»

«Nemogoče!» Sodnik je ošabno zamahnil s kosmato roko. «Ali mar ne veste, prijatelj, da nežna bližina ženskih bitij izpodbuja talent k ustvarjanju? In če bi ga tudi ovirala: kadar je treba ugoditi damam, žrtvuje plemenit človek vse. Prav ta zavest je njegovo plačilo.»

«Vrlo, gospod sodnik!» Gospa Cicigojeva se je hvaležno nagnila k njemu. «Ne, ne, profesor niti ne misli na kako pisanje. Narobe! Zmešalo bi se mu, da nima nas.»

«Nikoli ga nismo našli pri kakem delu,» je potrdila Kosirnica. «Samo prvi dan, potlej nikoli več.»

To sem ji rad verjel!

«Ali tava po hosti ali pa sloni za mizo in pobeša glavo,» je rekel nekdo. «Čuden človek.»

«Ali pa sloni za mizo in pobeša glavo,» se je ljubko začul odmev iz Matildinih ust. «Čuden človek. Zmešalo bi se mu, da nima nas.»

Ubogi Mlinar! Živo sem čutil, da bi na njegovem mestu še marsikdo drugi klonil z glavo in uhajal v gozd...

«Zmešalo bi se mu?» sem ponovil ubito. «In če je to njegova pravica?»

«Njegova pravica?» je ostrmela gospa Cicigojeva. «Kako mislite?»

«Če je njegova pravica, da se mu zmeša... Če bi, na primer, koprnel po tem tako strastno in vroče, da bi bilo vsako odvrčanje smrten greh?»

«Oh, pravi orakelj ste nocoj,» sem jo dobil po nosu. «To so za nas pariške duhovitosti, kaj, gospod sodnik? Ne, ne, profesor je original.»

S temi besedami je dvignila čašo do tankih ustnic in omočila jeziček v jeruzalemcu. Vsa družba je jela trkati. Bili so nepremagljivi!

«Kaj pa — dovolite — kaj pa njegova žena?» mi je zdajci prišlo na um.

Nihče me ni več poslušal.

*

Popito vino me je kuhalo vso noč in gonilo moje misli, vznemirjene po dojmih pravkar opisanega razgovora, tako neusmiljeno iz kota v kot možganov, da se niso oddahnile tik do jutra. Ali sem čul, kadar se mi je zdelo, da dvigam glavo in blodim z očmi po sobi? Ali sem spal, kadar me je obsipal vrvež dozdevno brezzmiselnih slik in predstav?

Živ krst mi ne bi verjel, če bi povedal vse, kar sem videl tisto noč. Komu, na primer, bi se zdelo mogoče, da je igral za vsem, za slikami in predstavami, skrivnosten živ ornament, ki se je neprestano prelival in z vrtoglavo brzino menjaval svoje šarene vzorce? Komu bi se zdelo mogoče, da je ta ornament vzlic svoji mučni nestalnosti vendarle ohranjal nekakšno ogrodje monumentalnih, baš monumentalnih črt, ki so ostale ves čas enake in v katerih je bila (tudi to še pomnim) simbolično izražena vsa bebasta samopašnost r-ske gospode?

Iz zloveščega ornamenta je včasi kavsnil vijoličasti, z mnogostevilnimi mozolji okrašeni nos prelepe Matilde, pobesil se name in obvisel tik pred mojimi ustnicami, kakor bi moledoval za poljub... Vsak trenutek sem slišal in videl profesorja: brlizgal je, cvilil in besno skakal od tal, puleč si lase v paroksizmu obupa. Slišal in videl sem tudi goste, ki so z grohotom in vriščem plesali okoli Mlinarja nekakšno steničje kolo. Vsem skupaj je zapovedoval sodnik Obloda; na vzvišenem prostoru, odet v ceremonijarski ornat, je udarjal s kazalcem takt in komandiral zdaj profesorja zdaj ostale... Pošastni ples se je večkrat nenadoma zmešal in razletel; v takih trenutkih mi je profesor izginil izpred oči, glede na vse druge pa me je prevzel občutek, kakor da te pojave niso človeške osebe, ampak jata črnih, belih, rjavih in grahastih kur, ki z našopirjenimi zadki obkrožajo petelina, petelin pa kukurika v svoji slavi in strelja po njih z očmi, prav kakor bi izbiral, katero naj odlikuje. In čudno: naj so bile pute še tako putaste in petelin še tako krivoper, venomer se mi je bledlo, da vidim istočasno in na istem kraju kakor njegovo desno kreljut, njegov greben in njegov kljun — kocinasti prst, veličastno plešo in dostojanstveno lice sodnika Oblode...

(Konec prihodnjič.)

Onono = Komači – Pavel Karlin / Sanjavo življenje

Cvetele so rože,   Oči so mi zrle
vabeče, vonjive,   v življenja valove grabljive.
sred plodnih poljan...   Ugašal je dan.

Umrle so rože...

Cvetele — umrle,

zaman, zaman...

(Iz cikla vzhodnih prevodov «Krizantemine vaze».)

Ivan Albrecht / Beda

O, zjutraj rano goltam glad,
čez dan pesjan prodajam jad,
zvečer
zatisnem dver
in sam s seboj
obupen bijem boj.
Tam svet — tu jaz,
a vmes obraz
je materin:
O, mati, moja mati,
zakaj si mogla mi življenje dati,
da zjutraj rano golta glad
in da ves dan prodaja jad
tvoje ljubezni sin?!

A ko obmolkne noč,
bolest, prelita v sanje,
obhaja sveto darovanje:
O, Bog, zahvaljen, da je mati
življenje meni smela dati,
da čujem glas tvoj božajoč,
vabeč in vse odpuščajoč;
ker kot sem majhen in nezrel,
sem tvoje veličine del.

Anton Ocvirk / Ekspresija

Danes je večer razgrnil   Danes je večer prebredel
vse spomine. O večer!   vse daljine
Nekdo tiho plaka,   in z rokami segel v dno srcá.
plaka... O mladost!   Tam je mrtvo, vse v molčanju.

Nekdo tiho plaka.

Dr. Alma Sodnikova / Vebrov estetski sistem v luči tradicijskih estetskih teorij

(Konec)

II.

Estetska imanenca in irealni lik imata tudi notranjo zvezo s tako zvanim «estetskim videzom». Tekom razvoja estetskih teorij imamo bolj ali manj jasno izražene misli, ki opozarjajo, da se dviga umetnost iz sveta realnih pojavov v svet lastnih tvorb, da je zato estetska sfera «višja», «prostejša» nego empirična, da omogoča le ona odmikanje od realnosti, kar imenuje n. pr. nemška literatura, že po antičnem vzorcu, «die ästhetische Weltentrückung». Taki in podobni nazori so rodili kreacijo estetskega videza. Že Kantov zahtevek: «Schöne Kunst muss als Natur anzusehen sein, ob man sich ihrer zwar als Kunst bewusst ist», spada idejno na to področje; pozneje je podrobneje razvijal to misel Schiller, ki vidi v videzu skupno točko umetnosti in igre (igralni značaj umetnosti!), Mendelssohnu je videz naravnost estetski princip, in Goethe pravi: «Die höchste Aufgabe einer jeden Kunst ist, durch den Schein die Täuschung einer höheren Wirklichkeit zu geben» ali

«Der Schein soll nie die Wirklichkeit erreichen
und siegt Natur, so muss die Kunst entweichen.»

V moderni estetiki sta najbolj markantna zastopnika te teorije Groos in Lange. Jedro te teorije je trditev, češ, bistvo umetnosti je estetski videz, zato vzbuja umetnost drugačne čustvene reakcije kot istinitost (ästhetische Scheingefühle!), učinkuje drugače kot istinito življenje. To da utemeljuje osobito dvoje činiteljev, izmed katerih gre eden na račun objekta, drugi na račun subjekta: glede prvega je reči, da smo v okviru lepote in umetnosti izven vprašanja faktičnih objektov (kdor se n. pr. žalosti spričo dogodkov na odru, ve, da ne gre «za res»); s psihološke strani pa je reči, da predstave, s katerimi dojemamo take pojave, niso prave, temveč fantazijskim potom pridobljene.

Z irealnim likom in estetsko imanenco je implicite povedano dvoje: prvič ne gre za to, da bi bili estetski pojavi izven faktičnosti (proti temu govori že skušnja), gre temveč za posebno vrsto faktičnosti, ki pripada irealnim osnovam, za tako faktičnost, ki je neodvisna od faktičnosti najnižjih temeljev. To stališče nam tudi razlaga ono domnevanje, da smo v estetski sferi «više», manj vezani, torej «prostejši», saj velja, da se vsaj za temelje

estetičnih objektov načelno faktičnost ne zahteva več. Tudi druga točka ima svoje pravilno jedro; stvarno je namreč s tem zasluteno, da gre za predstave, ki so po svojih psiholoških podlagah fantazijske, torej nepristne, seveda velja to le za podlage, nikakor pa ne za predstavo, predočujočo estetični objekt sam; ta je načelno pristna (n. pr. pristna predstava melodije — nepristne predstave posameznih glasov). S svojim zahtevkom, da se za pristnost estetskega ugodja zahteva sicer pristnost neposredne njegove podlage, a načelno ne več pristnost njenih temeljev — za faktičnost estetičnosti sicer faktičnost irealnega lika, a ne več faktičnost njegovih predmetnih podlag, je izklesal Veber ono svojevrstno stran estetske sfere, ki jo je slutila že tradicijska teorija estetskega videza, dasi je mogla nanjo opozarjati le v nejasni luči.

Preko teorije estetskega videza storimo na istem temelju lahko še korak naprej. Vede nas do estetskega problema *k o n t e m p l a c i j e*. Medsebojna vez je poudarek »čistega predstavljanja«. Kakor znano, je kontemplacijska teorija v estetiki mnogo uvaževana; že Platon opozarja na kontemplativni izvor estetskega ugodja, Kant, Schopenhauer, H. von Stein vidijo bistven znak estetskega doživetja vprav v kontemplaciji, čije jedro je, da gledamo objekt tako, da se nam razodeva njegova notranja narava sama, brez ozira na druga vprašanja, n. pr. koristi pojava, njegove posesti itd. Gre torej za »čisto« predstavljanje brez primesi drugih pristnih doživljajev. In zopet sovпада problem kontemplacije s problemom irealnega lika ali, boljše rečeno, predstavljanja irealnega lika; saj je tako predstavljanje načelno nezavisno od pristnosti psiholoških podlag, naj so potem to predstave ali misli, čuvstva ali stremljenja, vsled česar je jasno, da odpadejo misli na posest, korist itd. Razen tega poudarja kakor princip lika tako tudi kontemplacijska teorija pomembnost *p r e d s t a v l j a n j a* za estetsko doživetje; tu kot tam se gradi estetsko ugodje na predstavi, čeprav morda to marsikje ni povsem jasno povedano. Izrecno pa zastopajo to mnenje H. von Stein, Külpe, Lipps, Witasek i. dr. Problem kontemplacije, ki ga obravnava estetika záse, brez internega stika z drugimi estetskimi problemi, mnogokrat le z metafizično fundacijo, se prikaže tako v orgánični zvezi z ostalimi problemi, in sicer na temelju psihološke analize estetskega doživetja.

Takoj je videti, da ima tudi staro vprašanje *e n o t e* v *m n o g o t e r o s t i* v liku svojevrstno rešitev. Zgodovina kaže, da je posvetila estetika od vsega začetka vprav temu problemu

posebno pozornost. Reči smemo, da je to celo prva estetska teorija, ki nam je ohranjena v Heraklitovih fragmentih. Heraklitu je sicer trditev, da sloni enota na mnogoličnosti, harmonija na nasprotujočih si pojavih, naravnost svetovno naziranje, ne le estetska teorija, saj je temeljna poteza njegove celokupne filozofije princip teka in protiteka (*ὁδὸς ἄνω — ὁδὸς κάτω*), ki vodi že po svoji strukturi v vsakem trenutku do harmonije, do enote; tem bolj značilno je za grško miselnost, da imamo takoj ob začetku filozofije motrenje vesoljstva z estetskega vidika, ki ga omogoča vprav princip enote v mnogoterosti. To je bila seveda povsem metafizična, kozmična interpretacija problema, sledi ji tudi idejni oče estetike s svojimi objektivnimi znaki lepote: umerjenost, simetrija in proporcija, ki tudi Platonu določajo vesoljstvo sploh, ne le estetičnih pojavov. Aristotel je prvi, ki premakne težišče problema na psihološko stran: zakonitost, simetrija in omejitve služijo nam, ki kot empirični subjekti nismo v stanju dojemati česar koli, temveč smo navezani na gotovo kvantitativno določenost objekta. Če je predmet prevelik, tedaj se izgubi — dojemajočemu — enota v mnogoličnosti, če premajhen, pa mnogoličnost v enoti. S tem uveljavlja Aristotel tudi na polju estetike zahtevek «zlate sredine» («ne preveč — ne premalo»). Preko različnih vmesnih členov, ki se opirajo na antično pojmovanje, nastopi idejno prva markantna izprememba s Kantom, ki prestavi poudarek s strani objekta docela na subjektivno stran; sile subjekta, ne objekt, so v imanentnem, strukturnem zmislu take, da odgovarjajo zahtevku enote v mnogoterosti. Kantov transcendentni vidik je psihološka smer privedla zopet na področje psihologije, značilni zastopnik tega pokreta je Fechner. Že poprej pa razlaga Home enoto v mnogoterosti povsem empirično-psihološko, spravlja jo namreč v stik s psihološkim problemom pozornosti; z rastočo mnogoličnostjo pada lepota, kvadrat da je lepši od šesterokotnika, to pa vsled tega, ker raste z mnogoličnostjo vzporedno tudi delitev pozornosti, ki onemogoča psihično stanje enotnosti, o katerem vprav velja, da vzbuja ugodje. Ta docela psihološka interpretacija, ki vidi v enotni pozornosti jedro zahtevka enote, je do moderne estetike najboljša rešitev našega problema. V Homejevem zmislu bi smeli reči: če naj je mnogoličnost estetičen pojav, mora vesti do enote, kar pa je možno le tedaj, če je pozornost sicer obrnjena na različne pojave, a le z vidika njih enote, z vidika končne nedeljene pozornosti.

Idejno smo tako že blizu likovnega principa. Njegova psihološka stran pove, da more biti neposredna podlaga estetskega čuvstva le predstava irealnega lika (zahtevke enote!), ki pa sloni neobhodno na drugih psiholoških podlagah (zahtevke mnogoličnosti!); oblikovanje posreduje prehod med obema plastema. Pogled na predmetno stran pa kaže, da združuje lik enoto v mnogoterosti v predmetnem, torej apsihološkem zmislu; prav s te strani ga smemo smatrati za svojevrstno, predmetno interpretacijo tega skoroda univerzalnega estetskega problema.

Tako smo prišli do estetskega vprašanja direktnega in asociativnega faktorja. Da je estetsko ugodje odvisno od neposrednih in posrednih činiteljev, je bilo znano že tradiciji. Neposredni činitelj ji je vse to, kar je dano z objektom samim, posredni vse ostalo, kar je s prvim samo v taki ali drugačni zvezi. Problem asociativnega faktorja sega torej idejno daleč nazaj, ugotoviti ga moremo že pri Platonu, ki razlikuje med lepoto, pripadajočo objektu po njegovi lastni naravi, in lepoto, ki gre le na račun zveze pojava z drugimi pojavi. V jasnejši luči stopi ta delitev na dan z angleškimi esteti, ki jo fundirajo že empirično-psihološko: Hutcheson (absolutna-relativna lepota), Burke, Home (intrinsic-relative beauty), Alison, Gerard in drugi. Vsi ti vidijo v lepoti dvojno konstitutivno določenost, prva je objekt, kakor ga nam kaže zaznava, druga vse to, kar je z zaznavo asociativno zvezano, kar pa določa prav tako estetski vtis. Šele Fechner je orisani zahtevki izrecno formuliral, postavil ga je za izhodišče svoji estetski teoriji, poudarjajoč, da sta direktni in asociativni faktor ona dva momenta, ki morata biti v vsakem estetskem doživetju obligatorično realizirana. Njegovo delo so nadaljevali Meumann, Külpe, Gross, Landmann-Kalischer, Shawcroß itd., ki skušajo pokazati predvsem svojevrstni značaj «estetske asociacije» in pojasniti na ta način posebno pozicijo asociativnega faktorja.

Dasi Veber nikjer izrecno ne govori o direktnem in asociativnem faktorju, rešuje vendar implicitno tudi ta problem z likom. Ogledati si je le relacije, ki jih ugotavlja med estetskim čuvstvom in ostalim čuvstvom ter stremljenjem. Te relacije so lahko trojne: čuvstvo je lahko neobhodna sopodlaga estetskemu čuvstvu, ali posredno prilaščeni objekt, ali pa je med njim in ostalimi čuvstvi le izkustvena zveza. Ker mu je oris vsega človeškega čuvstvanja in stremljenja pokazal šest elementarnih tipov čuvstev in stremljenj (hedonska, estetska, logična, aksiološka, elevterična, hagiološka), nastanejo najrazličnejše mož-

nosti glede kombinatorike estetskega čuvstva z ostalimi. O vseh takih primerih pa velja, da smo pri pojavih strogo estetskega značaja le tam, kjer sta upostavljeni prvi dve relaciji, kjer je torej katerokoli čuvstvo, ne izvzemši estetskega, neobhodna sopolodlaga estetskega čuvstva, ali pa njegov posredno prilasčeni objekt; v prvem primeru imajo čuvstva funkcijo, kazati vrednote, v drugem pa so sama predočevanci. Le tam, kjer nam čuvstvo predočuje predmetne sopolodlage lika (hedonske, estetske, logične, aksiološke, elevterične, hagiološke vrednote in najstva) in tam, kjer so čuvstva in stremljenja sama predmetne sopolodlage lika, smo na estetskem področju. Kjer pa se z estetskim čuvstvom zveže še drugačno, n. pr. hedonsko, logično, aksiološko itd., čuvstvovanje in stremljenje, ki pa ne kaže takih vrednot na irealnem liku samem, temveč na drugih pojavih, povsod tam smo pri tretji relaciji «vzporednega» čuvstvovanja, ki ne zadene več interne strukture estetskega ugodja in neugodja.

Kdor si ogleda to trojno možnost zveze estetskega čuvstva z ostalim čuvstvovanjem, vidi, da izčrpa direktn faktor prvi in drugi primer. Direktn faktor zadene vse neobhodne psihološke podlage estetskega čuvstva, torej likovno predstavo z vsemi njenimi psihološkimi podlagami; kar izpopolnjuje vsebinsko likovno predstavo, spada k direktnemu faktorju. Asociativni faktor pa je podan z zakonom «vzporednega čuvstvovanja» (psihološko ozadje «tendence»!). Le direktnemu faktorju gre tako funkcija izpopolnjevanja vsebine estetičnih objektov, dočini gre asociativnemu faktorju funkcija «lastnega» doživljanja («lastnih» čuvstev in stremljenj). Prvo je fundativno razmerje, drugo empirična zveza med doživljaji (asociacija).

S tem, da je torej Veber na estetskem čuvstvu ločil analitične relacije od empiričnih, je začrtal ostro mejo tudi med področjem direktnega in asociativnega faktorja. Da dopušča ta ločitev v istini točno opredelitev obeh področij, kaže mogoče najjasneje njegova «estetska udobnost». Tu je namreč realiziran primer, da nastopi empirična zveza kot fundament za analitično. Vsakdanja skušnja pove, da «doživljamo nebroj posameznih pozitivnih ali negativnih estetskih čustev, ki so zgolj empirično drugo z drugim spojena ter nas vprav v tej svoji splošnosti vedejo do tako zvanega trenutnega estetskega razpoloženja, do tako zvane trenutne estetske udobnosti ali neudobnosti vsega našega stanja, vse trenutne situacije». Posebno izrazito pa postaja vse to prav tedaj, ko postajajo vsa ta posamezna ter samo empirično drugo z drugim spojena estetska čustva na orisani način posredne psihološke

sopodlage še posebnega estetskega čustva. Trenutno estetsko ‚razpoloženje‘, doživetje trenutne estetske ‚udobnosti‘ ali ‚neudobnosti‘ v strogem pomenu besede sploh ni nič drugega nego tako večje ali manjše, pozitivno ali negativno estetsko čustvo, ki ima za svoje neobhodne psihološke sopodlage tudi vsa naša trenutna ter samo empirično drugo z drugim spojena čustva...» Ta, z vidika analize vsekakor kompliciran slučaj pa potrjuje prejšnje naše razlikovanje; tudi tu se namreč krije direkten faktor z analitičnimi relacijami estetskega čustva, čeprav je eden izmed temeljev teh relacij — empirična zveza doživljanja, torej asociativen faktor. Je to le poseben slučaj, kjer se uveljavlja asociativen faktor kot fundament direktnega.

Omeniti je še, da dobimo že pri Witaseku v stvarnem pogledu podoben poskus razlikovati obe področji, vendar je poudariti, da je ločil Witasek le med estetskim doživetjem samim in med drugotnimi činitelji, ki jih obravnava pod naslovom «Pseudo-ästhetische Genußfaktoren» in «das Zusammenwirken der Gefühlsfaktoren», da pa ne razlikuje med analitičnimi in empiričnimi relacijami estetskega čustva, ki šele omogočajo, kakor smo videli, potegniti ostro črto tudi med poljem direktnega in asociativnega faktorja. Ta okoliščina tudi razlaga nekonsekvenco Witasekove teorije, ki postavlja «das Normschöne» med estetične elementarne objekte, torej v okvir direktnega faktorja, dasi spada ta skupina po svojem zmislu med izvenestetske činitelje, torej v okvir asociativnega faktorja.

Kako je nadalje z estetsko vsebino in formo? Ali je za vprašanje estetičnosti, oziroma neestetičnosti pojava odločilno vprašanje, kako se nam pojav prikazuje, ali pa gre le za to, kaj se nam sploh prikazuje. Zgodovina estetike daje različne odgovore. Platonu je s prve strani lepota v meri, skladnosti, proporciji, z druge strani pa odsvit ideje; Aristotel smatra zakonitost, simetrijo in omejitev za edine znake lepote, Plotin kreira pojem pralepote (*πρώτως καλόν, νοητόν καλόν*), lepota mu je le deležnost na oblikujoči ideji (*μετοχῆ εἶδους*). Plotin vidi torej lepoto zgolj v vsebini, Aristotel v formi, Platon v obeh činiteljih. To trojno naziranje, ki ima tako svoje idejne reprezentante v antiki, se nadaljuje skozi sledeče dobe in naraste s Heglom in Herbartom naravnost do perečega vprašanja. Prvemu je vsebina vse, forma nič — drugi zastopa vprav obratno stališče.

Če si ogledamo ta itak dovolj znani estetski problem z vidika Vebrove estetike, tedaj se na prvi pogled zdi, da bi jo bilo prišteji k formalni estetiki, celo več, k formalistični, saj je likovni

princip kot edini kriterij estetičnosti in neestetičnosti povsem — formalni princip. Da pa temu ni tako, pokažejo sledeči premisleki: lik, kot višjeredna osnova, je zgrajen že po svoji predmetni naravi na nekih temeljih, je po svoji predmetni vsebini v obligatorični zvezi s temi temelji. Dasi se nikakor ne krije z vsoto temeljev, določa vendar kvaliteta temeljev lik sam, z izpremenjenimi temelji se izpremeni lik. Lepota pripada torej neposredno liku (principu forme), posredno pa hkrati njegovim temeljem, in sicer po lastni naravi lika. Lik premosti tako tudi formo in vsebino: vprašanje, kako se nam kaže pojav, je vprašanje lika, do katerega nas je vedlo oblikovanje; kaj se kaže, pa je odvisno od kvalitete temeljev (ali so le primarne osnove ali tudi sekundarne, dejstva, vrednote, katera vrsta vrednot, čustev, stremljenj itd.).

Da Vebrova estetika, kljub poudarku forme, ni formalistično usmerjena, kaže tudi dejstvo, da izhaja Veber iz svoje vrstnosti pojava estetičnosti in neestetičnosti, da mu je estetičen vidik svojevrsten vidik, ki ga je ločiti od drugih. Razlikovanje med estetičnostjo in neestetičnostjo ter ostalimi pojavi kot n. pr. etičnostjo, koristjo, resnico itd., se izvrši na temelju orisa celokupnega čustvovanja in stremljenja ter pristojnih vrednot in najstev. Vse to pa ne gre na račun forme, temveč vsebine. Kdor je na stališču strogega formalizma, temu je vzeti vsak kriterij, ločiti še med seboj take in podobne pojave.

Da Vebrova estetika v tradicijskem zmislu ne more biti «formalna» ali «formalistična», sledi tudi iz tega, ker pomenja «forma» tradiciji nekaj povsem drugega kot Vebru, namreč *relacijo*. Začenši s Polikletovim «Kanonom», ki vidi v pravilnih *proporcijah* značaj estetičnega objekta, smatra vsa nadaljnja doba — kolikor pač sledi formalni smeri — objektivne znake lepote v izvestnih relacijah. Vebrova «forma» pa ravno ni relacija, temveč *lik*, torej drugačna predmetna tvorba in zato tudi njegova estetika, kljub formalnemu principu lika, v tradicijskem zmislu ni formalistična.

Zato smemo reči, da je to estetika, ki sklaplja potem likovnega principa obe ekstremni stališči.

III.

Že antika začenja tudi ono panogo estetike, ki hoče ugotoviti različne vrste estetičnosti in neestetičnosti (n. pr. razlikovanje pojmov lepote, grdote, tragičnega, komičnega, vzvišenega itd.); tekom svojega razvoja je posvetila estetika temu vprašanju

vedno mnogo zanimanja in zastopniki moderne estetike (Cohen, Dessoir, Stumpf, Warstrat, Lipps [z vidika čuvstvovanja!], Heymans, Bergson, Ribot, Lange, Müller-Freienfels, Freud, Martin in dr.) začenjajo vedno znova ta problem. Klasifikacija estetskih kategorij, izvedena na temelju lika, tvori tudi integralen del Vebrove estetike.

Veber statuirá med likom in njegovimi predmetnimi podlagami šestero posebnih relacij, ki ga vedejo do elementarnih estetskih kategorij. 1.) Irealni liki slone na svojih temeljih z večjo ali manjšo močjo. Estetični objekti se zato razlikujejo drug od drugega po «stopnji likovnega slonenja». Tej predmetni razliki odgovarja na psihični strani «stopnja objektivne možnosti predstavnega oblikovanja»; «objektivna možnost» pomenja, da mora stopnja možnosti izvirati le iz predmetnih podlag irealnih likov samih, ne pa iz večje ali manjše subjektive sposobnosti za oblikovanje.

2.) Irealni liki slone na različnih podlagah z različno močjo. Na neobhodnih predmetnih podlagah irealnega lika moremo torej razlikovati posebno količino, od katere edine je odvisno, da sloni lik pretežno na tej ali na oni svoji predmetni podlagi ali pa enakomerno na vseh. Kot primeri pojasnjujejo to n. pr. Böcklinov «Otok mrtvih», kjer je težišče predvsem na «skrivnostnem» doživljanju, ne na vnanjih pojavih in gre torej za prevladujočo jakost enega temelja, na drugi strani «totalna harmonija med telesno in duševno platjo», kjer gre za enakomerno slonenje lika. Ne le v slikarstvu, kiparstvu itd., temveč tudi v glasbi in pripovedni umetnosti imamo mnogo markantnih zgledov za take slučaje; tako so n. pr. tudi «prolog», «ekspozicija», «peripetija», «epilog» itd. po svojem bistvu slučaji neenakomernega likovega slonenja. Vsaka «dispozicija» je, s te strani motrena, istovetna z načrtom težišč irealnih likov, estetičnih objektov. Psihološko odgovarjajo tej zakonitosti pozornostni odnošaji: čim jačje slonenje na izvestnih temeljih, tem večja pozornost nanje. Tako moremo govoriti o «temeljski jakosti in o objektivni smeri estetske pozornosti, objektivni zopet zato, ker gre le za take razlike v pozornosti, ki so odvisne samo od njenega objekta».

3.) Irealni liki slone samo na določenih ali pa tudi na drugačnih predmetnih podlagah, torej tako, da ostanejo sami nezpremenjeni, če zamenjamo nekatere danih predmetnih podlag z drugimi. Sem spadajo kot primer one slike, pri katerih je pustil umetnik odprto vprašanje, ali naj iz njih odseva taka ali drugačna duševnost. Kolikor je taka neodločenost utemeljena v

slikah samih, smo pred irealnimi liki, ki slone sicer neobhodno na določenih primarnih osnovah, ki pa lahko sicer tudi slone na takih ali drugačnih sekundarnih osnovah. Tem razlikam odgovarjajo tudi razlike na psihološki strani: za predstavljanje irealnega lika se zahteva samo sodoživljanje gotovih psiholoških podlag, ali pa še druga doživljanja, seveda tudi v vlogi neobhodnih psiholoških podlag. Tudi te diference morajo biti objektivnega značaja, morajo izvirati iz predmetne strani takega doživljanja.

4.) Irelni liki slone na že nakazanih predmetnih podlagah; možni so pa tudi slučajji, da je predmetnih podlag premalo, da so premalo določene, tako da si jih moramo sami primerno izpopolniti, ali pa jih je preveč in so bolj določene, kot bi bilo neobhodno potrebno. Primeri za prvi slučaj so «skice», «studije», «načrti», «fragmenti» itd. Tudi simbolizem sloni koncem koncev na tej nakazilni metodi podajanja neobhodnih predmetnih podlag takih likov. V tej zvezi poda Veber tudi analizo psihološkega ozadja najmlajših pokretov v umetnosti.

5.) Irelni liki slone v polni meri na izvestnih predmetnih podlagah, vendar pa ne izključujejo še nebroj drugih predmetnih podlag. Sem spadajo slučajji, ko si ne predočujemo samo po umetniku podane podlage irealnega lika, temveč mnogo več, še druge činitelje, ki so tudi predmetne sopodlage istega irealnega lika. Taka predmetna struktura omogoča, da odkrivamo na posameznih estetičnih objektih vedno nove, še nepoznane stvari. Sem spadajo umotvori, ki so vedno novi, ki «nikdar ne zastare». Omenjene razlike pa mora utemeljevati umetnikovo delo samo, ne subjektivna sposobnost ali nesposobnost, najti take sopodlage.

6.) Neodvisno od podanih razlik slone irelni liki na večjem ali manjšem n o r m a t i v n e m soglasju ali nasprotju med predmetnimi podlagami samimi, torej na soglasju in nasprotju, ki je záse že izvenestetskega značaja.

Navedene relacije med prilaščenimi objekti estetskega čuvstva pokažejo šestorico elementarnih estetskih kategorij: «estetsko resnico ali neresnico», ki sovpada s poprej podano prvo razliko, «estetski realizem ali idealizem», ki odgovarja drugi, «estetska značilnost ali neznačilnost», «estetska splošnost ali individualnost», «estetska širina ali ožina» in «estetska resnoba ali komika», ki odgovarjajo tretji, četrti, peti in šesti navedenih razlik.

Ta analiza omogoča Vebru za estetiko pomembne ugotovitve. Predvsem pokaže, da naravno nasprotje estetske komike ni estetska tragika, kot se je mislilo, saj gre v prvem in

v drugem slučaju za svojevrsten strukturen kompleks: dočim imamo pri tragiki med predmetnimi podlagami irealnega lika vedno take činitelje, ki tvorijo naš pojem «nesreče», torej izvestne nagonске sekundarne osnove, pa temelji komika na normativnem nasprotju med posameznimi predmetnimi podlagami, ne glede na njih ostalo kvaliteto.

Kreacija estetskega idealizma in realizma odpre pot novemu pojmovanju teh pojavov. Tradicijska estetika govori mnogo o idealizmu in realizmu, pripomniti pa je, da to po svojem zamisleku niso estetske, temveč etične, socialne, pedagoške tvorbe. Ta idealizem zahteva v svojem jedru, da podajaj umetnost pojav tako, kakor naj bi bil presojan z vidika etične-socialno pedagoške normativnosti, realizem pa, da podajaj umetnost pojav tako, kakor v istini je, ne glede na katerokoli drugačno pravilnost, razen pravilnosti notranje narave predmeta samega. Likovni estetski realizem in idealizem nimata stika s temi vprašanji, temveč merita le na okoliščino, da ima irealni lik lahko svoje težišče v teh ali onih predmetnih podlagah; če v primarnih, tedaj smo pred realističnim estetskim pojavom, če v sekundarnih, pa pred idealističnim.

Na temelju lika izvedene kategorije so pokazale tudi značilnost kot posebno estetsko kategorijo. Problem značilnosti začenja Aristotel, ki opozarja na slučaje, ko uživamo pojav, ki bi sam po sebi izzval odpor (n. pr. mrtvo truplo). Misli, da gre užitek našemu spoznanju, kolika sličnost je med kopijo in originalom. Hutcheson in za njim Zimmermann (tudi Burke, Alison, Spitzer, André) sta poudarjala, da pripada v takem slučaju lepota le soglasju, le relaciji sličnosti sami, torej ne ugotovitvi kritja kopije z originalom. Naj se pojmuje značilnost po prvem ali po drugem vzorcu, skupno je to, da gre tu kot tam za sličnostne relacije med dvema pojavoma. Poleg te vrste značilnosti pa je Veber orisanim potom ugotovil še drugačno, ki je utemeljena v pojavu samem: pojav je značilen, če sloni kot irealni lik tako na svojih predmetnih temeljih, da jih ne smemo prav nič izpremeniti, če naj ostane pojav sam neizpremenjen. Dočim gre torej tam za logična razmerja, imamo tu doslej neznano in v istini svojevrstno estetsko določenost pojava.

Irealni liki utegnejo imeti med svojimi neobhodnimi predmetnimi sopodlagami še vrednote ali nevrednote in v danem slučaju pripada lahko vprav tem vrednotam, oziroma nevrednotam večja temeljska jakost nego ostalim predmetnim podlagam irealnega lika. Težišče lika je torej v vrednotah. Tako se

odpre možnost za posebne estetske kategorije, ki izvirajo iz analitične zveze med estetskim in ostalim čuvstvovanjem. Od značaja zastopanih vrednot je odvisen značaj teh estetskih kategorij. Ker je oris čuvstvovanja pokazal, da imamo šest vrst elementarnih čuvstev, ki jim odgovarja toliko kvalitativno med seboj se razlikujočih vrednot, smo pred šestorico novih estetskih kategorij. Irealni liki pa morejo imeti med svojimi sopodlagami tudi pozitivna in negativna čuvstva sama, ne le vrednote; to dejstvo omogoča še razlikovanje psihološkega in nepsihološkega tipa teh estetskih kategorij.

Smotno torej pred dvanajstorico estetskih elementarnih kategorij. Težišču irealnega lika na hedonskih, estetskih, logičnih, aksioloških, elevteričnih in hagioloških vrednotah ter čuvstvih odgovarjajo kategorije «estetske ljubkosti, ogabnosti», «estetske čarobnosti, odurnosti», «estetske umnosti, brezumnosti», «estetske veselosti, turobnosti», «estetske svežosti, trudnosti», «estetske misterioznosti, profanosti». Podrobnejša analiza aksiološkega čuvstva je pokazala še pavrste tega čuvstvovanja: veselje — žalost, spoštovanje — zaničevanje, admirativno vrednočenje — nevrednočenje, upanje — bojazen, nado — sum, «logično» in konfesijsko čuvstvo. Tem psihološkim razlikam odgovarja tudi na strani predočevancev kvalitativna razlika posameznih vrednot, tako da imamo tudi pavrste aksiološke vrednote. Vse to pa vede še do posebnih estetskih kategorij, kakor n. pr. do «estetske miline — strahote», «estetske dostojnosti — nedostojnosti», «estetske vzvišenosti — banalnosti» itd. Pripomnimo le, da se bo čitatelj lažje vživel v Vebrovo klasifikacijo teh kategorij, če si bo predvsem predočil predmetni in psihološki oris posameznega slučaja in se bo manj zanašal na vsakokratni jezikovni izraz.

Izrecno pa je poudariti, da razvija Veber vse estetske elementarne kategorije na analitični podlagi, torej ne glede na vprašanje, ali je n. pr. umetnostna zgodovina vse te kategorije v umetniškem delu tudi mogla ugotoviti ali pa ne. Vebrova pot je pot analitičnih možnosti; slučaji, ki in kakor jih obravnavata umetnost in umetnostna zgodovina, pa so že kompleksi takih analitičnih, poleg tega pa tudi že čisto empiričnih momentov. Niso torej izključene analitične možnosti, ki jim v empirični sferi — morda le trenutno — manjka odgovarjajočih korelatov; pač pa je načelno izključen vsak obratni slučaj, vsaj kolikor bi bila ta analiza popolna.

Z vidika lika opredeli Veber končno še posamezne umetniške panoge. Umetnost ima namen, da nudi irealne like;

razlika med umetniškimi panogami pa je v tem, kako realizira umetnik umotvor, torej realne predmetne podlage izvestnih irealnih likov, saj irealnega lika samega itak ne more realizirati. Razlike med umetniškimi panogami gredo torej na račun kvalitete vnanjih podlag irealnih likov.

IV.

Druga markantna točka Vebrovega estetskega sistema je *p r o b l e m n o r m e*. Naj sprva le na kratko začrtam par tipičnih pojmovanj norme! Antična estetika (smer Platon-Plotin) in vsebinsko orientirane estetske teorije nemške romantike, ki so ji po svoji miselnosti zelo slične, fundirajo večinoma estetsko normo metafizično. V duhu te estetike je pravilno, kar je prikladno tako ali drugače pojmovani «prapodobi», kot vzorcu estetičnih objektov. Drugače Kant. On zahteva «estetsko smotrenost». Ta ni utemeljena v lepem predmetu, temveč v svojevrstnem (harmoničnem) dojemanju predmeta; v dojemanju, ki je za opazovanje «brez zanimanja» (torej brez smotra) najbolj smotreno. To je Kantova «smotrenost brez smotra». Poleg metafizične imamo torej še «teleološko normo». V njenem zmislu pripada pravilnost temu, kar je estetsko smotreno.² Najbolj razširjeno je psihološko pojmovanje norme. Zastopniki te smeri (n. pr. Home, Fechner, deloma Volkelt, Lipps, Witasek i. dr.) določajo normo kot funkcijo števila uživajočih subjektov. Pri tem zastopa Home mnenje, da je pravilen — doživljaj manjšine, ta da je nositeljica estetske norme; zakonov estetskega okusa da ne bomo iskali pri divjakih, temveč pri narodih z boljšo vzgojo, višjo izobrazbo, in še tu, da se je obrniti le na posameznika. Ostali esteti pa se opirajo na večinski vidik. Objektivnost estetskega uživanja in objektivnost umotvora jim je funkcija čim večjega števila subjektov, ki objekt uživajo. Ker se po tej teoriji manjšina (estetsko naobraženi) ne loči od večine kvalitativno, temveč le toliko, kolikor ima bolj razvite dispozicije za estetsko doživljanje, dispozicije, ki pa so do neke meje vsem dane, zato so mnenja, da «manjšina» estetskih naobražencev ne nasprotuje zahtevku «čim večjega števila uživajočih»; ta manjšina da je hkrati idealni zastopnik estetske večine.

² Teleološko pojmovanje norme se pri Kantu stopnuje s tako zvano «vezano lepoto» (*pulchritudo adhaerens*), ki zahteva po svojem bistvu še teleološki moment, kajti vprav v okviru te lepote je edino iskati — *i d e a l* lepote.

Vprašanje, ali je nekaj v istini lepo ali ne, umotvor ali ne, ki ga torej rešuje psihološka smer estetike le z vprašanjem, ali doživlja estetsko čustvo večina ljudi ali ne, reducira Veber na drugo vprašanje, namreč, ali je estetsko čustvo, estetska sodba pravilna ali ne. Ne gre mu več za zgolj psihološke, temveč za psihološke diference na doživljanju, za njega pravilnost, oziroma nepravilnost, resničnost, oziroma neresničnost. Psihološko pojmovanje zamenja tako z logičnim in postavi estetski pravilnosti nov vidik — logično normo.

Da pa je tudi problem norme v tesnem stiku s problemom lika, kažejo sledeči Vebrovi izsledki: doživljajska pravilnost, nepravilnost (resnica, neresnica) ni komponenta doživljanja samega, temveč ima svoj izvor v razmerju doživljanja do njegovega objekta. Vprašanje pravilnosti je vprašanje, kaj ima doživljanje za svoj objekt, torej kaj so, v našem primeru, vsakokratni objekti estetskega čustva. «Estetsko čustvo odgovarja estetski normi ali ji nasprotuje... pomenja..., da ima čustvo za svoje prisvojene objekte irealne like, ki so nositelji objektivne estetske vrednote in da pri tem čustvo po svojem predznaku, po svoji pozitivnosti ali negativnosti tudi s predznakom pristojne objektivne estetske vrednote, z njeno pozitivnostjo ali negativnostjo soglaša ali ne.» S tem je formuliral princip pravilnosti, odprto pa je ostalo še vprašanje, kateri irealni liki so v istini lepi, kateri grdi, katerim estetskim čustvom gre torej značaj pravilnosti, oziroma nepravilnosti. Da odloči to vprašanje, prenese Veber svojo teorijo o avtonomnosti in heteronomnosti predstavljanja in mišljenja na polje estetike. Predstava irealnega lika je pravilna, avtonomna, spoznavna, če izvira nje pristnost vsaj končno iz faktičnosti njenega objekta, torej iz faktičnosti irealnega lika. Če pa ima pristnost svoj izvor v drugotnih, zgolj psiholoških činiteljih, tedaj je nepravilna, heteronomna, zmotna. Primeri heteronomnosti so: pristno predstavljanje irealnega lika, izvirajoče iz čustev in stremljenj, iz avtoritativno-sugestivnih odnošajev, iz ponavljanja (estetski konzervativizem!), iz biološkega soglasja s trenutnimi ali trajnimi tendencami psihofizične organizacije subjekta, iz subjektive «likovne potrebe» («likovni fanatizem»). Razen tega vplivajo heteronomno tudi enostranska pozornost, trenutno razpoloženje, trenutna duševna lenoba itd. Vsi ti činitelji tvoré «likovno nekritičnost», ki vede v nepravilnost, dočim smo v primerih, ko odpadejo, v okviru avtonomnih predstav, kojih pristnost izvira končno le iz faktičnosti irealnega lika.

Vprašanje avtonomnosti in heteronomnosti pa je treba ponoviti spričo pristnosti estetskega čuvstva. Tudi estetsko čuvstvo ima lahko svoj izvor v faktičnosti lastnega objekta (predmetno pojmovanje «vrednote» to omogoča!), ali pa v psiholoških činiteljih. Veber pokaže, da veljajo tudi za sfero estetskega čuvstva prej navedeni primeri heteronomnosti. Kjer izvira pristnost estetskega čuvstva iz takih činiteljev, tam smo zopet pred nepravilnim, heteronomnim čuvstvom («estetska nekritičnost!»), kjer pa iz faktičnosti lepote, tam pred pravilnim, avtonomnim. Ker pa je faktičnost lepote zavisna od faktičnosti irealnega lika, ki je záse dana z avtonomno pristno predstavo irealnega lika, sledi, da je pristnost estetskega čuvstva le tedaj avtonomna, pravilna, spoznavna, če sloni na avtonomni pristni predstavi irealnega lika in izvira glede svoje pristnosti le iz nje (torej preko nje iz faktičnosti lastnega objekta [lepote]). Tako vidimo, da pride do pojma estetske pravilnosti, nepravilnosti, estetske norme preko avtonomije in heteronomije predstavljanja irealnega lika.

Kakor pokazano, tvori princip lika center Vebrovega estetskega sistema in združuje v rezultanto enotnega estetskega problema množico različnih, od tradicije ločeno obravnavanih estetskih vprašanj. Videli smo tudi, da dopušča princip lika dvojno motrenje, psihološko in predmetno. S te strani pa vede ta princip končno do estetike, ki vpoštevata ne le zgolj psihološko, temveč tudi predmetno izhodišče, ki ni enostransko psihološko, ne enostransko zgolj objektivno usmerjena.

Dr. N. Preobraženski / Nova Rusija

6. I. Babelj.

Tudi I. Babelj spada med tiste, ki so sprejeli revolucijo kot elementaren vihar. Pisati je začel že pred vojno, sedaj pa je pesnik neumljivo groznih rdečih vojakov. Vrednost kratkih Babeljevih črtic je v krepki besedi, dialogu. Naše literarno-zgodovinsko merilo nima nič skupnega z ono «revolucijsko zavednostjo», po kateri presojuje pisatelje sovjetski kritiki. Pripomnim torej, da prehajajo včasih Babeljeve žive barve v nedostopno sirovost. «Linija in barva» je najboljši vzgled njegove satire.

7. A. Révizov.

Odlomek iz Remizova je satira na «prigovarjanje» Kerenskega in na sovjetski teror. Aleksej Mihajlovič Remizov živi kot emigrant v Berlinu. To je starejši pisatelj, ki je močno vplival v formalnem oziru na vse mlajše pokolenje od A. N. Tolstega in E. Zamjatina do «sopotnikov revolucije». Remizov je lepopisec in pravljicar, zaljubljen v bogastvo starega ruskega jezika, ne-

izprosen sovražnik «bedastih» novotarij. Ima svojo pot, ki zahteva globoko poznavanje narodne povesti in pesmi, on čuje kot nihče drugi skrivnostne glasove vznemirjene ljudske duše, občuti podzemeljsko valovanje in bobnenje. Marsikateri izmed Remizovih učencev je zapadel v ujetništvo besedne godbe, mojster sam pa vedno obvlada svoje simbole. «Kancelarius» velike opičje zbornice «čuva luč tudi v časih, ko se zdi nepotrebna ljudem» (besedilo opičjih izkaznic). Političnih sporov Remizov ne pozna, teror obsoja, a ljubi «vse literarno gnezdo» vseh, ki hranijo «rusko ognjeno dušo v besedi». (Ščegolev je znani historik ruske revolucije.) Izmed številnih del Remizova je treba posebno omeniti «Petelinčka» (1905—1922), tragično revolucijsko povest. Ta nudi najlepši vzorec «besednega rezbarstva» (za katero je odlikoval kancelarius tudi E. Zamjatina), hkratu je nežna slika ljudske, oziroma otroške duše, katero tako dobro pozna pisatelj.

I. Babelj / Linija in barva

Aleksandra Fjódoroviča Kerenskega sem prvič videl dvajsetega decembra leta tisoč devet sto šestnajstega v obednici sanatorija Olila. Seznanil naju je odvetnik Zacareni iz Turkestana. O Zacarenem sem vedel, da se je dal obrezati v svojem štiridesetem letu. Veliki knez Peter Nikolajevič, izobčeni brezumec, pregnan v Taškent, je cenil prijateljstvo z Zacarenim. Ta veliki knez je hodil nag po ulicah Taškenta, oženil se s kozakinjo, prižigal sveče pred Voltairovo podobo kakor pred Jezusovo sliko in je osušil neskončne ravnine Amu-Darje. Zacareni mu je bil prijatelj.

Tedaj — Olila. Deset kilometrov od nas so sijali sinji graniti Helsingforsa. O, Helsingfors in moja srčna ljubezen! O, nebo, pretakajoče se nad obrežjem in odletajoče kakor ptica!

Tedaj — Olila. Severne cvetke tlé v vazah. Jelenovi rogovi se šopirijo po mračnem opažu. V jedilnici diši po smrekah, po razkošnih prsih grofice Tyszkiewicz in po svilenem perilu angleških častnikov. Pri mizi poleg Kerenskega sedi vljuden krščeni žid iz policijskega departementa. Desno kraj njega je Norvežan Nickelsen, lastnik kitolovca. Na levi je grofica Tyszkiewicz, prekrasna kakor Marija Antoinetta.

Kerenski je zaužil tri sladke jedi in šel z mano v gozd. Mimo naju je zbežala na smučeh freken Kirsti.

— Kdo je to? — je vprašal Aleksander Fjodorovič.

— To je Nickelsenova hčerka, freken Kirsti — sem rekel jaz, — kako je lepa...

Potem sva zagledala voznika, starega Johanesa.

— Kdo je to? — je vprašal Aleksander Fjodorovič.

— To je stari Johanes, — sem rekel jaz, — iz Helsingforsa vozi konjak in sadje. Ali ne poznate kočijaža Johanesa?

— Jaz poznam tukaj vsakega, — je odgovoril Kerenski, — a nikogar ne vidim.

— Ste kratkovidni, Aleksander Fjodorovič?

— Da, kratkoviden sem.

— Treba vam je očal, Aleksander Fjodorovič.

— Nikdar.

Tedaj sem rekel z mladeniško živahnostjo:

— Pomislite, vi niste samo slepi, vi ste skoro mrtvi. Linija, božanstvena črta, vladarica sveta, vam je ušla za vedno. Midva hodiva po čarobnem vrtu, v nepopisnem finskem gozdu. Do zadnje ure ne bova spoznala nič lepšega. In — glejte — vi ne vidite zledenelih in rožnatih zobov slapa tam ob reki. Vrbažalujka, ki se sklanja nad slapom — vi ne vidite njene japonske rezbarije. Rdeča debela smrek so posuta s snegom. Zrnati blesk roji po snegu. Pričenja z mrtvo linijo, ki se oklepa drevesa in je ovenčan na površju, ki je valovito kakor linija Leonardova, z odsevom žarečih oblakov. In svilene nogavice freken Kirsti in linije njene že zrele noge? Kupite si očala, Aleksander Fjodorovič, rotim vas...

— Otrok, je odgovoril, — ne izgublajte besed. Petdeset kopejk za očala, to je edinih petdeset kopejk, ki jih bom prihranil. Jaz ne potrebujem vaše linije, ki je nizkotna kakor resničnost. Vi ne živite nič boljše kakor profesor trigonometrije, jaz pa sem obdan s čudeži v slednjem zakotju. Pokaj mi bodo pegice na obrazu freken Kirsti, če lahko slutim v tem dekletu, dasi ga komaj razločim, vse, kar hočem slutiti? Kaj so mi oblaki na tem zanikarnem čuhonskem nebu, če vidim ocean, valujoč nad mojo glavo? Kaj so mi linije — če imam barve? Ves svet je zame velikansko gledališče, v katerem sem jaz edini gledalec brez daljnogleda. Orkester igra predigro tretjega dejanja, oder je od mene oddaljen kakor v sanjah, srce se mi širi od navdušenja, jaz vidim škrlatni baržun na Juliji, lilasto svilo na Romeu in niti ene napačne brade... In vi me hočete oslepiti z očali za petdeset kopejk.

Zvečer sem se odpeljal v mesto. O, Helsingfors, zavetišče mojih sanj...

In Aleksandra Fjodoroviča sem zagledal pol leta pozneje, v juniju leta sedemnajstega, ko je bil vrhovni poveljnik ruskih armad in gospodar naše usode.

Tega dne je ostal Troijski most razdeljen na dvoje. Putilovski delavci so korakali, da napadejo arzenal. Tramvajski vozovi so ležali ploskoma po ulicah kakor poginuli konji.

Zborovanje se je imelo vršiti v Narodnem domu. Aleksander Fjodorovič je imel govor o Rusiji-materi in ženi. Množica ga je hotela zadušiti s strastni svojih ovčjih kožuhov. Kaj je v naježenih kožuhih videl on — edini gledalec brez daljnogleda? Ne vem. A za njim je stopil na tribuno Trocki, nakremžil ustnice in rekel z glasom, ki ni dovoljeval nobenega upanja:

— Tovariši in bratje...

A. Remizov / Rž

— Povejte mi, Jakov Gavrilč, kje bi lahko dobil rži?

— Počemu pa vam bo?

— Veste, vedno dobivamo oves namesto kruha, naveličal sem se že; rženo kašo bi napravil rad. J. A. Rjazanovski tudi uživa tako kašo kot delikateso. Pravi, da je sicer težko prebavljiva, a drugače dobra kaša.

— Treba bo na trgu povprašati, če se ne...

Jakov Gavrilč je knjižen človek, lastna trgovina — nove knjige in stare, vse, kar želite — o, tudi on razume ta posel: Jakov Gavrilč je prvi pristopil h geslu: «brez aneksij in kontribucij!»

— Jakov Gavrilč, dajte, preskrbite mi jo, prosim. Jaz nisem v teh krajih domač: pred menoj imajo povsod nekak strah. A glede tobaka...

— Iz te moke ne bo kruha, s tobakom ne morem, ne kadim, zaradi rži pa se že potrudim.

Izbral sem po zunanosti najlepše knjige, katere sem imel — še knjige mora dati človek! — odšel mi je zanje Jakov Gavrilč denar v sovjetskih tisočakih, zvezal knjige, da jih laže natovori na sanke, in poslovala sva se.

— Na svidenje, Jakov Gavrilč, hvala vam lepa!

— Na svidenje, sluga sem! Do prihodnje nedelje.

Jaz pa še enkrat njemu, za njim:

— Ne pozabite na rž!

*

V nedeljo sem zopet izbral najlepše knjige po zunanosti. Po obedu je prišel Jakov Gavrilč, vzel knjige, a namesto tisočakov — zavitek rži.

In tedaj, ko sem presipal rž v škatlo in zložil papir — vsak papirček je namreč velika dragocenost in se ne sme kar tako vreči proč! — vidim neke znake v zamorski pisavi ali v glagolici, in sem odložil listke. Zvečer pa je prišel P. E. Ščegolev — «naj-

starejši knez opičje velike proste zbornice!» — razpredla sva nekaj literaren pogovor, stopil sem k policam, da bi poiskal neko knjigo, on pa je vzel «mehanično», kakor vedno, z mize vprav te dvomljive lističe — —

— Odkod, pravi, imate kaj takega?

— Kaj je tam?

— Saj je to vendar po opičje!

— To je čudež! Je res po opičje?

In sva se vsedla oba, da pretolmačiva te znake — v zamorski pisavi ali glagolici — opičje: «poročilo opičjega odposlanca opičjemu velikašu».

*

«— — hitim ti poročati, prijatelj moj, da so se razmere v velikem belem cesarstvu strašno izpremenile: vsi ljudje so prišli iz živinskih staj in so razglasili, da so č l o v e k i, a zraven so pričeli raztresati nesnago po trgih in ulicah in zatrjujejo, da pomeni splošna nesnaga istinito prostost. Njih voditelji so govorili, da se je treba odreči vsakemu nasilstvu, ker je to edino sredstvo, prepričati ljudi, zaradi tega ni hotel nihče nikogar ubogati. In vsakdo je pričel delati, kar je hotel. Ti veš, da imamo pri nas, v opičjem carstvu, prostoizraženo anarhijo, a podvržena je strogim pravilom in ustanovljenim oblikam, katerim se vsakdo pokori popolnoma prosto. Na primer, pri prehodu čez reko, recimo — primejo vsi drug drugega za rep in na ta način priplava vsa vrsta na drugi breg. Vsakdo razume, da se ne more drugače prepeljati, ker bi sicer utonil. A slabotni otroci gredo čez kar po živem mostu spletenih opic. Pomisli, pri ljudeh — teh nadutih bedakih! — je povsem drugače: s sedanjim početjem si ne olajšajo, temveč otežkočijo življenje, ker povzročajo v imenu svobode vsa mogoča nasilstva in vsakogar prisilijo k poslu, ki ni zanj. Posebno smešno je bilo nam, izobraženim opicam, da so pisatelji strgali led po ulicah in raztovarjali barke z drvni. Ne, jaz se ne bom nikdar ponižal do tega, da bi kdaj hotel postati človek, kakor je o tem sanjala moja stara mati, ki je bila sužnja pri nekdanjem baronu von Pfifergangu v mestu Štumbenburgu. Zdaj se nam kaže nasproten pojav: najuglednejši izmed ljudi se z veseljem odrekajo svojemu človeškemu dostojanstvu, prestopajo v naše vrste in postajajo podaniki velikega Asike. Treba je povedati resnico, izpremeniti se iz človeka v opico ni tako težko, če se tudi

ni lahko odreči predsodkom, na katere je vezana ohola človeška pasma. A opičje prednosti, če pogledamo trezno, so nedvomno višje od človeških — —»

*

«Opičja izkaznica nadomešča vizume vseh držav in nudi neomejen vstop v gozdove, polja, močvirja in brloge vse zemeljske krogle.»

Pričujoče izpričevalo je dano vitezu opičjega reda (ime) kot potrdilo, da ima omenjeni vitez opičjega reda neomejeno pravico prekoračiti, prevoziti in preleteti vsako mejo in poljubno stražo, ki so postavljene po človeških «svobodoljubnih» zvezah, da ni vezan z nobenimi obvezami in prisegami in nikomur ničesar ne dolguje — prost je, da stori, kar hoče, in misli, kar mu pade v glavo, pod pogojem, da varuje svoj rep.»

(Iz knjige «Vzvihrana Rusija», 1919—1920.)

France Bevk / Beg pred senco

(Nadaljevanje)

Naslednje dni sem obiskal hišo z levjo glavo nad vrati pogostokrat. Prinesel sem knjige s seboj, sedeli smo na verandi, ženski sta šivali, jaz sem se učil ali sem čital. Kadar so mi oči pogledale iznad knjige, sem ujel Lojzin pogled. Njena roka je vbadala, njen pogled je izpod obrvi pazil name.

V enakomernem pustem življenju tistih dni je bila Lojza svetla točka, okoli katere se je plaho nizala moja misel. Vabila me je ulica, opojni, s pesmijo in ljubeznijo prepleteni večeri, niso me izvabili.

Ob večerih, kadar se mi ni mudilo domov, sem glasno čital. Dolge, sentimentalne povesti, ženski sta imeli solzne oči.

Kadar sem nehal, je dejala gospa:

«Vidite, kakšen talent imate, pa ste ga hoteli zapraviti z ženskami.»

Te nezmislne besede so me udarile in nisem vedel, kaj naj rečem. Lojza me je pogledala z zanimanjem.

«Ali ni lepše, da ste tako? Kdaj bi že morali biti tako!»

Ženska hoče moža z žensko naturo. Opravljati vsa tista malenkostna opravila, s katerimi ji lepša življenje in krajša čas. Poleg tega je s svojo besedo hinavčila in lagala.

Vendar mi je bilo prijetno tiste dni. Tončko sem pozabil, bile so ure oddiha. Življenje je teklo lepo urejeno, brez iznenadenj in bojev. Vse od jutra do večera po enem in istem redu.

«Napravite izpit,» je dejala gospa Fani. «Potem se lahko poročite.»

Ko sva ostala z Lojzo sama na verandi, sem odložil knjigo na mizo, oči pa so se mi zagledale po njenih lasih. Pogledala je name. Njena roka se je ustavila, glas se je za spoznanje tresel:

«Učite se, gospod!» je dejala.

«Čemu naj se učim?» sem vprašal.

«Tako, da boste naredili izpit.»

«Vi to želite?» Pogledal sem jo v dno oči, da je zatrepetala.

«Ali bi ne bilo dobro za vas?»

«Samo to?»

Zrla sva se z napetimi pogledi. Lojza ni odmaknila oči. Rdečica jo je izpreletela.

Več nisem mogel izpregovoriti. Umaknil sem pogled, zagrebel prste v lasé in se potopil v knjigo...

Pritajeno, tiho je pričela v meni kljuvati nova misel in se je plazila čez črke ter me ni zapustila v polnočnem mraku moje sobice, ki že tretji mesec ni bila plačana...

*

Nenadoma se je vzbudila v meni želja po novi ljubezni. Ne zadržana strast, ki je silila mojo misel v bolestno hrepenenje po ljubezni, moj duševni človek je to bil. Ta človek, vajen oboževanja, je izgubil s Tončko vse. Tega oboževanja mi ni moglo nadomestiti nič. V trenutkih odpočivanja se je vzbudila bolestna želja v meni. Bil sem prazen, prazen.

V to praznino je sijal samo spomin na mojo prvo in najčistejšo ljubezen. Toda še spomina le tisti del, ki je bil najčistejši. Če sem srečal Tončko, sem pogledal proč, dasi me je žgalo v srcu...

Vročega popoldneva sem se solnčil ob Soči in gledal v zelene, plivkajoče valove. Sinjina neba in pestre barve bregov so se lomile na vodi. Tedaj je padel kamen tik mene na pesek.

Ozrl sem se. Visoko na bregu je stala Tončka v rdeči obleki s solnčnikom in zrla v globino. V rokah je imela cvetice. Smejala se je in me je pozdravila z roko.

Nisem se dvignil. Prestopila se je par korakov, njen pogled ni šel od mene. Zamahnila je z roko.

Vstal sem, se oblekel in stopil na breg. Nisem mogel zatajiti zadrege pred njo. Ona je trepetala. Njen pogled ni prenesel mojega.

Vse, kar se je dvignilo iz mene ob njeni bližini, sem zalučil nazaj v globino. Občutek fizične bolečine me je zaskedel; premagal sem ga. S težkim glasom sem jo vprašal:

«Kaj mi hočeš?»

Ona se je smehljala in nagnila glavo, kakor da je prepričana, da bom premagan klonil pred njo.

«Nič,» je dejala. «Z menoj pojdi!» je zaprosila.

«Ne grem,» sem bil trd. «Domov grem.»

«Grem s teboj.»

Šla je po dolgem drevoredu kostanjev, ki so bili stokrat priča najine ljubezni. Njeni pogledi, gibi njenega telesa in glas je pričal, kako želi biti ta dan moja. Trgala je cvetje in ga metala name.

«Čemu si tak? Če sem te razžalila, te prosim odpuščanja.»

Povedal sem ji sramoto treh dolgih večerov, ko sem hrepenel po nji. Govoril sem o njeni nezvestobi, svoji pijanosti in o razbiti šipi... Gnev je bil v meni in nisem ga mogel zatajiti. Rahla podoba Lojze je zastirala moje srce.

Tončka ni tajila ničesar. Gledala je vrtnico, ki jo je trgala med prsti. «Saj bom samo tvoja.»

«Ne.» Nisem ji mogel verjeti.

«Pojdiva po poti, po kateri sva prvič hodila.»

«Ne,» je bolestno jeknil spomin iz mene.

«Vso noč...»

Ženska usta so me prvič tako vroče prosila. Kakor skala težke so bile moje besede, s katerimi sem ji odrekel prošnjo. Jasen večer se je s svojim hladom nagibal na zemljo; do neba je kipelo v ogromnem plamenu in vžigalo ljudi.

Bilo mi je neznano težko, a sem dejal: «Ne!»

Ona je dvignila roke: «Počakam te, če hočeš, opolnoči!»

«Ne več.» Moja beseda ni mogla nazaj.

«Kdaj prideš?»

«Nikdar več ne.»

Solze so se usule iz njenih oči. Zdaj je verjela. Podala mi je roko. «Niti poljuba ne več?»

«Niti poljuba ne!»

Tončki nezvestobe nisem mogel odpustiti. Hudó pa mi je bilo, ko se je na zadnje besede obrnila in šla.

Ozrl sem se za njo. Stala je na mestu in zrla za menoj. Morda je mislila, da se bom premislil. Boril sem se s seboj. Premagal sem izkušnjavca in sem šel domov. Doma sem se zaprl v sobo. Ločitev sem ta hip bridko občutil. Srce je bilo prazno, le nerazumljiva bolečina spomina je ostala v njem.

*

To srečanje ni ostalo brez sledu v moji duši. Kakor da se je znova odprla rana. Tri dni me ni bilo v Lojzino družbo, nato sem zopet prišel.

Ko sem gledal pri učenju v knjigo, sem videl po strani črni sijaj Lojzinih las. Vsakokrat, kadar je pogledala name, sem slutil njen pogled. Kadar je izpregovorila tiho, da bi me ne motila, je šel njen šepetajoči glas po mojih žilah.

Postala sva raztresena in zamišljena. Nisem se ganil nikamor, če ni šla tudi ona. Kadar je nisem videl, sem bil nemiren. Ljubosumnost je legla name.

Gospa Fani ni zapazila vzroka teh izprememb. Pripisovala jih je zgolj dejstvu, da sem se zadnje čase ves izpremenil. Njena vera v Lojzo je bila tako velika, da naju je nekoč pustila ves popoldan sama.

Črke so migljale pred mojimi očmi, pojmi so se mešali med seboj.

Zaprl sem knjigo in položil roke nanjo. Z vzdihom sem pogledal Lojzo. Ta je vdevala nit v šivanko in me pogledala mimogrede.

«Učite sel!»

«Ne ljubi se mi.»

Njen pogled je dalj časa obvisel na meni; ko je pogledala v šivanje, je lahek nasmeh skrivil njene ustnice.

«Berite mi kaj!»

Vzel sem knjigo, ki sem jo znal na pamet bolj kot Prešerna in Župančiča — Cankarjevo «Erotiko».

Bral sem s tako otožnim glasom, da so verzi strastno plakali v senci tihe verande. Naenkrat sem začutil solzo v očesu, nato se jih je vsulo več zaporedoma čez lica. Beseda se je zapletla. Pogledal sem Lojzo in videl, da joče tudi ona.

Ves čas med branjem sem držal v rokah podobico z namenom, da dobim od Lojze poljub na isti zvijačni način, kot ga je dobila od mene prva ženska. Podobica je padla na tla. Knjigo sem zaprl in jo položil na mizo. Solz ni bilo več; le pekoča grenkosti, ki je bila v srcu, se je povečala. Lepota je bila v tej grenkosti.

Lojza je zapazila, da gledam njene solze in je položila roko na obraz. Tedaj sem se dvignil in stopil k njej. Rahlo sem položil levico na njene kite, z desnico sem hotel odtrgati roke od njenih oči.

«Kaj vam je, Lojza?»

Odmajala je z glavo. Pritisnil sem obraz k njenim lasem, kot da se dobrikam njeni žalosti; zdrknil sem z usti do njenih lic, da se je stresla. Telo mi je trepetalo kot na sredlo vode vržena šiba. Moje ustnice so pritiskale njene...

Ni se branila. V duševnem stanju, v katerega jo je spravilo branje pesmi in moj dotikljaj, mi je vrnila poljub. Ta poljub je imel posebno slast; ustnice so se vsesale, kakor da pijejo... Bil je poljub ljubezni vajene ženske. Do tedaj ga še nisem poznal. Vonj njenega telesa mi je planil v nosnice in me omamil. Prosil sem jo še za en poljub in še za enega... Kakor da se s temi poljubi pečati moja usoda.

Poljubov mi ni odrekla. Sedel sem na svoje mesto, zmešan, kipeč po telesu, trepetajoč do zadnje kaplje krvi. Gledal sem v knjigo, nisem videl črk, pred očmi so plesali pisani kolobarji.

Lojza je uprla parkrat solzan pogled vame. Bil je poln sramu in ljubezni hkratu. Samo še enkrat sem stopil do nje.

«Ali me ljubite vsaj malo?»

Pokimala je. Z njeno glavo v rokah sem jo vprašal: «Jutri zvečer se morava sniti... Kje?»

Povedala mi je kraj. V bojazni pred gospó je trepetala...

Ko je prišla gospa Fani, je Lojza šivala, jaz sem brezbrizno listal po knjigi. Premotrla naju je z bistrim pogledom in vprašala: «Ali sta bila pridna?»

Prikimal sem. Sapa mi je zastala v grlu, niti besede nisem mogel izpregovoriti. Gospa ni odmaknila pogleda od mene in šla molče v kuhinjo.

Ko sva bila sama, mi je dejala: «Sama vaju ne pustim nikoli več.» — Njeno bistro oko je videlo vse.

*

Ceste so šumele polne ljudi, iz vrtov je udarjal silen vonj v nosnice in omamljal. Lepota škrlatnega večera se je zgrinjala na zemljo in slikala požar na šipe.

Z Lojzo sva krenila s ceste ob dolgem železniškem nasipu, ki se je vlekel visok in zelen do reke. Na drugem bregu so bruhalo tovarniški dimniki gost dim v zrak. Na ozki samotni stezi ni bilo nikogar.

Izpregovorila sva komaj par besed. Kakor da se je beseda zapletla v zagonetne misli in ne more stran. Čakala sva, da pride misel in se porodi beseda.

Ko sva krenila ob nasipu na rob njiv, ki so jih senčile akacije in naju zakrile, sva si segla v roko. Kakor električni sunek naju je izpreletelo.

Pogledala sva se in nisva umaknila pogleda. Brez besede je Lojza napela ustnice in stisnila zobe. Nato je napol odprla usta, kakor bi me hotela ugrizniti v svoji strasti, in jih zopet zaprla.

V moji krvi je šumelo. Takrat sem prvič spoznal in občutil, da nudi slednje žensko telo novih neužitih slasti in to je postalo moje prekletstvo. Za visoko akacijo sva se ustavila. Prijel sem jo za obe roki; tako sva se gledala nekaj minut.

Moja roka se je ovila njenega vratu. Dolgo in vroče so se oklepale njene ustnice mojih. Občutil sem vse oblike njenega telesa od ustnic do nog. Ni šlo samo za duševno ljubezen, ki sem jo občutil pri Tončki; dvoje se je združilo v eno. — Greh je bil storjen, še preden sem mislil nanj. Misel pa je nastala v molku, ko sva šla z roko v roki ob akacijah in ni bilo nikjer človeka.

Bila sva zamišljena, kakor da si imava povedati mnogo, a beseda ne gre iz ust. Kaj je bilo skritega v srcu in zagonetnega v duši?

«Ali me ljubiš?» sem jo vprašal, ko sva zopet postala.

Ni odgovorila. Stresla je z glavo. Njeno vedenje me je vznemirilo; njene kretnje so bile drznejše, njeni poljubi strastnejši od mojih.

Plaho, kot bi se bal, da ne splašim njenega mnenja, ki ga je brezdvomno gojila do mene, sem jo vprašal:

«Ti si ljubila že?»

Pogledala me je mirno in modro. Čez nekaj časa je odgovorila, kot da je brala v mojih očeh zadostno mero pameti, da bom razumel:

«Tri leta starejša sem kot ti in svet sem videla... Danes sem tvoja, ako hočeš...»

Razumel sem in nisem razumel. Nisem razumel, ker radi notranjega miru nisem mogel razumeti.

Težko mi je bilo zanjo. Neznane daljave so se skrivale za skromnim priznanjem, ki je bilo samo na sebi nedolžno in brezpomembno.

Zapeklo me je tiho in molčal sem. Ona mi je stisnila roko, njena beseda je bila do dna izprašujoča:

«In ti? Prvič me nisi poljubil.»

«Poljubil ne,» sem dejal, **ki nisem mogel prenesti niti njenega pogleda, še manj njene besede.** Grdo, pod plašč zakrito laž sem izrekel in se je komaj zavedal.

Lojza je iskala v mojih očeh. Ko sem se ozrl vanjo, je lahko brala iz njih sramovanje radi laži. Razlagala je njih blesk drugače. Skoraj vdušila me je ob zadnjem poljubu: «Ali je to resnica? Moj fant, nedolžni!»

*

Tisti večer naju je pogrešala gospa Fani. Ko sva se vrnila drug za drugim, so me merile njene oči. «Tudi Lojza je prav zdaj prišla. Kje ste bili?»

Spretno sem se izognil odgovoru. Ne radi bojazni pred njo, radi tega, ker bi se bil rad odkrižal njene sence, njenih besed in pričevanja v moji ljubezni.

Gospa se ni upala reči ničesar, njen pogled se je zamišljen uprl v vsakdanje delo. Zaman se je trudila, da bi izluščila iz njenih pogledov globino razmerja, ki se je zarezavalo med menoj in Lojzo. Kamor je padel njen pogled, ni našel opore. Njen nagon ni videl človeške duše do tistega dna, kjer jo varljivo izpreminjajo laži; njen razum pa ni segel tako daleč.

Z Lojzo sva bila previdna. Če sem hotel opustiti katerokoli potezo previdnosti jaz, jo je ona dvojno nadomestila. Ne vem, čemu se je tako bala te ženske.

Gost, droben dež je padal, ko sva šla nekega večera daleč iz mesta in sva stala sama na temni in samotni cesti sredi polja. Šla sva počasi, bila sva tesno objeta. Jaz sem bil zaviti v pelerino, Lojza je imela dežnik.

Kakor da se v otožno razpoloženje deževnega večera prebujajo mrličji, sva kopala po preteklosti in jo brozgala. V meni je bila skrita bolečina; videl sem strahove v Lojzinem življenju. Ona ni videla strahov. Nji je bilo vse strašno enostavno in razumljivo, kot je razumljivo slednji ženski, ki se svojega greha niti po padcu ne zaveda docela.

Pripovedovala mi je svojo mladost. Besede je orosila s solzami spomina na svojo rajno mater. Dorastla je pri sestri. Z osemnajstim letom je šla v Italijo... V njeno pripovedovanje se je vrinila mnogotera nelogičnost, ki mi je delala muko.

Videla je Egipt in Carigrad in tujih mest neštevilno. Grofica, katero je spremljala na teh potih, ni nikoli dovolj jasno orisana

stopila pred moje oči. Iz njenega pripovedovanja je vstajala meglena slika zlagane razkošne ženske.

Molčal sem. Vstala je pred menoj večja, kot sem si jo mislil, od življenja izkušena, in me je nadkriljevala.

Njeno telo je izgubilo na mikavnosti. Opazil sem tenke gubice okrog njenih oči. V lase je vpletala tuja vlakna, ki so bila za spoznanje svetlejša od njenih. Polt na licih je kazala pege.

Le stas njenega telesa je bil zame neizrečeno lep. Vpliv njenih besed in doživetij je bil tako velik, da sem kljub nerazložni muki zahrepenel po nji.

Ni bila misel enega dneva, bil je sklep, ki je nastal iz preudarka mnogih večerov in je zlezel v kri in meso, da naj postane Lojza moja žena.

To misel sem ji razložil s svečanostjo v besedi in sem se začudil, ko se je skoro pomilovalno nasmehnila in me pogledala kot otroka. Na poroko tisti čas ni mislila.

«Počakaj.» je dejala in me nervozno stisnila za roko. «Prej moram iti v Italijo, potem ti povem.»

Zagledala je moj prepadeni obraz, ko nisem pričakoval takega odgovora, in dejala: «Nič hudega ni. Izpričal se boš lahko, če boš hotel.» Nato je še pristavila: «Pisala ti bom. Vsak dan.»

Samo na videz sem bil potolažen. V resnici je ključalo v meni. Nadlegovala me je druga misel, ki je gledala skozi kopreno noči v naju.

Stopila sva na njive. Pod nogami se je udirala mokra tratina, samotno nama je bilo ob padanju dežja, daleč na okrog je kipela črna zemlja.

Stala sva sredi njive in si nisva vedela kaj reči. Gledal sem, kako je njena polt blestela nad globoko izrezano bluzo, nehoté sem položil svojo roko na njeno ramo. Ona pa jo je prijela in jo potegnila na prsi:

«Poglej, kako mi bije srce.»

Pod roko sem čutil njene grudi. Nisem čutil utripov njenega srca, občutil sem bitje v svojih prsih, ki je tolklo skozi vse telo.

Ne vem, kaj sem ji govoril v tisti minuti. Ona je stresla z glavo, prijela me za roko in šla na cesto.

Sledil sem ji kot dete. Tiha žalost je prišla v mene in me ni ostavila.

*

Naslednji večer se je nebo zjasnilo, sijale so zvezde. Ko sva krenila z Lojzo ob nasipu, je vse objemala pokojna tihota, aka-

cije in nebo. Midva nisva videla ničesar, zdelo se nama je, da se nama podira zemlja pod nogami...

Ko sva odprla oči, sva zagledala črno zemljo, akacije in zvezde. Sedela sva na vlažni trati, lasje so nama razmršeni padali čez obraz. V neskončnost vsega neznanega so bile uprte najine oči in so luščile nevidne postave iz megle.

Tisti trenutek sva si bila jasna medsebojne vrednosti. Ona, ki je mislila, da sem plaho dete, me je videla do dna, jaz sem spoznal njo in vrsta moških je plesala pred mojimi očmi.

Težka je ta zavest. Hvaležnosti do nje sta se tisti trenutek primešala gnus in nepoznana grenkost. Če bi bil tehtal oboje, bi bil gnus večji. Vse je plesalo pred menoj. Molčal sem, da uredim srce in misli.

Kaj se je godilo v Lojzi, ne vem. Ko se je prebudila iz otožja, ki je sledila hipu ljubezenske omame, jo je obvladala neumljiva žalost. Vila se je v muki in tepla zemljo, da bi iz nemega trpljenja poklicala solze, dokler se ji niso udrle.

Pozabil sem na vse in jo tolažil. Ko sva se dvignila, sva se prijela za roke kot dva otroka, ki sta zašla v temo in se vračata domov.

Nisva se pogledala. Globoko v tleh so ležale najine misli in najine oči. Nisva izpregovorila; na polju, pod akacijami so ostale najine besede...

(Dalje prihodnjič.)

Pavel Golia / O mraku

Glej, purpurna večerna polja
v vijoličastih morjih ugašajo.
V teh hipih žalosti in svetobolja,
ki duše jih tako težkó prenašajo,
se iznenadoma zave
žalitve strašne,
strahotnega ponižanja srcé,
in misli kot izbičane in plašne
ptice med nebom in med zemljo tavajo.

O blagor dušam, ki spoznavajo
v tej uri izkušnjave,
da bo samo na dnu bolesti najden ključ,
ki odpre duri
v kristalne hrame Radosti in Sprave.

KNJIŽEVNA POROČILA

SLOVENSKA DELA

Ivan Pregelj: **Božji mejniki**. Povest iz Istre. Mohorjeva knjižnica 19. Založila Družba sv. Mohorja, 1925.

Po snovi in po ločeno prilagodnem izražanju gre Pregljevo slovstveno udejstvovanje zadnjih let v dvoje: v težko dominsvetovsko leposlovno prozo literarno-življenjepisnih, miljejskih očitavanj (šmonca, V Emavs!) ali toplih legend, idil in pregnantnih pesmi v nevezani besedi ter v večerniške povesti, ki bogate naše skromno, a tako potrebno domačnostno slovstvo (Peter Pavel Glavar, 1922, Zgodbe zdravnika Muznika, 1923). V vrsto, tendenco in maniro teh poslednjih zgodb za ljudstvo nam je dal Pregelj letos že tretjo: Božje mejnike. «Dom in svet» pa prinaša v zasnovi in nameri na prvem mestu imenovanega literarnega tvorstva njegovo idilo «Osmero pesmi». V obeh smereh je Pregelj v našem književništvu močna pojava.

Poglejmo Božje mejnike! Na svojih davnih potih po tužni Istri jih je pisatelj videl, spoznal in vzljubil. In kakor v Petru Pavlu Glavarju kranjski in v Antonu Muzniku rodni tolminski zemljici je v pričujoči knjigi po tegobni ljubezni in nagnjenjih šimeta Križmaniča — enega od onih — zapel zapuščeni Istri: «Saj te ljubim, a v bridkosti. Kako si uboga, Istra! Kako si nevedna, Istra! Kako si žalostna, Istra!... Le kaj si zagrešila, da si prenesrečna med zemljami! Istra — moj ljubi trpinčeni Job, dežela Jobova, dežela Hus...» Ali ob spominu na primitivno prepričevalno melodiko in ritmiko istrske popevke na piščalki dvojnici ali vidualici, ko slovenskemu plovanu Gregoriču polaga v pero take besede: «Uboga istrska pesem, kako si nebolgljena! Pa vendar poješ od srca, kakor slovenska ne more več; od duše slovanske, kakor takrat, ko smo še blodili neločeni en sam rod od Karpatov čez Ogrsko in zasedli nove zemlje. Istrska pesem! Zadnji naš mejnik ob italiskem napevu in italiskem solncu. Svoje uho bom poskušal prilagoditi tebi. Prilagodil se ti bom iz takih ust, kakor jih ima mladi Mate Sestan, ko kliče svoji «žejci» špeti: Spravjaj mi se ti, spravjaj, špeta, žejice moja, put mojega stanja...» Iz iskrenejšega uglabljanja in toplejših spominov ni pri nas mimo Cankarja in nekajkrat Meška nihče pel svojih povesti.

Vsebinska «Božjih mejnikov», ki jo je pisatelj prelepo ozaljšal s pogledi na Istro, jadno deželo «čudežev in presenečenj», je niz mestoma vrlo napetih dogodkov, razgibanih prav za prav samo od volje Gospoda, ki je «vsemoder v svojih sklepih in delih». Pregelj v tej povesti kloni vplivu višje moči na človeka, snovanju neizprosne božje omnipotence, v koje odločujočih rokah so prav do končnih poglavij vse osebe povesti s protagonistom Križmaničem vred kot brezvoljne, mahedrave lutke. To trpno predstavljanje oseb zgodbi ni v prid. Če bi ne bilo v povesti toliko prečudne, iz istrske grude pozajete in iz domačnostne njene pesmi bolesti in zdravega opoja prisluškovane poezije, bi zanimanje za dejanje, ki se razvija tako izven človekove notranjosti, urno upadlo, ker je zlasti zbog nosilčeve inertnosti ponekod kaj malo zgovorno, osvajajoče.

Po tehniki je ta povest iz Istre na prvi pogled zaznavna polnokrvna sestra obema prejšnjima Pregljevima povestima, pesmi tolminske življenske

modrosti in Glavarjevi prosti življenjepisni zgodbi. Ob Petru Pavlu, ki je prvi po datumu, si je pisatelj zamislil kliše pripovedne knjige za ljudstvo. vnanji tehnični ustroj večerniške povesti, po katerem so sedaj grajeni tudi Božji mejniki. V premočrtnem razvoju odkriva avtor dogodivščine glavne osebe, zajete v mnogo ponajveč kratkih poglavij, markantno naslovljenih. Postranske osebe so večinoma le ilustrativne, zase malo živé. Krajevna in časovna ozadja ume pisatelj spretno izrabiti. Marsikdaj v nekaj potezah s pomočjo frapantnih nasprotstev ali bistro pogruntanih sporednosti nariše čudovito izrazite kulise k notranjemu dogodku.

Opozarjam na nekatera močna poglavja: Domov, Lepa Mara, Vidalice Kajnové, Job, zadnji odstavek 19. kapitule (naricalka, pogrebna pesem Šimnu) in drugo.

Jezik «Božjih mejnikov» je Pregljeva bogata posebnost. Včasih se skoro neopazno prelije v domačo istrščino. Stavki so kratki, sočni. Dvogovori naturni. Refleksivno rabo glagola (misel se je vsela v duhovnika; v vetru, ki se je jemal od juga — itd.) je ponekod prijetno čitati.

Zaradi pokrajinsko vonjive poezije, ki je čista in vabeča v njej, imam rad to knjigo. Pavel Karlin.

Gregorčič Simon: Antologija. Uredio, predgovor i rječnik napisao dr. A. B a r a c. Zagreb. Izdanje Narodne knjižnice, 1924. 87 str.

V lepi zbirki «Naši pjesnici», ki jo izdaja podjetna zagrebška «Narodna knjižnica», se je Preradoviću, Prešernu, Jakšiču, Nazoru, Matošu, Kostiću, Vrazu in Iliću pridružil tudi Gregorčič z drobno antologijo, ki ji je urednik napisal 14 strani informativnega uvoda. Uredniku je slovenska književnost v kolu s hrvaško in srbsko najbolj lirična, med slovenskimi književniki pa Gregorčič zaradi spontanosti svojega izraza največji lirik. S Kranjčevićem ima skupno, da je bil nekaj časa potisnjen v ozadje, toda med vojsko in po nji se je pokazalo, koliko aktualnosti je v teh pesmih, ki so vse produkt bolesti, ljubezni in srca. Z neposrednostjo svojega izraza in z naravno toplino občutka spada Gregorčič med največje jugoslovanske poete.

Med srbohrvaškimi poeti mu je po Barcu najbolj podoben Šantić s svojo ljubeznijo do trpečega kmeta, kateremu se bliža z odprtim srcem, toda iskrenost njegovega čuvstvovanja je prevečkrat pokvarjena z očitnim težanjem po modernih formalnih efektilih, tako da se ne more meriti s silno sugestivnostjo nepotvorjenega, čistega čuvstva, ki se naivno oglašča v Gregorčičevi poeziji. Barac opozarja na čudovito skladnost med Gregorčičevim življenjem in pesništvom, analizira njegovo erotiko in rodoljubno poezijo, pri čemer mu je knjiga Stríbrnega jako dobro služila. V antologijo samo je sprejel samo to, kar je za duševno življenje Gregorčiča značilno, predvsem torej liriko; iz istega razloga so morale izostati nekatere pripovedne pesmi, da si same po sebi močne. Antologija ni urejena po kakih skupinah, ampak nastopa kot celota, v kateri naj vežejo posamezne pesmi psihološke vezi. Tej celoti bi prav nič ne škodovalo, če bi bile vanjo sprejete vse pesmi, ki se med Hrvati pojó, n. pr. tudi «Naša zvezda», ki jo Barac označuje sicer kot znano, pa jo je izpustil z motivacijo «jer patriotski elemenat, koji ju je negda činio privlačivom, nije aktuelan»! Človek se kar za glavo grabi, ko skuša to motivacijo razumeti. Neverjetno je, da bi Barac ne razumel te pesmi, ker ne zna dovolj slovenščine ali ker je s tako estetično slepoto udarjen kakor kak naš J. Pajk. Ostane samo še možnost, da dvojne, bridke

aktualnosti, ki zveni iz te pesmi Gregorčiča in njegovih rojakov, zato ne more razumeti, ker je nacionalno saturiran Zagrebčan! Ali je res mogoča med nami taka — sirovost?

Dobro je, da je navedel na koncu svoje študije tudi literaturo o Gregorčiču, škoda je samo v tem, da ta literatura ni citirana tako, da bi se lahko našla. Obzorovega «Vijenca» je nekaj letnikov, Petrovičevih «Studij in portretov» par knjig — kje naj čitatelj, ki ni orijentiran, v njih išče članke o Gregorčiču? Za Barca bi bilo prav lahko, pripisati še številke letnika, oziroma zvezka. Dobro bi tudi bilo, če bi bil povedal kaj o srbohrvaških prevodih iz Gregorčiča, da bi ustvaril na ta način dostop Hrvatom in Srbom v njegov jezik.

Izbera pesmi je dobra, tisk korekten, slovarček zadovoljiv. Naj bi Prešernu in Gregorčiču v tej zbirki kmalu sledili še drugi slovenski poetje, z vestnim umevanjem izdani od Hrvatov in Srbov. Od Hrvatov in Srbov pravim, ker bodo oni znali najprej presoditi, kaj je za njihovo občinstvo primernejše; za nas Slovence same pa je njih izbera in pogled na našo književnost v marsikaterem oziru zanimiv in poučen. Te slovenske antologije se dajo tudi prav dobro porabiti kot pomožne knjige pri pouku slovenščine po srednjih šolah na tej in na oni strani Sotle. Cena je nizka. J. A. G.

G. Mazzini: Dolžnosti človeka. Prevedel dr. Alojz Gradnik. 1925. Založila knjigarna Ign. Kleinmayer & Fed. Bamberg. 90 strani. Cena: 24 Din.

«In takrat, ko bom jaz najbrže že pod zemljo, čitajte zopet te moje liste: teh malo nasvetov, ki jih vsebujejo, prihaja iz srca, ki vas ljubi, in so pisani z zavestjo resnice.» (Str. 46.) Po Gradnikovi zaslugi se Mazziniju ta želja izpolnjuje tudi med Slovenci. Ista notranja zavest resnice je narekovala Mazziniju besede, ki jih beremo v njegovem pismu od 5. sušca 1861., naslovljenem na izdajatelja njegovih zbranih spisov: «Spisi, ki sem jih v teku tridesetih let razširil po Italiji in zunaj nje, tvorijo neoporečno precej važen zgodovinski dokument in predstavljajo prvo razdobje italijanskega gibanja. Govoril sem, ko so vsi molčali.» Ti govori in spisi so zdaj združeni v osemnajstih debelih zvezkih njegovih del, ne všteti obilne zbirke njegovih pisem. Delce «Doveri dell' Uomo», ki je zdaj izšlo v slovenskem prevodu, je tiskano v zadnjem zvezku poleg tako važnih sestavkov «La questione morale» in «Ai membri del Concilio» in tvori s tema vreden zaključek vsega Mazzinijevega pisateljstva. Spis o dolžnostih bo kmalu tako star, kakor je bil njegov avtor (1805—1872), ko mu je smrt iztrgala pero izmed prstov, a njegova vsebina ni prav nič zastarela; nasprotno: zdi se, da so bile misli, ki so v njem izražene, v šestdesetih letih prošlega stoletja prenovne, prazgodnje in je človeštvo dorastlo do njih šele v naši dobi, ko je knjiga Wilsona navdahnila načrti za ustanovitev «Zveze narodov». V Italiji spada to delo med obvezno šolsko štivo in velja za katekizem temeljnih načel o pravici in svobodi. Veliki apostol italijanskega narodnega edinstva in najširjega, najplemenitejšega bratstva med narodi se danes v večnosti lahko raduje, videč, da se njegova misel: «Mučeništvo ni nikdar neplodno» bolj in bolj uresničuje. Ko sta on s peresom in njegov veliki prijatelj Garibaldi z orožjem delala za združeno Italijo, sta bila večkrat po lastnih rojakih izgnana in preganjana, danes pa se jima stavijo spomeniki in njuno delo se blagoslavlja prav tako v Italiji kakor zunaj nje.

Mnogi odstavki v Mazzinijevi knjigi se zdijo napisani nalašč za današnje razmere, n. pr. (str. 59): «Brez domovine nimate ne imena, ne obeležja, ne

glasa, ne prava in niste krščeni kot bratje med narodi. Izrodek človeštva ste. Vojščaki brez zastave, judje med narodi, ne boste uživali ne vere, ne zaščite: nihče vam ne bo za poroka.» Pozneje proslavlja domovino (str. 40): «Domovina je naša hiša: hiša, ki nam jo je dal Bog in postavil v njo številno družino, ki nas ljubi in ki jo ljubimo, s katero se lahko bolje in hitreje razumemo, nego z drugimi in ki je zavoljo osredotočenja na izvestnem ozemlju in homogene narave svojih elementov pozvana za nalogo posebne vrste.» Demokracijo utemeljuje takole (str. 42): «Zakoni, ki jih je ustvaril samo del državljanov, morejo, po sami naravi stvari in ljudi, odražati samo misel, težnje in želje tega dela: oni ne predstavljajo domovine, ampak eno tretjino, eno četrtno, en razred, eno pokrajino domovine. Zakon mora izražati vseobče težnje, pospeševati koristi vseh, odgovarjati srčnim utripom naroda. Ves narod mora biti torej, neposredno ali posredno, zakonodajalec.» V poglavju o dolžnostih do družine kaže, odkod izvirajo današnje nadloge (str. 47): «Malo je mater, malo očetov v tem brezverskem veku, osobito v imovitejših krogih, ki pojmujejo vso težo in svetost svoje vzgojne naloge: malo očetov in malo mater pomisli na to, da so mnoge žrtve, neprestane borbe in dolgo mučeništvo naših časov v pretežnem delu plod sebičnosti, vcepljene pred tridesetimi leti v duše slabotnih mater ali neopreznih očetov, ki so dopuščali, da so se njih sinovi privadili smatrati življenje ne kot dolžnost in poslanstvo, ampak kot hlepenje po slasteh in stremljenje za lastno srečo.» Staršem svetuje (str. 48): «Vlijte v njih mlada srca ne mržnjo proti tlačiteljem, ampak krepost v sklepih proti tlačanju.» Pravico do svobode utemeljuje z odgovornostjo (str. 50): «Vi ste svobodni in zato odgovorni. Iz te moralne svobode proizhaja vaše pravo politične svobode, vaša dolžnost, da jo dosežete in ohranite neoskrunjeno, dolžnost drugega, da vam je ne utesni.» V istem smislu dokazuje potrebo svobode (str. 57): «Brez svobode ni pravosti, kajti tam, kjer ni svobodne izbire med slabim in dobrim, med spoštovanjem skupnega napredka in duhom sebičnosti, ni odgovornosti. Brez svobode ni prave družbe, ker med svobodnimi in sužnji ne more biti udruženja, ampak samo oblast enih nad drugimi. Svoboda je sveta kakor poedinec, čigar življenje ona predstavlja. Kjer ni svobode, je življenje omejeno na golo organsko funkcijo.» Kot slab strateg, ki so se mu vsi pohodi ponesrečili, določa vzhodno mejo Italije takole (str. 58): «Odprite šestilo: postavite eno konico na sever Italije, na Parmo; ubodite drugo na izliv Vara in opišite z njo, v smeri proti Alpam, polukrog: tista konica, ki po opisanem polkrogu pade na izliv Soče, bo začrtala mejo, ki vam jo je Bog dal. Do tiste meje se govori, se razume vaš jezik: preko nje nimate pravic.» Po vojni pa konica ni padla na izliv Soče, temveč na Snežnik.

(Konec prih.) — A. Budal.

S R B S K O - H R V A T S K A D E L A

Desanka Maksimović, *Pesme*. S. B. Cvijanović, Beograd. 1924. Str. 112.

Maksimovičeva se je iz poslednjih bučnih liričnih pokretov in prevratov med prvimi otresla vse kričave in lažnive navlake, obenem pa se osvobodila tudi ozkosrčnega formalizma ter artizma starejše dobe, tako da si je mogla pripraviti prikladen izraz za doživetja in občutja. Njene pesmi, morda najlepše v vsej ženski proizvodnji južnoslovanskega slovstva, odsevajo megleno romantiko, ki je manj pesniško geslo nego čustveno stanje ter umstvena

doraslost mladenke, vneta za književnost. Ne da bi hodila z Baudelairovom
brskat

Au fond de l'Inconnu, pour trouver du nouveau,

je umela s skromnimi sredstvi ustvariti tajinstveno ovzdušje, ki te privlači
od kraja do konca lepo opremljenega snopiča. Tu vse dehti in drhti od buj-
nega zanosa in neopredeljenega hotenja, kopnenja, kopnenja, ki si želi ter
se boji stika z resničnostjo, z užitki:

Ne, nemoj mi prič! Hoću iz daleka
da volim i želim oka tvoja dva.
Jer sreća je lepa samo dok se čeka,
dok od sebe samo nagoveštaj da.

Iz daleka samo sve k'o zvezda sja; iz daleka samo divimo se svemu — umuje
v «Strepnji».

V svojih sanjah, v svojem hrepenenju stremi po visokem, nedosežnem.
Osnovni prizvok ji je koprenasta turoba, ker je življenje kratko in ni veselo
(str. 79). «Jer od rođenja sa mnom, ma kud se makla, idem ja večno sumorna»
(Ja i ja). «Srce moje misli večito neku tužnu misao», to je alfa in omega
stihov «Opravdanje». Neke kitice se končujejo naravnost fatalistično.

V izpovedi «Takva sam ja» poudarja, kako je različna od svojih rojakov.
Slično odmeva iz «Samoće»:

O, čovek je s čovekom uvek tužno sam;
vezuje nas samo neba hram
i zemlje tužni vrt.

V jasnejših trenutkih poje (Proletnje pesme):

da još nikom nisam ljubav svoju dala
koliku bih mogla i koliku htela,
da ima u meni cela nežna plima
reči nerečeni,
da bih srce mogla poklanjati svima
i da spet mnogo ostane ga meni.

Šekspir ni prav zaupal človeku, ki ne mara glasbe. Toliko bolje pa bi
prešla pri njem Maksimovičeva, tako vneta za to ekstenzivno umetnost, da
v «Opomeni» sviri dragega, naj je ne pušča same, kadar kdo svira:

Može mi se učiniti	Može mi se učiniti
da tonem u zvuke,	lepo i slatko
pa ću ruke	voleti kratko,
svakom pružiti.	za jedan dan...

Za naravo ni slepa, čeprav je ne gleda z ahromatičnim očesom, ampak
skozi svoj nastroj (Moja pesma):

Kao vračara u zagonetni gledam
prirode dlan;
kad osetim da život u dnu nije lep
i strasno sva se uživim u kakav
prolazni san.

Navadno prevladuje antropomorfizem, kadar proglašča: osmesi ljupki
igraju po vodi... u duši bilja ljubav već se budi (Čežnja). Vendar «Na od-
morištu» IX. zagledaš iver: «duša bilja bliža nam je od duše onih, sa kojima
smo zajedno plakali!» Ponekod utegne biti zelo plastična (36):

Podimo u šume,
uz put će jele
držati nebo vrh naše glave.

Na splošno se Desankini stih, ki se kakor čuvstva vobče neredko pobijajo ter si ugovarjajo, odlikujejo po polnozvočni, blesteči obliki, spominjajoč tu pa tam narahlo Whitmanovega načina ali Louysovih Bilitinih spevov. *A. D.*

KRONIKA

DOMA ČI PREGLED

Koncerti. — Koncert komornega kvarteta «Zika». Dne 25. novembra 1925. je priredil v Unionski dvorani koncert češkoslovaški komorni kvartet «Zika». (I. viol.: R. Zika, II. viol.: J. Berger, viola: L. Černy, violoncello: L. Zika.) Koncert je obsegal godalne kvartete Frana Lhotke, Leoša Janačka in Maksa Regerja.

Frana Lhotko, rektorja «Kr. muzičke akademije» v Zagrebu, ki je rodom Čeh, poznamo kot kompozitorja komornih in simfoničnih del modernega sloga, ki se približuje novejši nemški izrazni glasbi (Hindemith), ne kaže pa še najnovejšega okreta v polifonijo. Kvartet, ki so ga Zikovci prvič izvajali v Zagrebu, je enodelne, proste oblike, ki ne sloni na tematični izpeljavi, temveč je niz muzikalnih domislekov, ki jih je skladatelj črpal večinoma iz srbskih narodnih motivov. Tej skrajno subjektivni glasbi, ki se ogiblje tonalnosti, gre le za notranji idejni zmisel, za «izraznost» prosto si sledečih muzikalnih misli, v dinamičnem in ritmičnem zmislu. Kvartet je rafinirano instrumentiran in stavi vsled nakopičenih harmoničnih drznosti in modulatoričnih svojevoljnosti, predvsem pa zaradi impulzivnega, vedno menjavajočega se ritma na izvajalce velike zahteve, ki so jih Zikovci lahko premagali in skladbo tudi slogu primerno podali.

Stilno, formalno in izrazno popolno različen je Janačkov, po Tolstega Kreutzerjevi sonati inspirirani kvartet. Kratkji, simetrično zgrajeni štirje stavki, ki jih organično veže po principu dramatične sonate skupna glasbena misel, ozki motivi, zajeti iz slovaške folklore, ki jih skladatelj tematično široko razprede, Janačku lastni homofoni stavek (Jenufa), so značilne lastnosti Janačka kot pripadnika češke poznoromantične struje. Z ognjevitim, vprav slovaškim ritmom in preprostim, pa vendar močnim glasbenim izrazom, je dosegla skladba na glasbenem festivalu v Benetkah (od 1. do 10. septembra 1925) sijajen uspeh; kvartet jo je podal pri nas globoko občuteno in z onim spoštovanjem, ki ga goje Čehi do svojega sivolasega mojstra.

Brez dvoma so hoteli Zikovci s tem, da so prinesli obe skladbi neposredno drugo za drugo, ne samo pokazati dve stilno različni kvaliteti, ampak so tudi primerjalno vzporedili naše — recimo — jugoslovansko in češko glasbeno ustvarjanje, kar smo lahko občutili kot nekaj adhortativni imperativ.

Regerjev op. 109. s svojimi štirimi stavki še ne negira klasične kvartetne fature: določna melodična linija, očiščen, jasen slog ne kaže ravno modernih teženj, in vendar je ustvaril Reger s svojo močno invencijo eminentno polifone narave celo v ozkem okvirju stalnih form (koralna obdelava prvih treh stavkov in končni fugato), ki silijo v gotovo smer, toliko novega in presenetljivega, da je zapustila ta sicer najosebnejša, a izrazno tudi najsilnejša glasba, najmočnejši dojem večera. Seveda so k temu doživetju največ pri-

pa dosti romantičnega vpliva (Schumann). Drugi stavek (Improvizacija), ki je najbolj iskren, in zanositi Finale, nosita v svoji instrumentalni tendenci že mnogo predznakov poznejše mojstrove izrazne sile.

B. Smetanov g-mol trio je formalno in vsebinsko ravnovesna klasično-notna umetnina. Z docela preprostimi sredstvi je ustvaril genialni češki mojster dovršeno formo, polno invencije in neposrednosti, ki odkriva v širokih stavkih moško silo kraj scherzozne dobrodušnosti; nad delom dominira globoka tragika, ki vpliva vprav transcendentalno — ki ne joka, ampak tolaži.

Vsi trije reproduktorji so nam ustvarili s svojo muzikalno pretehtano precizno skupno igro, ki ne išče patosa, niti zunanjih efektov, temveč se razživi le, kjer je umestno, estetski dogodek, ki po svoji intimnosti in kvalitativni vrednosti daleč prekaša vsa dejanja letošnje koncertne sezije. —

Nenavadno številni obisk letošnjih komornih koncertov je jasen dokaz, da pridobiva komorna glasba pri nas vedno več in več tal in da ji bo treba zato posvetiti vso pažnjo. Pa ne samo iz estetskih in umetniškopedagoških vidikov je to potrebno, temveč upravičeno in razumljivo tudi iz gospodarsko-političnih ozirov. Predrago vzdrževanje velikih simfoničnih orkestrrov je danes celo v prvih glasbenih centrih postalo skoraj nemogoče in se je n. pr. nemška in francoska glasbena reprodukcija in večinoma celo produkcija usmerila v probudo komorne glasbe.

Simfonični koncert «Bouře» (Vihar). 18. decembra 1925. in drugič 15. januarja 1926. je priredilo Narodno gledališče v Ljubljani v Unionski dvorani koncert, na katerem je izvajal Niko Štrifof z opernim orkestrom, ki je bil ojačen s člani «Orkestralnega društva» in Dravske divizijske godbe ter celokupnim Matičnim zborom s sodelovanjem treh opernih solistov (P. Lovšćetove, Sv. Banovca in I. Betetta) in opernega zbora Vítězlava Nováka simfonično pesnitev «Bouře» («Vihar»).

Podlaga dela je Sv. Čeha istoimenska balada, priložnostno besedilo artistske vrednosti. Novákove glasbeni koncept, ki se zmiselno naslanja na ta libreto, ni programatičen, kar bi bilo za neposrednejši in elementarnejši vtis kompozicije primernejše; avtor je ostal zvest baladnemu pojmovanju, ki karakterizira večino njegovih stvaritev vse od vokala («Balada na Váchu») preko komorne glasbe («Trio quasi una Ballata») do simfonije («Mrtvaški ženini»). Konceptija skladbe, nastale 1908. do 1910. pa vseeno ne odgovarja dotlej komponiranim Novákovim baladam, ampak je prehodnega značaja. Notranje dejanje «Viharja» je skušal skladatelj glasbeno inscenirati v dramatičnih slikah (zgodovinske epizode), organsko vezanih z orkestralnimi medigrami (simfonični interludiji), ki motivirajo dramatični zapletljaj epizod. S formalne strani je torej «Bouře» nov korak v razvoju Novákovega skladateljskega stremeljenja, ustvariti simfonično obliko glasbene drame. Skladba je sicer tudi tako ohranila svoj izrazito simfonični značaj — težišče dela je v orkestralnih medigramih, toda koncept kaže določno začrtano smer k cilju, ki ga je Novák dosegel s svojo najnovejšo stvaritvijo «Dedova oporoka». Ta nova odrska forma je udeleženec poizkusa (1926), ki ga je skladatelj v «Bouře» le nakazal.

Situacijo uvajata alegorični «motiv pogube» in realistični «motiv elementarne sile» (bojna fanfara morja), ki sta sestavini glavne «Viharjeve» teme. Iz tega tematičnega materijala sta zgrajena po doslej običajnih tematičnih principih ozadje in sredina dela. Tematični temelji simfoničnih interludijev.

Treba bo res že enkrat «začeti», če hoče društvo še nadalje obdržati svoje lepo ime.

Glasovno in muzikalno šibki zborčič naj se poboljša, potem domo njegovo delo šele stvarno ocenili.

Zbor «Glasbene Matice» je podal pod vodstvom Sr. Kumarja I. Ravnikov prvič izvajani ženski zbor s spremljevanjem klavirja «Kmetiško» ter Adamičev mešani zbor «Igra na nebu».

Ravnikovo «Kmetiško» odlikuje logična trodelna koncepcija s težiščem v samostojnem dvomotivnem klavirskem stavku. Z drznim, erotično razgibanim ritmičnim zagonom podpira skladatelj dvoglasno originalno melodično črto, ki jo nujno narekujejo tipično Ravnikove interesantne harmonije, ki jim je hromatika dogma, ekstremni impresijonizem pa že nekoliko zastarela smer; po svoji ritmični izraznosti spominja slog skladbe na Novákovo ritmično eksotičnost. Matični ženski zbor, ubrana homogena celota, ki razpolaga z izvrstnimi glasovi, je zapel skladbo dovršeno, dasiravno smo občutili med hotenjem dirigenta in soizvajalcev (prof. Ravnik in gdč. Zarnikova) neko nesoglasje (svojevoljna agogika in vstopi), zato je bila skladba proti pričakovanju precej nervozno podana.

Adamič je ostal z «Igro na nebu» (besede Fr. Albrechta) zvest samemu sebi in svojemu slogu, ki ga sicer v novejšem času v svojih poizkusih večkrat negira. Ekspresivna, pošastna vizija, ki s svojim pezzantnim ritmom «tujih armad», kakor «bajoneti» ostrimi sf na jeklenih harmonijah, zahtevajočimi instrumentalne dinamike, doseže koncem prvega stavka vzkriku podoben višek, ki se «poruši v črne prepade» in kakor obupna resignacija obstane na sklepnem koralu. Strahotna refleksija, ki nas po analogiji spominja O. Dixove slike «Der Krieg», je doživela v plastični izvedbi Sr. Kumarja popoln uspeh. Matični mešani zbor pa je z izvajanjem tehnično izredno kočljive skladbe dokazal, da se je njegova reproduktivna potencia pod sedanjim vodstvom izdatno povečala.

«Ljubljanski Zvon» je izvajal Adamičeva moška zborja «Mara v jezeru», «Lucipeter ban» in mešani zbor «Kresovale tri devojke». Lahko umljivo skladbe, znane že z «Jubilejnega koncerta», je podal zbor pod vodstvom Z. Prelovca eksaktno in so napravile na povprečno občinstvo velik vtis, vendar smo pričakovali od ambicioznega društva kvalitativno močnejšega programa, ki ne stremi za efektom in okusom poslušalcev.

«Orkestralno društvo Glasbene Matice» je izvajalo pod vodstvom L. M. Škerjanca L. v. Beethovnovu uverturo h «Coriolanu», op. 62., in «Polovske ples» iz Borodinove opere «Knez Igor», št. 8. za veliki orkester in št. 17.

Uverturo h «Coriolanu» uvaja v duhu romantične muzikalne drame izrazit moški tema, ki prinaša v krepkih potezah sliko kljubovalnega junaka v maščevanja željni vprašalni obliki: Rim ali jaz! V zmislu tematičnega dualizma se razvije prvotnemu nasprotujoči gracijozni tema, ki kaže značilno fiziognomijo mirne, naivno proseeče žene. V sledečem tematičnem vezanju nasprotujočih si elementov, dobiva drugi tema vedno več tal, dokler končno v tragičnem zmislu ne podleže junak mehki pesmi nesebične ženske ljubezni.

«Polovski plesi» so fragmenti iz opere «Knez Igor», enega najznačilnejših proizvodov mladoruskih «novatorjev» (Balakirev, Musorgskij, Borodin, R. Korzakov). Plesi, ki se vrše v drugem dejanju opere, so bistvene narodne umetnine — snov opere je zajeta iz epopeje «Igorjeve armade» (pesmi XII. veka), na sceno prestavljene ruske narodne zgodovine —; odlikuje jih široka, tipično

ruska melodika, ki jo oklepa kipeč originalen ritem, v instrumentalni obdelavi genialnega R. Korzakova vsak zase nenavadno pestra impresija.

Orkestralno društvo je še mlada iz nepoklicnih glasbenikov sestojča instrumentalna enota (ustanovljeno spomladi 1919), ki naj tvori temelj bodoče slovenske filharmonije, prvega in reprezentativnega reproduktivnega činitelja slovenske glasbe.

Da sloni orkester na lastnih močeh, ki so večinoma izšle iz mladostno-prožnega in nesebično požrtvovalnega naraščaja, je gotovo ena prepotrebnihih premis za obstoj in razvoj te institucije. Godalna grupa, deblo vsakega orkestra, je močno zasledena, zvočna in ritmično sigurna; za ostale skupine glasbil bo treba vzgojiti sčasoma prepotreben lasten naraščaj, kar je važna naloga našega konservatorija. Druga, poglavitna premisa — *conditio sine qua non* — je aktiven dirigent, ki edini more postaviti umetnostni temelj tej naši najvažnejši instituciji in ki mora biti v danem primeru ne samo izvrsten glasbenik, organizator in pedagog, temveč predvsem: dirigent-veščak.

L. M. Škerjanec je nadarjen glasbenik, izrecno kompozitorskega nagnenja — o tem ni dvoma. Dokazal je tudi, da zna izpiliti in vestno pripraviti svoj orkester, ki je pokazal precej več dinamične odtehtanosti, homogenosti, arhitektoničnega zmisla, — torej tehnične dovršenosti kot lansko leto, aktiven reproduktor pa ni, vsaj ne dirigent kateksohen, ki zna zgrabiti svoj instrument sugestivno in iztisniti iz njega to, kar imenujemo glasbeno doživetje. To smo videli že lansko leto ob priliki prvega njegovega nastopa, letos pa se je ta impresija stopnjevala do prepričanja, da skladatelji po večini niso dobri dirigenti. Orkestralno društvo se bo moralo tozadevno pravočasno orientirati, sicer bo Ljubljana v doglednem času zaostala za trenutno bolj naprednim Mariborom, ki je dokazal s simfoničnim koncertom «Glasbene Matice» v Mariboru pod novim dirigentom (g. Hladek-Bohinjski, 14. januarja t. l.), da zmore več. Torej: *Caveant consules...* V «Polovskih plesih» je sodeloval številni zbor državnih učiteljskih, ki je pokazal razvojni dobi in šoli primeren glasovni in glasbeni napredek.

Komorni koncert Zika-Ravnika. Dne 16. decembra 1925. sta priredila brata Rihard (violina) in Ladislav Zika (violoncello) s prof. Jankom Ravnikom (klavir) večer komorne glasbe z V. Novákovim baladnim Triom op. 27., B. Smetanovim Triom, op. 15., in R. Straussovo sonato, op. 18.

Vít. Novákov Trio quasi una Ballata v g-molu za violino, violoncello in klavir je enoten stavek trodelne oblike, ki uvaja s širokim tragičnim motivom dramatično balado s scherzozno poantiranim srednjim stavkom in končnim učinkovito razvitim prvotnim motivom. Znamenita logična arhitektura, originalen polifonski stavek, ki po svojih kaleh sloni na slovaški narodni, nam kažejo, kje ima zajemati tudi največji mojster, da bo njegova umetnina tipično narodna; seveda je treba sicer tudi še Novákovoga duha in njegovega silnega znanja.

Rihard Strauss (rojen leta 1864. v Monakovem), redka izjema kot skladatelj-kapelnik, bivši vodja prvih nemških orkestrrov (Meiningen, Monakovo, Berlin) in glasbenih institucij (Glasbena šola v Berlinu, Dunajska državna opera), poznejši vodja nemškega impresionizma, je izredno plodovit reprezentativen skladatelj, ki je ustvaril celo vrsto velikih simfoničnih del in poleg R. Korzakova največji mojster moderne instrumentacije. Es-dur sonata za klavir in violino, mladostno delo (leta 1887.), zgrajeno v strogo klasični sonatni obliki, ne kaže še poznejše močne Straussove originalne invencije, pač

pa dosti romantičnega vpliva (Schumann). Drugi stavek (Improvizacija), ki je najbolj iskren, in zanesti Finale, nosita v svoji instrumentalni tendenci že mnogo predznakov poznejše mojstrove izrazne sile.

B. Smetanov g-mol trio je formalno in vsebinsko ravnovesna klasično-notna umetnina. Z docela preprostimi sredstvi je ustvaril genialni češki mojster dovršeno formo, polno invencije in neposrednosti, ki odkriva v širokih stavkih moško silo kraj scherzozne dobrodušnosti; nad delom dominira globoka tragika, ki vpliva vprav transcendentalno — ki ne joka, ampak tolaži.

Vsi trije reproduktorji so nam ustvarili s svojo muzikalno pretehtano precizno skupno igro, ki ne išče patosa, niti zunanjih efektov, temveč se razživi le, kjer je umestno, estetski dogodek, ki po svoji intimnosti in kvalitativni vrednosti daleč prekaša vsa dejanja letošnje koncertne seziye. —

Nenavadno številni obisk letošnjih komornih koncertov je jasn dokaz, da pridobiva komorna glasba pri nas vedno več in več tal in da ji bo treba zato posvetiti vso pažnjo. Pa ne samo iz estetskih in umetniškopedagoških vidikov je to potrebno, temveč upravičeno in razumljivo tudi iz gospodarsko-političnih ozirov. Predrago vzdrževanje velikih simfoničnih orkestrrov je danes celo v prvih glasbenih centrih postalo skoraj nemogoče in se je n. pr. nemška in francoska glasbena reprodukcija in večinoma celo produkcija usmerila v probudo komorne glasbe.

Simfonični koncert «Bouře» (Vihar). 18. decembra 1925. in drugič 15. januarja 1926. je priredilo Narodno gledališče v Ljubljani v Unionski dvorani koncert, na katerem je izvajal Niko Štrifof z opernim orkestrom, ki je bil ojačen s člani «Orkestralnega društva» in Dravske divizijske godbe ter celokupnim Matičnim zborom s sodelovanjem treh opernih solistov (P. Lovšetove, Sv. Banovca in I. Betetta) in opernega zbora Vítězlava Nováka simfonično pesnitev «Bouře» («Vihar»).

Podlaga dela je Sv. Čeha istoimenska balada, priložnostno besedilo artistske vrednosti. Novákov glasbeni koncept, ki se zmiselno naslanja na ta libreto, ni programatičen, kar bi bilo za neposrednejši in elementarnejši vtis kompozicije primernejše; avtor je ostal zvest baladnemu pojmovanju, ki karakterizira večino njegovih stvaritev vse od vokala («Balada na Váchu») preko komorne glasbe («Trio quasi una Ballata») do simfonije («Mrtvaški ženin»). Konceptija skladbe, nastale 1908. do 1910. pa vseeno ne odgovarja dotlej komponiranim Novákovim baladam, ampak je prehodnega značaja. Notranje dejanje «Viharja» je skušal skladatelj glasbeno inscenirati v dramatičnih slikah (zgodovinske epizode), organično vezanih z orkestralnimi medigrami (simfonični interludiji), ki motivirajo dramatični zapletljaj epizod. S formalne strani je torej «Bouře» nov korak v razvoju Novákovega skladateljskega stremljenja, ustvariti simfonično obliko glasbene drame. Skladba je sicer tudi tako ohranila svoj izrazito simfonični značaj — težišče dela je v orkestralnih medigramih, toda koncept kaže določno začrtano smer k cilju, ki ga je Novák dosegel s svojo najnovejšo stvaritvijo «Dedova oporoka». Ta nova odrska forma je udeležitev poizkusa (1926), ki ga je skladatelj v «Bouře» le nakazal.

Situacijo uvajata alegorični «motiv pogube» in realistični «motiv elementarne sile» (bojna fanfara morja), ki sta sestavini glavne «Viharjeve» teme. Iz tega tematičnega materijala sta zgrajena po doslej običajnih tematičnih principih ozadje in sredina dela. Tematični temelji simfoničnih interludijev.

ki uvajajo dramatične slike (Dekletova molitev na morskem bregu, mornarska scena na ladji, mornarjeva pesem o ljubicí, scena v jamborskem košu, erotična scena v kajuti, potop, scena piratov), izpolnjuječe ta arhitektonični okvir, so se razvili iz slovaške narodne pesmi, na katero se opira Novákova preprosta melodična invencija. Nekateri motivi (mornarjeva pesem, meditacija o ljubezni) so naravnost zajeti iz tega prebogatega vira, iz katerega so črpali s pridom pred Novákom že njegovi učitelji (Dvořák, Jiránek) in sploh vsi češki glasbeni producenti od B. Smetane dalje.

Novák se je uveljavil posebno v simfoničnih interludijih kot izrazit polifonik, glavna moč njegovega izraza pa je v realističnem slikanju dramatičnih epizod, ki kaže zmerno moderno koloristično smer. Da je mogel naslikati obsežno vrsto doživetij, podati ogromno skalo občutij in dostikrat docela novih barv, je postavil vsa glasbila mogočnega aparata, ki se ga v ta namen poslužuje, v službo barve. Novák uporablja moderni veliki orkester z vsemi tolkali, harfo, klavirjem in orglami ter močan mešani zbor s tremi solisti. Pestra, mestoma do skrajnosti nasičena instrumentacija spominja na Straussovo barvitost.

«Bouře» je reprezentančno delo češke moderne, sposobno daljšega življenja; kot najmočnejši Novákov dosegljaj očituje v polni meri specifične deje njegovega stvarjanja — tvorno silo globokega misleca in obsežno znanje dovršenega muzika — ki to umetnino polnovredno uvrščajo k delom B. Smetane in A. Dvořáka.

Simfonične prireditve so spričo naše slabo orientirane in še slabše razvite glasbene reprodukcije v Ljubljani prava redkost. Vodstvo ljubljanske Glasbene Maticе, našega prvega glasbenovzgojnega zavoda, je desetletja sistematično zanemarjalo specialno instrumentalno vzgojo na tej šoli, in je ta kratkovidna perspektiva v bodočnost rodila mnogo kvarnih posledic za razvoj naše glasbe. Po skoro 25letnem glasbenokulturnem prizadevanju nimamo niti toliko lastnih poklicnih godbenikov, da bi izpolnili itak pičli operni orkester (42 mož), ki bi v današnjih razmerah edino mogel biti jedro domačega simfoničnega orkestra. Naloge, ki jih mora tak orkester vršiti, zahtevajo od vsakega posameznika dovršeno strokovno usposobljenost, ki je predpogoj simfoničnega godbenika. Stalno mesto na domačem glasbenem inštitutu in zavest, da me je vzgojila lastna mati, pa bi nam socialno in moralno zjamčila lastno streho in sposobno orkestralno enoto, ki bi nas seznanjala s proizvodi svetovne glasbe in bi vsekakor vplivala impulzivno na lastno močno zaostalo glasbeno produkcijo ter širila ozki duševni obzor naše površno in slabo vzgojene glasbene publike.

To nam je pred približno 15 leti že povedal in s takratno «Slovensko filharmonijo» jasno dokazal V. Talich, toda kdo ga je hotel razumeti ali še celo poslušati.

Povojna doba nam je sicer rodila «Orkestralno društvo Glasbene Maticе», negodnega potomca nekdanje «Slovenske filharmonije», ki pa se v danih prilikah le počasi razvija in z lastnimi silami nikakor še ne more uspešno podati večjega simfoničnega dela.

Dirigent, ki hoče torej izvajati v Ljubljani veliko delo, mora najprej sestaviti ad hoc aparat iz opernega orkestra, orkestralnega društva in Dravske divizijske godbe, kar je v danih okoliščinah organizatoričen problem, in šele nato študirati delo z vsako skupino zase — skupno vežbanje je razen

pri par najpotrebnejših glavnih vajah nemogoče, ker so godbeniki treh različnih orkestrrov malokdaj prosti in bi številne skupne vaje preobtežile že itak predrage simfonične prireditve. S takim kvalitativno docela nehomogenim orkestrom more ustvariti produkcije vreden dosegljaj le močan dirigent in še ta le z neprimernim trudom.

N. Štritof je kot reproduktor «Viharja» zavzel napram delu aktivno razmerje, ga podal kot «dramatično balado» ter dokazal z izvajanjem, da je to ena možnih reprodukcij skladbe. Predvsem je ustvaril kompaktno celoto, pokazal linijo kompozicije in izčrpal nje silo, v kolikor mu je bilo to mogoče po tako pičlo odmerjenih vajah z našim aparatom. Ni se porazgubljal v podrobnostih, poglobil se je marveč z ljubeznijo in vestjo v delo in ga podal kot subjektivno doživetje muzika, ki zna sugestivno zgrabiti aparat, ki mu je do dosegljaja tudi konstantno sledil. Glavna njegova zasluga pa je, da je delo sploh prišlo na oder, sicer bi se bila uprava našega gledališča, ki je hotela z «Viharjem» manifestirati, še par let trudila s tem koncertom. N. Štritofu se je posrečilo nesebično organizirati ves aparat navzlic vsem impedimentom naših intrigantov in intrigantkov, ki se celo post festum brez-uspešno trudijo, da bi zmanjšali pomen lepega kulturnega dosegljaja. (Nepodpisani «kritični» članek zaplotnika v «Cillier Zeitung».)

O orkestru samem smo že ugotovili, da je bil nehomogen; skupine so bile nesorazmerno zasédene, napram kvalitativno prav dobrim trobilom in zadostnim pihalom je bila godalna skupina vsestransko odločno prešibka. Ravno tej skupini je odločil Novák poglobitno in tehnično najtežjo nalogo, ki ji naša godala, posebno mestoma (Meditacija o ljubezni) niso bila kos.

Če nameravajo prireditelji koncert ponoviti tudi drugod (kakor čujemo v Zagrebu), bo treba ta poglobitni nedostatek prav gotovo nadomestiti. (Zakaj se povabili za sodelovanje ni odzval niti en godbenik «Društva učiteljev glasbe»?)

Od soizvajavcev je bil gotovo najbolje uvežban Matični zbor (pripravil Srečko Kumar), ker je imel za svojo nalogo dovolj časa. Svojo vlogo je odpel precizno, mestoma (sklepni koral «Morske zvezde») je bil izrazno in glasovno sijajen, nekateri stavki (Zbor pijanih mornarjev in kulminacija srednjega dela) pa so bili dinamično odločno prešibki, ker je bilo visokih tenorjev mnogo premalo. Zakaj je uprava odklonila sodelovanje «Ljubljanskega Zvona», ki je rade volje ponudil potrebno pomoč? Ali pa naj bi bila izpolnila Matični moški zbor z opernim, ki razpolaga z močnimi, številnimi tenorji, in postavila «Zvon» za oder, če že ni hotela žaliti «lokalnega patriotizma».

Od solistov gre le g. Betettu polno priznanje, podal je z «Zamorčevu pesmijo» resnično občuteno doživetje, ki je tudi stilno, izrazno in glasovno odgovarjalo baladnemu pojmovanju. Ga. Lovšetova in g. Banovec sta imela izrazno in glasovno dosti težki vlogi, ki pa sta le deloma primerni njihovima pevskima značajema. Glasovno sta jih sicer precizno odpela, izrazno pa posebno ga. Lovšetova ni pogodila visoko dramatičnega tona v jamborski sceni (dečkovi la-la-la so vzkrili viharju kljubujočih galebov in ne precizno podani toni koncertne pevke), ton obeh pa je vse prej odgovarjal oratorijskemu stilu, nego baladnemu pojmovanju.

Simfonični koncert «Bouře» je važen dogodek v našem glasbenem življenju, ki nas je seznanil z enim najmočnejših proizvodov češke zmerno moderne produkcije, za našo reprodukcijo pa časten dosegljaj, ki vzpodbuja

k neprestanemu napredku in opominja k resnemu vzgojno-organizatoričnemu delu, če hočemo Slovenci v doglednem času tudi na polju simfonične glasbe vsaj reproduktivno nekaj reprezentirati.

France Marolt.

I N O Z E M S K I P R E G L E D

Romain Rolland. Letos v prosincu je ob šestdesetletnici tega «evropskega človeka» izšla v švicarski založbi Rotapfel (Zürich) nenavadna publikacija: *Liber amicorum Romain Rolland*, za katero so na poziv urednikov Georgesa Duhamela, Maksima Gorkega in Stefana Zweiga mnogi ugledni literati in znanstveniki, njegovi inozemski prijatelji in častilci, napisali pomembna voščilna pisma, ki v slavnostnih slogih in menda odkritosrčnih besedah javljajo internacionalna priznanja velikemu francoskemu romanopiscu, estetu, glasbenemu kritiku in — apostolu človečanske ljubezni, klicarju miru in sprave. Med častitkarji najdeš poleg redakterjev še mnoga zelo ugledna imena, tako so se avtorju slovitega romana «Jean Christophe» poklonili med drugimi Georg Brandes, Sigmund Freud, Jane Addams, Albert Einstein, H. G. Wells, Richard Strauss, Hermann Bahr itd. — Zanimiva knjiga v razrvani, sovražni povojni dobi nima vrstnice, slavljence, tako vneto pozivajoči pacifist in odločni borec zoper «la grande peste de l'orgueil nationaliste» pa med sebi ravnimi evropskimi književniki ne — tovariša. Dobro je, da so ob času, ko intelektualci ustanavljajo mednarodna kooperativna združenja, z močnim poudarkom pokazali nanj. Razen za mirotvorna prizadevanja in pobude svoje splošneevropske umetnostno in politično-kulturne orientacije pa Rolland v polni meri zasluži časteče poklonitve tudi za svoje visoko slovstveno delo, ki je pognalo kali iz ene najjačjih sodobnih tvornih individualnosti, rastlo večinoma v plodnem prepajanju literature z muziko in se vse razbohotilo v prostrane razglede. —

Romain Rolland se je rodil 29. januarja leta 1866. v Clamecyju (dep. Nièvre). Študiral je v Parizu, kjer je postal najprej agrégé d'histoire, potem pa docteur ès lettres na podlagi glavne teze iz umetnostne zgodovine: *Cursus picturae apud Italos XVI. saeculi deciderit*, in postranske disertacije o Virih moderne liričnega teatra (opere).

Nekaj časa je Rolland predaval umetnostno in glasbeno historijo na Sorbonni, nato je dal slovo profesorskemu poklicu in mnogo potoval po Evropi. Končno se je naselil v Švici, kjer še danes doživlja svoje dni. Zgodaj se je posvetil umetnostni in predvsem glasbeni kritiki ter v tem udejstvovanju zbog svoje subtilne kultiviranosti, vnetega uglašljanja in impresionističnega presojanja (contra Taine, Brunetière et consortes) dosegel močne uspehe. Nastale so knjige: *Musiciens d'autrefois*, *Histoire de l'Opéra en Europe avant Lully et Scarlatti*, *Musiciens d'aujourd'hui*. S tehtnim znanjem, neobičajno ostrim zmisлом za sodoživljanje drugih velikih življenj in dokaj kritičnim eklekticizmom je zajel v znamenito zbirko «*Vies des Hommes illustres*» (tako daleč od Brantômea!) telesno in duševno življensko pot Beethovna, Michelangela in Tolstega. Imenovane tri knjige so nepreosljiv zgled impresionistične monografije. V prevodih jih pozna in ceni ves svet. Pridružilo se jim je pozneje še delo o Händlu.

Znameniti muzikalni estēt in liričar se je poskusil tudi z dramatikom, pa ne preveč uspešno. Njegovi odrski umotvori so mu samo sredstvo za široko populariziranje političnih, verskih in obče človečanskih idejnih pripadnosti.

V knjigi *Le Théâtre du Peuple* (*Essai d'esthétique d'un théâtre nouveau*) avtor podrobno razlaga svoja mnenja o namenu novega sodobnega gledališča, ki naj raste iz tvorčeve ideologije, izžarja navdušenje (*exaltation et enthousiasme*), se bori za doseg iskrenih prepričanj in izzveni v osvovljeno moraliziranje. Po teh načelih se ravna vse Rollandove igre, pa naj bodo to drame za *Théâtre de la Révolution* (14. julij, Danton, Volkovi), ciklus *Tragédies de la Foie* (Sveti Ludovik, Aert in Zmagoslavje razuma) ali pa katerokoli njegovih poznejših, manj znanih dramskih del. V oduševljenju in proslavljanju herojskih tipov avtor često dokaj zanemarljivo dramatsko obliko in slog svojih tragedij. Kakor v monografiji, kjer v Beethovnu («najbolj herojski sili moderne umetnosti»), v Michelangelu («presunljivem nasprotju med junaškim genijem in nejunaško voljo») in Tolstem («najčistejši luči, ki je obsevala njegovo mladost») povečuje duševno gigantstvo svojih junakov, tako se tudi v drami navdušuje za svoje Ludovike in Dantone ter kliče po njih. A sama glorifikacija še ne more vdahniti življenja, ki ga neizprosno zahteva oder. Tudi ideološko in moraliziranje ne.

Chef-d'oeuvre Rollandove silne ustvarjajoče potence je velikopotezni in v detajle dograjeni roman «*Jean-Christophe*» (1904—1912), psihološki življenjepis godbenika, posvečen «*Aux âmes libres, — de toutes les nations, — qui souffrent, qui luttent, et qui vaincront*». Ljubezen do glasbe, ki Goethe o njej pravi, da odpira vrata v neskončnost, je zarodila to veliko delo, ki v svetovni literaturi nima tekmeča (kaj bi z njim v primeru, recimo, z Brachvoglovim Emanuelom Bachom!). Ta mojstrovina je čudovit zgled kolaboracije dveh umetnosti, slovstvene in glasbene, ki se je prevesila v razmah pisane besede. Muzika je zaplodila umotvor in prevzela material literarnega izražanja. Noben književnik še ni umel tako globoko zaživeti z glasbo kakor Rolland. «Muzika, jasna muzika, kako je tvoja mesečna luč sladka od sirovega bleška pozemnega solca utrujenim očem!... Ti si onstran dobrega, onstran zlega. Kdor se zateče k tebi, živi izven stolletij; potek njegovih dni bo en sam dan... Muzika, ti, ki si uspavala mojo razbolelo dušo in jo napravila močno, mirno in veselo, — moja ljubezen in moje vse — jaz poljubljam tvoja čista usta, skrivam obraz v tvoje medene lase in naslanjam svoje pekoče trepalnice na sladko dlan tvojih rok. Molčiva, najine oči so zaprte, a jaz vidim nedopovedni sijaj tvojih oči in pijem smehljanje tvojih nemih ust. In na tvoje srce prižet poslušam utripanje večnega življenja... Cel svet oblik se izrabi in prenovi znova. Samo ti ne mineš, nesmrtna glasba. Ti si morje notranjosti. Ti si globoka duša... Samo ti ne mineš. Ti si izven sveta.» (Iz predgovora k zadnji knjigi: *La nouvelle journée*.)

Roman, ki je v njem avtor opisal «la tragédie d'une génération qui va disparaître», obsega deset knjig, naslovljenih takole: *Jutranji svit*, *Jutro*, *Mladenič*, *Upor*, *Semenj na trgu*, *Antoaneta*, *V hiši*, *Prijateljice*, *Goreči grm* in *Novi dan*. — Na dolgo in tako vzneseno orisano življensko pot godbenika Krištofa je razpostavil Rolland budna znamenja svojih duhovnih teženj in vtisnil vanjo vse moči svojih pisateljskih vrlin: zgledno odkritosrčnost, idealno humanost, sovražstvo do vsega nizkotnega in licemerskega, ljubezen do herojstva in vročično, počutno in mistično nagnjenje do glasbe, v koje «svetlih zenicah ne odseva čemerni obraz življenja». —

Jean-Christophe je minuciozna vnanja in notranja podoba človeka-umetnika kot jo je v literaturi umel podati le še malokdo. «Evropejec po svojih sposobnostih pa tudi po svojih napakah je junak romana postal, une force

de la nature'. Nevodljiv in zamotan nam predstavlja muzikalnega genija. Tudi stvariteljska sila je ravno nasprotno tistemu, kar bi bil ljubil grški duh. Preko pogledov modernega sveta, od nemškega mesteca, v svojem arhaizmu dremajočega, pa do Pariza, šumnega in nenavnega, in potem od Pariza prav do samote pogorij raste Jean-Christophe, trpi, se razcveta pa spet trpi in se končno umiri v vedrini narave» (Strowsky, Literatura, 1924). Le tu in tam se je v obširni koncepciji romana pisatelj malo oddaljil od preme zasnov, tako v nekaterih neštevilnih poglavjih srednjega dela (Jean-Christophe à Paris, tri knjige), kar pa veličini dela ni na kvar. Najlepša mesta te čudovite umetnine vsebujeta zlasti prva in zadnja knjiga (in Buisson ardent), ki jih je napisal avtor menda pod misteriozno šugestijo spajanja z muziko. Slog teh poglavij dokazuje to: sama moč brezbrežne, sferične godbe je vtisnjena vanj. Nasprotno pa na katerih straneh, ki jih pisatelju ni narekovalo strastno občutje melodičnega doživljanja, Gourmont deloma po pravici nazivlje njegov slog «style plâtreux».

Ostali Rollandovi romani, Colas Breugnon (1919), Pierre et Luce (povest pariške ljubezni), Clérambault («histoire d'une conscience libre pendant la guerre») in še drugi, očitujejo (zlasti poslednji) že preveč pisateljev evropsko-politični parti pris, ne dihaajo več tako močnega, vzvišenega lirizma in niso dosegli Krištofovega slovesa. Letos je izdal Rolland novo dramatsko delo: Igro Ljubezni in Smrti, ki spet riše veliko revolucijo. Družinski drami je avtor usomeril nacionalno dramo in spletel obe v močne kontraste. —

Za Francoze Romain Rolland ni propheta in patria kot sta to bila njegova znamenita druga-sodobnika Marcel Proust (umrl 1922), avtor sedanjo družbo opisujoče zbirke romanov A la recherche du temps perdu (ki samo zaradi zavrtanega sloga niso še bolj razširjeni) in zlasti Maurice Barrès (umrl 1924), ki se je iz vnetega individualista (Culte du Moi) razširil v gorečega nacionalista (Roman de l'Energie nationale), propovedujoč, da se «vsako živo bitje rodi iz izvestnega plemena, zemlje in vzdušja in da se genij razodeva samo, v kolikor se tesno veže na svojo zemljo in njene mrlič» (Appel au soldat). Rolland pa je pogledal preko mej svoje domovine in iz Francoza postal Evropejec, ki se je navdušen in prepričan postavil na čelo borcev zoper pogubne epidemije sovraštva in v prvo vrsto vojakov brez smodnika in jekla. Vsa njegova zadnja dela in že Krištof nosijo pečat te mirotvorne misije. Med svetovno borbo za materialistično nadvlado je bil Rolland eden prvih, ki je zaklical proti krvi in pustošenju. Poklonil pa se je tudi Ljenu in Trockemu, aux bûcherons héroïques, kljub temu, da je diktaturo proletariata ravno tako zavračal kakor caristično tiranijo. Pravičnosti mu v misijonskem delu za združenje narodov ni mogoče odrekati, saj zna vestno tehtati obe plati, obsojajoč i «nezdravje nemških mislecev i pretiranost pariških govornikov». Vendar pa se ne smemo čuditi, da so mu francoski narodnjaki zlasti med vojno, ko je domovina tako neskončno trpela, očitali in zamerili, da ni umel poslušniti bolestnemu utripanju francoskega srca, ko se, stoječ «nad bojnim metežem», ni odzval jadrnemu klicu očetnjave Racineove in Debussyjeve.

Toda danes, po temini tolikih težkih let, je Rollandovo navdušeno mirovno poslanstvo, četudi še ne kaže v popolno izpolnitev, prav gotovo jutranji svit boljših dni. Zakaj v Ljubezni je spočeto in potrjeno v notranjem boju za nesebičnost.

Pavel Karlin.

Današnji ameriški roman. Zadnjih deset let se je v Združenih državah nenavadno razvijal roman. Bolj nego kdaj poprej se opaža želja po vernem in iskrenem slikanju narodnega žitja in bitja. Romanopisci, ki so največ pripomogli tej struji na dan: Th. Dreiser, Sherwood Anderson, Willa Cather, Sinclair Lewis, Zona Gale i. dr., se splošno smatrajo za realiste, kar pa ni točno. Saj njih realizem je bolj posledica nравstvenega prepričanja nego izvajanje lepoznanskega gesla. Rešetajo svojo okolico, izbirajoč nje šibke strani. Na ta način so njih knjige sezname nedostatkov v anglosaškem delu in nedelu.

Mnogo teh umotvorov je na videz satiričnih, a v resnici učé nравnost. Vse vrednote se ocenjujejo po sodobni moralki. Komičnega duha ter ironije pa ne zaslediš v njih. Čuvstvena toplina je dokaj nizka, okvir ozek, umska vsebina uborna. Opazovanje sicer točno, vendar površno.

Najmlajši kažejo dosti več umetniške radosti do življenja, zategadelj so njihovi prikazi najobičajnejše vsakdanjosti neredko prav lepi. V tehniki svoje umetnosti prekašajo prednike ter so zamenili fotografski, doslovni realizem z učinkovitejšimi metodami. Pripoved jim je bolj umetniška oblika nego trobilo za pridiganje.

Izkazal se je zlasti Glenway Wescott s krasnim romanom «The apple of the eye» (Zenica) in z vrsto dovršenih povesti. Predočuje samotarsko seljaštvo v državi Srednjega zapada, v Wisconsinu, osobito po manjših naselbinah in zaseljih. Kenneth Burke, znan dosihdob kot kritik, se je javil s snopičem povesti «White Oxen» (Belo govedo), zanimivim zastran retoričnih poskusov, ki pa jim še nedostaja poglobitve. Donald Douglas se je predstavil z romanom «The grand Inquisitor», ki so vplivali nanj J. Joyce, Dorothy Richardson in pokojni M. Proust, in hoče razširiti področje ter izraz romana. Neke podrobnosti vesti včasih istinito lepo pogodi. Enako se gospa Evelyn Scottova odlikuje po tankem opazovanju in razkladanju. V poslednjem času je našel največ čitalcev F. Scott Fitzgerald, ki najrajši predočuje bogato mladež ličnega New-Yorka, menjajoč svoj ton od lirizma do komike in podsmeha. Nedostaja pa mu še duhovna zrelost, da bi mogel motriti orisovano življenje s kakega umstvenega vidika. Kakor Fitzgerald očituje i Cyril Hume nekaj daru za šaljivost in smešnost. Oba njegova romana «Wife of the Centaur» (Kentavrova žena) in «Cruel Fellowship» (Kruho tovarišstvo) prinašata pesniško tolmačenje čutljivosti, ovladane s pametjo; njegovo oboževanje lepote je skaljeno s skepso, njegova vedečnost pa omiljena z dvomom. Pisateljica «Drevesa z zelenimi jagodami» (The Green Bay tree), Louise Bromfield, je proučila slučaj ženske, ki pod vplivom romantičnega slepila pride navzkriž s svojim osredjem. Naposled je navesti še nekaj obetavnih romanopiscev: John Don Pasos slove sosebnost po zelo dokumentiranem romanu o vojni: «Three soldiers» (Trije vojaki); E. E. Cummings se je doslej proslavil bolj kot stihotvorec; Thomas Bayd je obelodanil pretresljivo knjigo o svetovnem pokolju «Through the wheat» (Skozi žito); Elinor Wylie sluje po dveh duhovitih in domišljivih umotvorih: «Jennifer Lorn» in «The Venetian Glass nephew» (Nečak od beneškega stekla), Ruth Suckow je podal v «Kmetih» (Country people) krepke in točne študije o Middle-Westu.

L. M—s.

SIENKIEWICZEVA DELA

KOT DRUGI ZVEZEK ZNAMENITIH SIENKIEWICZEVIH
POVESTI JE PRAVKAR IZŠEL ZGODOVINSKI ROMAN

I. DEL

POTOP

I. DEL

OBSEGA 600 STRANI VELIKE OSMERKE IN 9 ILUSTRACIJ
CENA BROŠIRAN 110.- DIN, V POLPLATNO VEZAN 124.- DIN,
V CELO PLATNO 134.-- DIN

NAROČNIKI-PREDPLAČNIKI,
KI SO DOBIVALI ROMAN V SNOPIČIH PO 128 STRANI, SO
PLAČALI ZANJ LE 80 DIN

PO ISTI CENI GA DOBE TUDI ŠE NOVI NAROČNIKI,
KI PLAČAJO ZA PRVI DEL 80.— DIN IN ISTOČASNO NA RAČUN
DRUGEGA DELA ŠE 40.— DIN, TEDAJ SKUPAJ 120.— DIN - DRUGI
DEL BO IZHAJAL ISTOTAKO V SNOPIČIH PO 128 STRANI

NAROČNIKI DOBE ORIGINALNE PLATNICE ZA PRVI DEL V
POLPLATNU ZA 8.— DIN IN V CELEM PLATNU ZA 12.— DIN

NAROČILA SPREJEMA ZALOŽNICA:
KNJIGARNA TISKOVNE ZADRUGE
V LJUBLJANI, PREŠERNOVA ULICA ŠTEV. 54
(NASPROTI GLAVNE POŠTE)

PRVA KNJIGA SIENKIEWICZEVIH DEL:
Z OGNJEM IN MEČEM
ZGODOVINSKI ROMAN - Z ILUSTRACIJAMI
BROŠ. 80.— DIN, V POLPLATNO VEZAN 94.— DIN

NAŠIM PISATELJEM!

„VODNIKOVA DRUŽBA“
bo izdajala vsako leto po eno
izvirno leposlovno knjigo, ki
bo obsegala 6 tiskovnih pol.
Poleg tega pa tudi v istem
obsegu prevode iz slovanske
leposlovne književnosti. Slo-
venske pisatelje, ki imajo pri-
pravljen kak tak svoj umotvor
ali ga pišejo, vabimo, da ga
dajo družbenemu vodstvu proti
običajni literarni nagradi na
razpolago. Posebno umetniško
uspele umotvore bo družba še
posebej nagradila
ROKOPISI naj se dopošljejo
vodstvu „Vodnikove družbe“
najkeseje
do konca meseca aprila t. l.

Ljubljana, 22. februarja 1926.

V O D S T V O
„VODNIKOVE DRUŽBE“

I. ŠUTEJ & Ko.

LESNA TRGOVINA IN INDUSTRIJA

Beethovnova ulica 6 LJUBLJANA Telefon interurb. 303

PARNA ŽAGA V PLANINI PRI RAKEKU
REZAN JELOV IN BUKOV LES

Konfekcija - Manufaktura - Moda

Drago Schwab

Dvorni trg 3 Ljubljana Dvorni trg 3

Konfekcija za gospode in dečke, kakor obleke, površniki, zimske suknje, dežni plašči itd. V zalogi specijelno angleško in češko suknjo. Modni in sportni predmeti

Lastni izdelki Solidne cene!

Kr. dvorni dobavitelj

Anton Verbič

v Ljubljani, Stritarjeva ulica št. 2

Delikatese - Specerija
in kolonialno blago

Divjačina - Perotnina

Na drobno!

Na debelo!

Kreditni zavod za trgovino in industrijo v Ljubljani

Prešernova ulica šte. 50 (v lastnem poslopu)

Brzojavke: Kredit Ljubljana - Telefon št. 40, 457, 548, 805 in 806

Obrestovanje vlog, nakup in prodaja vsakovrstnih vrednostnih papirjev, deviz in valut, borzna naročila, predujmi in krediti vsake vrste, eskompt in inkaso menic ter kuponov, nakazila v tu- in inozemstvo, safe-deposits itd.

THE REX Co.
Ljubljana, Gradišče 10

Telefon 268

Pisalni, razmnoževalni in kopirni stroji — Vse pisarniške potrebščine po najnižjih cenah

Vse šolske in uradne potrebščine priporoča

M. Tičar, Ljubljana

*Šelenburgova ulica št. 1
in Sv. Petra cesta št. 26*

*Velika
izbera razglednic,
pisemskega papirja, albumov in drugega
finega galanterijskega blaga*

**Hipotekarna banka
jugoslovanskih hranilnic
v Ljubljani**

izvršuje vse v bančno stroko spadajoče posle.

Sprejema vloge na hranilne knjižice in tekoči račun proti najugodnejši obrestni meri. Nakup in prodaja valut in deviz. Daje vsakovrstne kredite in predujme.

KOŽUHOVINA

L. ROT

SEDAJ MESTNI TRG 9

•••••
DAMSKI KOŽUHOVINASTI PLAŠČI, JOPE,
BOE, OVRATNIKI TER VSA MODNA KRZNA
DELA PO SOLIDNIH CENAH - STROJENJE,
BARVANJE, IZDELAVA KOŽUHOVINE

J. GOREC

GOSPOSVETSKA CESTA 14

Trgovina z avtomobili, motorji, kolesi in tehničnim gumijem - Avto-garaža - Mehanična delavnica - Zaloge šivalnih strojev - Avto vožnje!

VEGOVA ULICA 8

LJUBLJANA